

ТАЪРИХИ ҶАҲОН

*Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфи 10-уми
мактабҳои таълими миёнаи умумӣ*

*Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон
ба нашр тавсия намудааст*

Нашри нав

Тошканд – 2022

УЎК 94(100)(075.3)
КБК 63.3(0)я72
Т 37

МУАЛЛИФОН:

Шухрат Эргашев, Бегзод Ходчаев, Чамшид Абдуллаев, Нурҳаёт Ҳакимов

ТАҚРИЗЧИЁН:

С. Шодмонова – профессори кафедраи таърих ва антропологияи мамлакатҳои Шарқи Донишгоҳи давлатии шарқшиносии Тошканд, доктори илмҳои таърих.

Б. Пасилов – дотсенти кафедраи таърихи ҷаҳони ДПДТ.

Ш. Абдуллаева – омӯзгори фанни таърихи литсейи академикии Донишгоҳи иқтисодиёти ҷаҳон ва дипломатия.

М. Ахролов – омӯзгори фанни таърихи мактаби таълими миёнаи умумии рақами 266-уми ноҳияи Сергелии шаҳри Тошканд.

АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ:

– савол ва супоришҳои фаъолкунанда.

– мазмуни истилоҳҳо.

– дар ёд доред.

– ба ёд оред.

– доништа гиред.

– супориши кори эҷодӣ.

– фикр кунед ва хулосаи мантиқӣ бароред.

– мушоҳидаи таърихӣ.

– кор кардан бо интернет.

– савол ва супоришҳо.

– супориш оиди кор кардан бо асари бадеӣ.

– кори мустақилона.

– саволҳои роҳнамо.

Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки китоби республика чоп шудааст.

*Макети оригиналӣ ва концепсияи дизайнӣ аз ҷониби
Маркази таълими республика коркард шудааст.*

ISBN 978-9943-8460-6-7

© Маркази таълими республика, 2022

МУҚАДДИМА

Инқилоби саноатии Англия, ба ривочёбии истехсолоти саноати мамлакатҳои Европа ва Америкаи Шимолӣ, дар ҳаёти халқҳои Осиё ва Африка дигаргуниҳои ҷиддӣ ба амал оварданд. Мамлакатҳои мустамлика ва тобеъ ба бозори маҳсулотҳои саноатӣ ва ба базаи ашёи хом табдил дода шуд. Мамлакатҳои Европа ба ривочёбии давлатҳои расман мустақили Туркия, Эрон ва Хитой таъсири калон расонд. Даври таърихӣ, ки дар охири асри XIX сар шуд, дар фан номи империализмро гирифт. Дар ибтидои асри XX 90 фоизи ҳудуди қитъаи Африка ба мустамликаҳои мамлакатҳои пешқадами Европа табдил ёфта буд. Аммо мубориза барои мустамликаҳо давом кард, мусобиқаи мусаллаҳшавӣ авҷ гирифт. Ин воқеаҳо ба таври муқаррар ба Ҷанги якуми ҷаҳонии солҳои 1914–1918 оварда расонд. Ҷанг дар таърихи инсоният давраи навро, ки бо кашфиёти бузурги географӣ оғоз шуда буд, анҷом дод.

Даври баъд аз Ҷанги якуми ҷаҳон “**Таърихи навтарин**” номида мешавад. Ин аз ба охир расидани Ҷанги якуми ҷаҳон дар соли 1918 сар шуда, даври то имрӯзаро дар бар мегирад. Таърихи навтарин даври гузариши ҷамъияти башарӣ аз тамаддуни индустриалӣ ба тамаддуни постиндустриалӣ ҳисобида мешавад.

Дар таърихи даври навтарин се марҳилаи нисбатан мустақилро ҷудо кардан мумкин аст. Марҳилаи якум – ибтидои бӯҳрони сохти иҷтимоӣ-сиёсии ҷамъияти индустриалии солҳои 1918–1945 мебошад. Ин бӯҳрон дар ду ҷанги ҷаҳонӣ, инқилобҳои сотсиалистӣ ва ҳаракатҳои миллӣ-озодихоҳӣ, дар Германия, Италия, Япония ва СССР барпо карда шудани режимҳои тоталитарӣ, тезу тунд шудани ихтилофҳои иҷтимоӣ зоҳир гардид. Моҳияти ин марҳила муборизаи байни ду модели асосии тараққиёти ҷамъият – режимҳои либералӣ-демократӣ ва тоталитарӣ мебошад.

Даври дуюм солҳои 1945–1991-ро дарбар мегирад. Мазмуни ин марҳила-ро барҳам хӯрдани сохти мустамликавӣ ва ташкил ёфтани бисёр давлатҳои мустақил, “ҷанги сард”, мусобиқаи мусаллаҳшавии дунёро ба дами ҳалокат оварда ташкил мекунад. Ин давра ба бархӯрди глобалии сохти тоталитарии шӯравӣ ва демократияи либералӣ хос аст.

Марҳилаи сеюм, ки соли 1991 оғоз шуд, бо бӯҳрони низоми дуқутбаи ҷаҳонии дар муносибатҳои байналмилалӣ ташаккулёфта, пошхӯрии сохти сотсиалистӣ, пошхӯрии СССР ва ворид шудани республикаҳои собиқ шӯравӣ ба роҳи рушди мустақил оғоз меёбад. Ба ин давр глобализатсияи тамаддуни ҷаҳон, тезшавии рушди мамлакатҳои “ҷаҳони сеюм” ва тезутунд шудани зиддиятҳои байни тамаддунҳо хос аст.

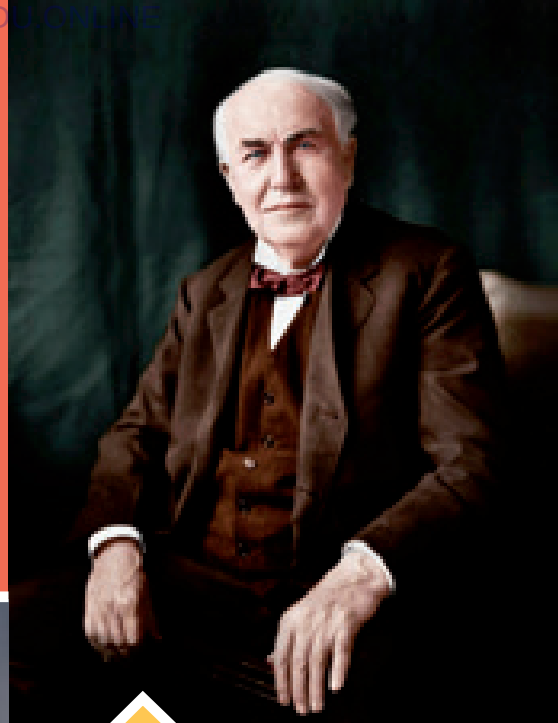
Дар ин китоби дарсӣ марҳилаи охирини даври нав ва воқеаҳои муҳиме, ки дар замони нав ба вуқӯъ омадаанд, марҳилаи имрӯзаи рушди ҷамъият ва таҳлили сабабҳои баъзе ҳодисаҳои имрӯза дар арсаи ҷаҳон баён шудааст. Маълумотҳои таърихӣ барои ташвиқи донишҷӯён ба фикрронии мустақил ва васеъ кардани ҷаҳонбинии онҳо пешниҳод карда мешавад. Ин маълумотҳо барои фаҳмидани он, ки ҳар як фарҳанги халқҳои ҷаҳон нотақрор ва беназир аст, арзишҳои умумибашарӣ, ки ба тамоилҳои инсондӯстӣ ва ватандӯстӣ, ҷамъияти шаҳрвандӣ ва волоияти қонун асос ёфтааст, кӯмак мерасонад. Вай ба шумо имкон медиҳад, ки бо қонуниятҳои муҳим ва роҳҳои ба худ хоси тараққиёти ҷаҳон ва ҷамъият шинос шуда, дар бораи оянда тасаввурот дошта бошед. Он ҳамчунин донишero ташаккул ва имкон медиҳад, ки таҷрибаи таърихии мамлакатҳои пешрафта дар Ўзбекистон эҷодкорона татбиқ карда шавад.

Кашфи радио

24 марти соли 1896 олими рус Александр Попов бори аввал дар ҷаҳон дар маҷлиси ҷамъияти физикаю кимиёи Россия радиотелеграмма фиристод.

2 июли соли 1897 олими итолиёвӣ Гуглиелмо Маркони ба дастгоҳе, ки қодир аст радиосиналҳоро ба масофаҳои дур интиқол диҳад, патент гирифт.

Кашфи лампаи тафсон

Соли 1879 ихтироъкори америкой Томас Эдисон, ки беш аз ҳазор озмоишро дар маводи гуногун гузаронида буд, билохира муяссар шуд, ки лампочкаи нахи карбонро офарад, ки 40 соат сӯхта буд.

Кашфи поезди буғӣ

Дар соли 1804 муҳандиси англис Ричард Тревитик аввалин поезди буғиро дар таърих тарҳрезӣ кард ва дар амал сохта ҳам дид. Тарҳи ин поезди буғӣ, ки аз ҷониби Тревитик тарҳрезӣ шудааст, аз дегҳои силиндрии буғӣ, ки дар ду меҳвар мувозинат карда шудааст, иборат буд. Ин паровоз бо вучуди қариб 5 тонна будани вазни худ 5 вағони ҳар яке 25-тоннагиро бо суръати 8 км/соат кашида ба манзил расида метавонист.

БОБИ

I

МАМЛАКАТҲОИ ҶАҲОН ДАР ОХИРИ АСРИ XIX – ИБТИДОИ АСРИ XX: ТАСМИМГИРИИ ТАМАДДУНИ ИНДУСТРИАЛӢ

МАВЗЎИ 1

Ба вучуд омадани тамаддуни индустриалӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Хусусиятҳои асоситарини даври нав аз чиҳи иборат аст?
2. Дар арафаи барқарор гардидани тамаддуни индустриалӣ тафовутҳои байни мамлакатҳои шарқ ва ғарб дар чиҳи намоён гардид?

Локомотиви боркаш, ки онро муҳандис
В. И. Лопушинский соли 1895 сохтааст

Инкилоби саноатӣ, ки дар охири асри XVIII оғоз ёфт, рушди на танҳо саноат, балки хоҷагии қишлоқро низ муайян карда, моҳияти асосии рушди бисёр мамлакатҳо дар давоми асри XIX гардид. Аввал Англия, баъдан Франция, андаке баъдтар ШМА, Германия, Австрия-Венгрия, Италия, Руссия бо суръати гуногун бошад ҳам, ин роҳро пеш гирифтанд. Ҳамин тариқ тамаддуне, ки арзишҳои асосии он пешрафти техникӣ ва озодии инсон аст, тамаддуни индустриалӣ номида шуда, дар асри XIX дар Европа ва ШМА устуворона ҷойгир шуд ва мазмуни рушди халқҳои ҷаҳонро дар тӯли қариб ду аср муайян кард.

Комёбиҳои соҳаи илм ва техника ба тараққиёти ҳаёти хоҷагӣ таъсири калон расонд. Дар тӯли асрҳо дар баробари киштиҳои бодбондор, ки дар баҳрҳо ва уқёнусҳо шино мекарданд, **пароходҳо** пайдо шуданд. Шаҳрҳои мамлакатҳои Европа ва Америкаи Шимолӣ бо **роҳи оҳан** пайваست шуданд ва ин ба иқтисодиёт ва савдо такони калон бахшид. Дар солҳои 1870 **мотори электрикӣ, лампаи электрикӣ, телефон** ва каме дертар **радио** ихтироъ карда шуд. Солҳои 1880–1890 тавассути симҳо ба масофаҳои дур интиқол додани **қувваи барқ** имконпазир гардид, аввалин муҳаррикҳои **сӯзишвории бензинӣ** ва баъд аввалин **мошинҳо** ва **ҳавопаймоҳо** ба вучуд омаданд.

Соҳаҳои пешбарандаи хоҷагии ин давр – **металлургия, машинасозӣ, нақлиёт** бо суръати тез тараққӣ карданд. **Электротехника, саноати кимиё** барин соҳаҳои нави саноат ва маҳсулоти онҳо пайдо шуда, ҳаёти ҳаррӯзаи одамон ба дигаргунӣ оғоз намуд.

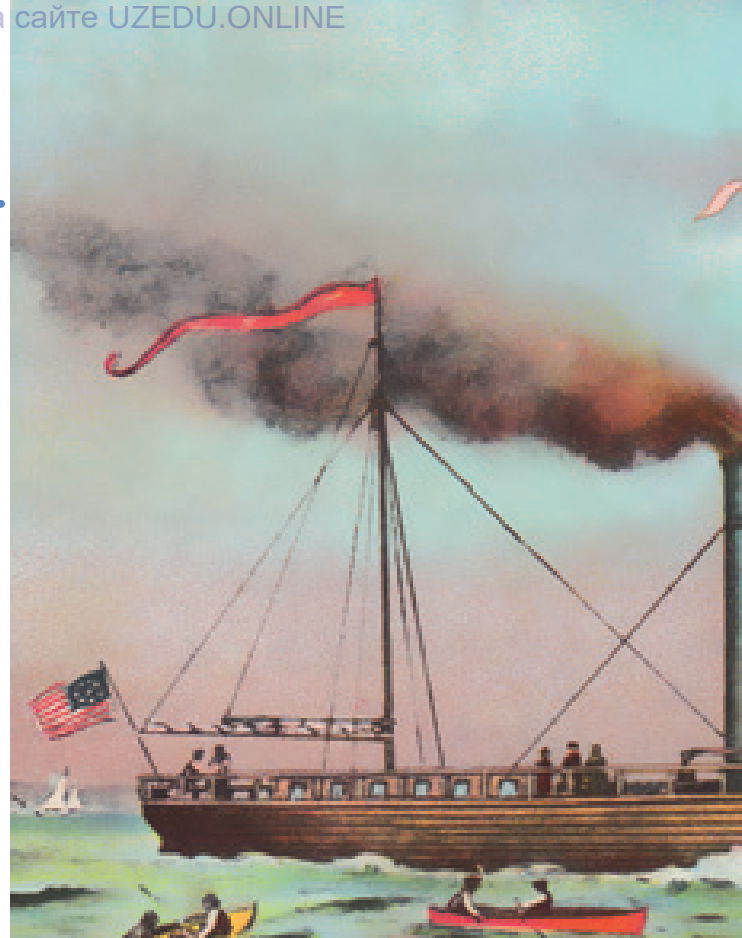

БА ЁД ОРЕД

Капитализм ин – ...

Дар афзоиши суръатҳои истеҳсоли саноат, махсусан, ҳиссаи металлургия, ки бо суръати тез инкишоф меёфт, афзуд. Усулҳои нави пӯлодгудозӣ, ки аз тарафи **Плийер Мартени** франсуз ва **Ҳенри Бессемери** англис офарида шуд, истеҳсоли онро қатъиян зиёд намуда, таннархи онро арзон кард. Усули тоза кардани чӯяни моеъро металлурги англис **Сидней Томас** ихтироъ намуд, ки ин имконияти истифода бурдани маъдани оҳанро, ки аз фосфатҳо бой аст, дод ва сифати маҳсулотро боло бардошт. Дар натиҷа дар ҷаҳон аз соли 1870 то соли 1900 истеҳсоли пӯлод 56 баробар афзуд. Дар саноат ба ҷойи **даври оҳан, даври пӯлод** сар шуд.

Сӣ соли охири асри XIX даври тараққиёти босуръати истеҳсолоти

Аввалин аппарати радио

калони саноатӣ буд. Марҳилаи нави тараққиёт шаклҳои нави ташкили саноатро талаб мекард. Ин даври тараққиёти босуръати истеҳсолоти калон буд, ки хароҷоти калони молиявиро талаб мекард. **Ҷамъиятҳои саҳҳомӣ** барои ҷамъоварии чунин маблағҳои калон таъсис дода шуданд. Ин ширкатҳо имкон доданд, ки маблағҳои бонкҳои калон ва саноатчиён муттаҳид карда шаванд. Аммо **олигархияи молиявие**, ки бо ин роҳ пайдо шуд, зуд ба як **табақаи танги элитаи ҷамият** табдил ёфт ва дар ибтидои асри XX дар мамлакатҳои пешрафта, ки тамаддуни индустриалӣ ҷой гирифта буд, роҳбарии иқтисодӣ ва сиёсиро ба ўҳда гирифт. Чунин ҷа-

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Дар Европа натиҷаҳои инқилоби илмӣю техникӣ бо афзоиши истеҳсолоти саноат дар кадом асос бо ҳам пайваست карда шуданд?

раёнҳо дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI дар як қатор давлатҳои собиқ сотсиалистӣ, ки баъдан ба роҳи рушди капиталистӣ гузаштанд, мушоҳида карда шуданд.

Ин дигаргуниҳо дар ҳаёти ҷамъият, дар ҳаёти ҳаррӯзаи одамон чӣ тавр инъикос ёфтанд?

Пеш аз ҳама одами замони нав ташаккул ёфт. Таълимот дар бораи ҳуқуқҳои табиӣ ва таркибии шахс, ки дар асри XVIII пайдо шудааст, дар ҳаёти ҷамъият васеътар зоҳир шудан гирифт. Сохторҳои сиёсӣ тағйир ёфтанд, монархияҳои мутлақ ба гузашта табдил ёфта, ҷойи худро ба монархияҳои маҳдуд (конститутсионӣ) ва республикаҳо доданд.

Параходи аввалин

ДАР ЁД ДОРЕД

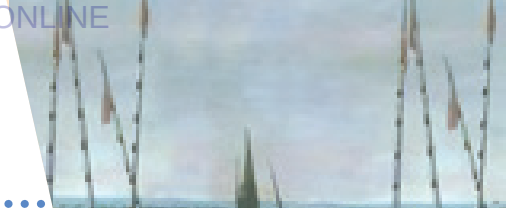
Солҳои 70-уми асри XIX электродвигател, электролампа, телефон, каме баъдтар радио кашф карда шуд.

Аз тарафи П. Мартен ва Ҳ. Бессемерҳо усули нави пӯлдогудозӣ ихтироъ карда шуд.

Фаъолияти парламент ба шаклҳои давлати ҳуқуқӣ кӯмак кард, ки дар он ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва суд аз ҳам ҷудо карда шудаанд. Дар ин гуна мамлакатҳо ҳуқуқҳои шахсӣ кафолат дода шуда, тамоили баробарии шахрвандон дар назди қонун муқаррар карда шуд.

Волоияти қонун рушди ҷамъияти шахрвандиро таъмин кард. Вай дар ҳаёти одамон дигаргуниҳои зеринро ба амал овард: а) озодиҳои шахсӣ афзуд; б) ҷараёни озодшавӣ аз тобеияти феодалӣ давом дод; в) органҳои маҳаллии ҳокимият ташкил карда шуданд; г) иттиҳодҳо ва ҳизбҳои сиёсӣ таъсис дода шуданд; е) барои таъмини баробарии занон бо мардон мубориза бурда шуд; озодии вичдон эълон ва кафолат дода шуд.

Дар илм ва санъат дигаргуниҳои калон ба амал омаданд, илми замони ҳозира ташаккул ёфт. Ҷараёни дуру дарози ба қувваи истехсолкунанда табдил додани илм анҷом ёфт, ки ба **инқилоби илмӣ** **техникии** асри XX оварда расонд. Илм ба қувваи тавоноии пешбарандаи ҷамъият табдил ёфт.

Ихтироъҳои илм ба саноат ва хоҷагии қишлоқ қорӣ карда шуд. Роҳи оҳан, пароходҳо, автомобилҳо, самолётҳо, ҷароғҳои электрикӣ, телефон, телеграф ва бисёр ихтироъҳои дигар ҳаёти одамонро ба кулلى тағйир доданд.

Одамони ин даври замон аз дастовардҳои илм илҳом гирифта, бо кӯшиши тобеъ кардани табиат, истифода бурдани имкониятҳои номаҳдуди инсон, такмили ҳудии табиати инсон зиндагӣ мекарданд. Дар натиҷа таъсири дин ба шуури инсон суст шуда, дар бисёр давлатҳо маорифи дунёвӣ қорӣ гардид, муассисаҳои динӣ аз давлат ҷудо карда шуданд, раванди таълим аз дин ҷудо карда шуд. Давлати дунёвӣ, мактаб, илму фарҳанг ташаккул ёфт. Муносибати дунёвӣ, **секулярӣ**, озодии виҷдон асоси ҷаҳонбинии инсонро ҳамчун шахси озод ташкил меод.

Мамлакатҳои саноатӣ империяҳои мустамликавӣ барпо карда, кӯшиш мекарданд, ки Осиё, Африка ва Америкаи Лотиниро ба доираҳои таъсир ҷудо кунанд. Ин даври даври **экспансия** тамаддуни Ғарб, ибтидои на танҳо тобеияти сиёсӣ ва иқтисодӣ, балки тамаддунии халқҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ буд.

Дар ин даври сохти ҷамъияти Ғарб тағйир ёфт, табақаҳои нави аҳолии пайдо шуданд. Ҳудии одам, олами ботинӣ ва тарзи зиндагонии ӯ низ тағйир ёфт. Арзишҳои асосии он озодӣ ва озодии шахсӣ боқӣ монданд.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲО

Тамаддуни индустриалӣ – ҷамъиятест, ки дар он ҳаёти иҷтимоӣ нақши муҳим мебозад. Мафҳумҳои чун муносибатҳои бозорӣ, баробарии сиёсӣ ва иҷтимоӣ, волеияти қонун, таҳаммулпазирии динӣ, ҳуқуқи инсон, арзишҳои умумибашарӣ, ки дар замони нав ташаккул ёфтаанд, аломатҳои асосии тамаддуни индустриалӣ мебошанд.

Секулярӣ – мафҳумест, ки ҳукумат ва дигар сарчашмаҳои ҳуқуқ бояд аз ҳама намуди дин ҷудо бошанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШО

1. Дигаргунӣҳо, ки дар охири асри XIX ибтидои асри XX дар инкишофи капитализм ба амал омаданд, аз ҷиҳати иборатанд?
2. Ихтироъҳои, ки дар охири асри XIX ва дар давоми асри XX боиси инқилоби илмӣ ва техникӣ гардиданд, аз рӯйи рақам, давлат, сол, навъи кашфиёт ба ҳолати ҷадвал оваред.
3. Кадом омилҳо боиси инқилоби илмӣ ва техникӣ дар асри XX шуданд?

МАВЗЎИ 2

Барои “Британияи Кабири бузугтарин”: пайдо шудани сохти нави иқтисодӣ ва мафкуравӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҶОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Аввалин парламент дар таърихи ҷаҳон чӣ гуна таъсис ёфт?
2. Сиёсати “муҳосираи қитъа” барои Британияи Кабир чӣ оқибатҳо овард?
3. Омилҳоеро номбар кунед, ки ҷамъияти устувори шаҳрвандиро дар Британияи Кабир ташкил медиҳанд.

Тамомшавии ҷангҳои Наполеон марҳилаи нави рушди Европаро оғоз кард.

Дар ин давр Англия солҳои зиёд дар сиёсати ҷаҳонӣ ҷойи аввалинро ишғол намуд, номи “устохонаи ҷаҳон”-ро гирифт, давлати пешқадам, маркази молиявии ҷаҳон ва намунаи ҷамъияти либералӣ гардид.

Дар миёнаи асри XIX дар Англия ҷамъияти мӯътадили шахрвандӣ ба вуҷуд омад. Қувваҳои радикалӣ, ки тарафдорони инқилоб буданд, аз равандҳои сиёсӣ хориҷ карда шуданд – Англия **роҳи эволюсионии** тараққиётро интихоб кард.

Тараққиёти иқтисодӣ дар ин давр ба меҳнаткашон имконият дод, ки барои беҳтар намудани шароити худ мубориза баранд. Муборизаи иттиҳодҳои касаба барои кам кардани вақти кор ва қонунӣ гардондани фаъолияти онҳо боиси хеле васеъ шудани сафҳои онҳо гардид. Дар он вақт бисёр ташкилотҳои меҳнаткашон чунин мешумориданд, ки роҳҳои ҳалли масъалаҳо на аз ҳаракати инқилобӣ, балки аз ислоҳот ҷустуҷӯ кардан лозим аст.

Конгресси иттиҳоди коргарони сотсиалистӣ ва байналмиллалӣ, Лондон, соли 1896

БА ЁД ОРЕД

Ҷамъияти шахрвандӣ – ин ...

Аммо ба солҳои 70-уми асри XIX омада, Англия аз ҷиҳати рушди саноат аз давлатҳои ҷавони саноатӣ, аз қабili Германия ва ШМА ақиб мондан гирифт. Англия дар соҳаҳои нави саноат, аз қабili истеҳсоли кимиё ва электротехника низ аз Германия ва ШМА хеле қафо монд.

Сабаби асосии нисбатан суст тараққӣ кардани саноати Англия қафомонии техникии он буд. Дар мамлакатҳои ҷавони капиталистӣ – Германия ва ШМА корхонаҳои саноатӣ дар асоси техникаи пешқадами замони худ сохта шуда буданд, дар Англия бошад, аз сабаби хеле пештар пайдо шудани саноат таҷҳизоти бисёр заводу фабрикаҳо кӯҳна шуда буд.

Дар ибтидои асри XX ШМА аввалин давлати саноатии ҷаҳон гардид. Саноати Германия низ дар як қатор соҳаҳои муҳим, масалан, металлургия бо суръати баланд аз Англия пеш гузаштан гирифт. Германия низ дар соҳаи тиҷорат рақобати бузург ба вуҷуд овард. Дар охири асри XIX ба бозорҳои Англия ва мустамликаҳои он молҳои арзони немис дохил шуданд.

Ҳамин тавр, Англия мақоми аввалин давлати саноатии ҷаҳонро аз даст дод ва дар остонаи Ҷанги якуми ҷаҳон даври **“Pax Britanica”** (Пакс Британика – “Дунёи Британия”) ба охир расид.

Аммо ҳатто дар ибтидои асри XX, Англия сарватмандтарин давлати ҷаҳон боқӣ монд. Дар ин давр дигар мамлакатҳои саноат ривҷоёфта ҳам мисли Англия дорои капитали калон набуданд

Дар арафаи Ҷанги якуми ҷаҳон панҷ бонки калон дар бозори молиявӣ пешсаф буданд, онҳо дар қисми марказии Лондон – Ситӣ ҷойгир шуда буданд ва филиалҳои онҳо дар тамоми ҷаҳон паҳн шуда буд. Ин бонкҳо капитали худро ба бахшҳои ғоидаовар дар саросари ҷаҳон сармоягузорӣ карданд ва ин чараён содироти капитал номида шуд. Азбаски Англия дар истеҳсолоти саноатӣ ақиб монд, **содироти капитал** аҳамияти калон пайдо карда, яке аз муҳимтарин манбаъҳои ғоида гардид.

Иқтисодиёти Британияи Кабир характери мустамликавиرو давом дод. Ҳудуди империяи Британия аз соли 1884 то соли 1900 30 ғоиз васеъ шуда, шумораи аҳоли якуним баробар афзуд. Дар арафаи Ҷанги якуми ҷаҳон дар мустамликаҳои Англия 400 миллион нафар одамон зиндагӣ мекарданд.

Бузургтарин ҷангҳои мустамликавӣ ҷанги англис-бур дар солҳои 1899–1902 буд. Бурҳо наслҳои мустамликадорони голландиягӣ мебошанд, ки дар Африкаи Ҷанубӣ ду республика – Трансваал ва Оранж барпо карда буданд.

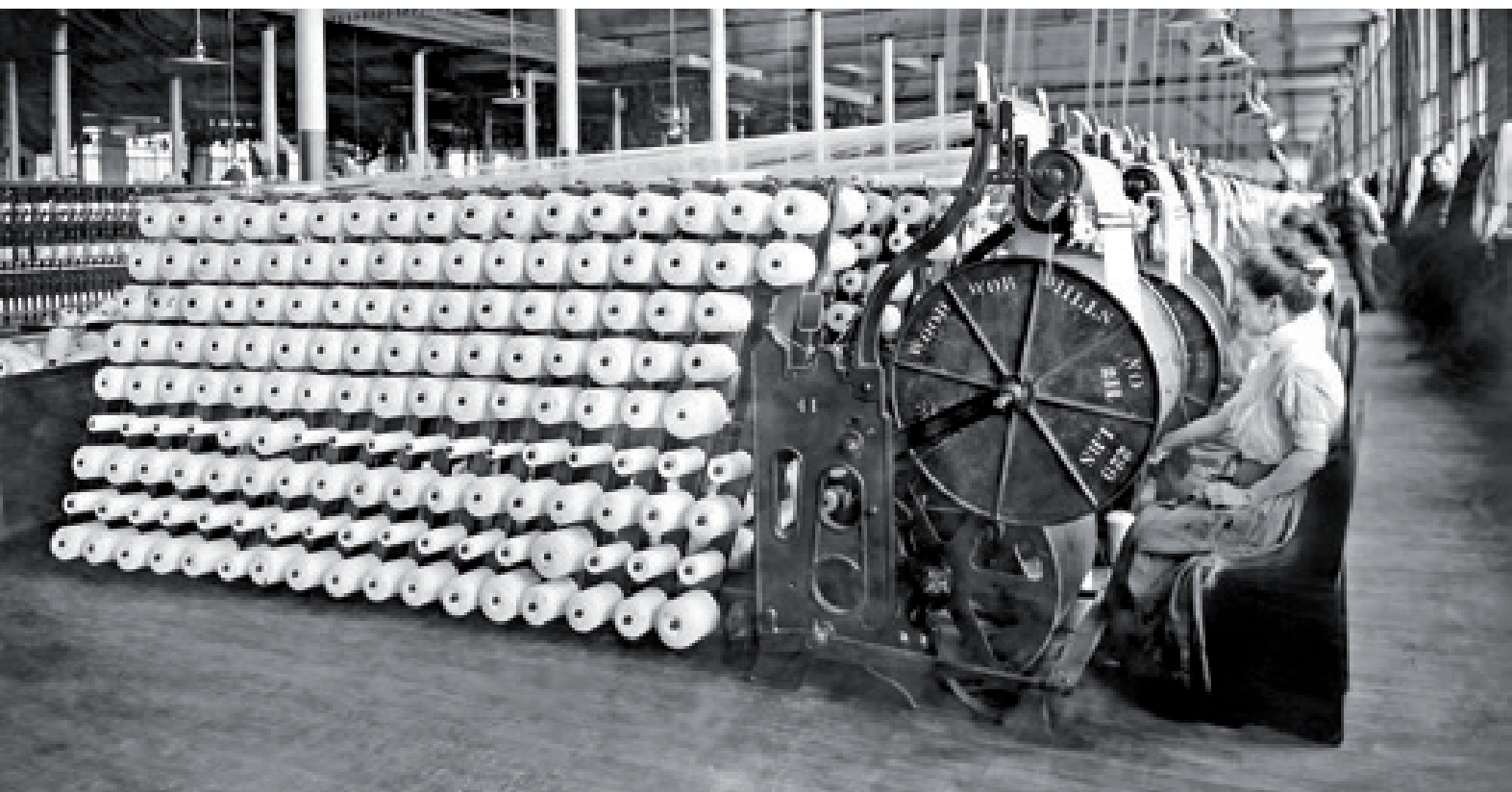

ДОНИСТА ГИРЕД

Дар солҳои 70-уми асри XIX ...

Мақоми мамлакати аввалини саноат ин ...

Дар аввали асри XX....

Корхонаи ресмонресӣ

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Ба туфайли кадом сабабҳо Британияи Кабир мақоми давлати саноати аввалини ҷаҳонро гум кард?

Коргарони корхона дар даври тамаддуни саноатӣ

Бурҳо асосан бо чорводорӣ машғул мегардиданд. Пас аз ҷанги тӯлонӣ, Англия дар соли 1902 ҳарду ин ҷумҳуриро тобеъ намуд. Саъю кӯшиши мустамликавии Англияро аҳли ҷамъияти ҷаҳон сиёҳ кард. Ин боиси поён рафтани обрӯи ӯ дар арсаи байналмилалӣ гардид.

Дар мустамликаҳо аҳолии маҳаллиро саҳт истисмор карда, замини онҳоро мусодира карда, маҷбур мекарданд, ки ба манфиати мустамликадорон кор кунанд. Андозҳои зиёд ва музди ниҳоят паст боиси камбағал шудани аҳоли ва нобуд шудани тамоми халқҳо гардид. Дар бисёре аз колонияҳои Британия, аҳолии **маҳаллӣ** комилан несту нобуд карда шуд ва ҳоло аҳолии онҳоро европоиҳо, асосан англисҳо ташкил карданд. Чунин мустамликаҳо дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX ба автономияҳо соҳиб шуданд. Онҳоро доминионҳо номиданд. Канада, Зеландияи Нав, Австралия чунин **доминионҳо** буданд.

Ислохотҳои парламентӣ ва интиҳоботӣ идома ёфт, зеро Англия роҳи эволюсионии рушдро интиҳоб карда буд. Дар соли 1868 як қисми меҳнаткашони шахрҳо ҳуқуқи овоздиҳӣ гирифтанд. Ин ба зудӣ дар тамоми графҳо ҷорӣ карда шуд. Дар ибтидои асри XX афзалияти палатаи ҷамоавӣ равшан муайян карда шуда, ҳуқуқҳои палатаи лордҳо маҳдудтар шудан гирифт.

Малика **Виктория**, ки 64 сол дар империя ҳукмронӣ карда буд, соли 1901 вафот кард ва ба ҷойи ӯ писари калониаш **Эдвард VII** нишаст. Эдвард VII ба сиёсати “изолятсияи аҷиб”, ки дар дипломатияи Англия ҳукмфармо буд, хотима дод. Муваффақияти сиёсати подшоҳро гарм шудани муносибатҳои Англия ва Франция гуфтан мумкин аст. Бо Россия низ шартнома баста шуд. Даври Эдвард VII дар таърихи Англия **“даври аҷиб”** номида шуд.

Нависандаи “фаромӯшшудаи машҳур”-и даври Виктория **Ҷозеф Редъярд Киплинг** ташаббускори барпо намудани “Таъсиси Британияи Кабиртарин” буд. Киплинг самимона боварӣ дошт, ки танҳо сафедпӯстон ба халқҳои “аз фарҳанг қафомонда” кӯмак карда метавонанд. Ин андешаҳои адиб дар шеърӣ пурмазмунӣ “Бори сафедпӯстон” ифодаи худро ёфтааст. Киплинг бо ашъори худ, фалсафаи зиндагӣ ва эътиқоди бепоёнаш ба рисолати тамаддунии британиявӣ аз қатори

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Истилоҳҳои мустамликавии Британияи Кабир ва натиҷаҳои он ба чӣ оқибатҳо овард?

маддоҳони император, аз қабили Чарлз Дилк, Чон Сили ва Сесил Родс ҷой гирифт.

Онҳо афсонаи империяро ба вуҷуд оварданд. Дар маркази ин афсона дарки он аст, ки ҳукмронии британиягӣ бо ҳама тарҳи ҳукумат аст. Ба ақидаи англисҳо, осияниҳо ва африқоӣҳо қобилияти мустақиллона идора кардан ва тараққӣ додани мамлакатҳои худро надоранд. Даҳолати англисҳо ба қорҳои дохилии мамлакатҳои Осия ва Африка, сарнагун кардани ҳокимиятҳои онҳоро аксар вақт ҳамчун бартараф намудани камбудии сохти сиёсии ин мамлакатҳо ҳисоб мекунанд.

Ҳамин тариқ, гарчанде ки Англия дар ин давра яке аз империяҳои пешқадами ҷаҳон боқӣ монд, ҷамъияти Британия ҳис мекард, ки қудрати собиқе империя суст шуда истодааст ва даврҳои нав оғоз мешаванд.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲҲО

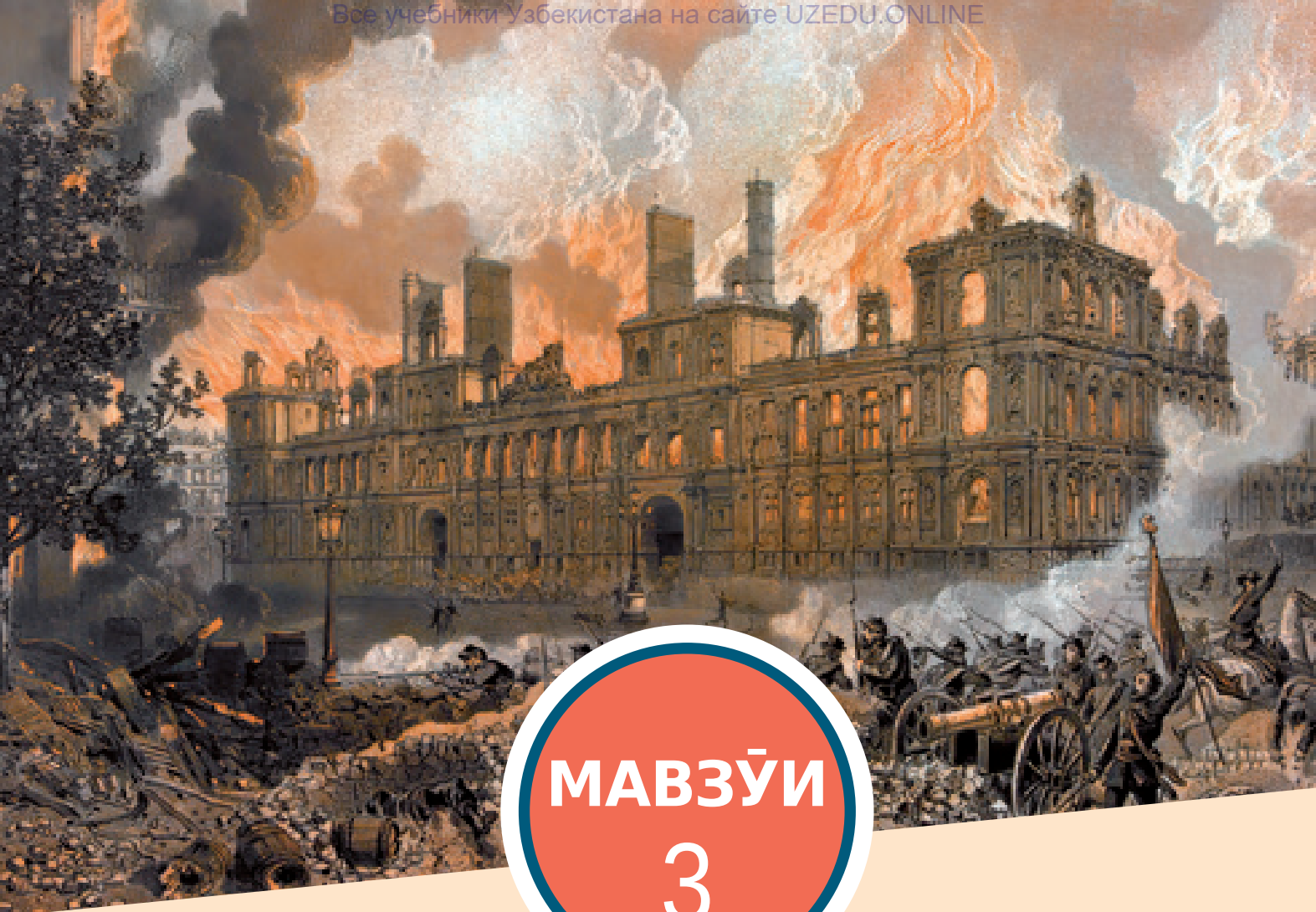
Pax Britanica (лотинӣ, Пакс Британика – “Олами Британия”) – даври ҳукмронии Британияи Кабир дар баҳр ва муносибатҳои байналмилалӣ аз ҷанги Ватерло дар соли 1815 сар карда то Ҷанги якуми ҷаҳон.

Доминион (замини мутеъ) – давлате, ки подшоҳ (малика)-и Британияро сарвари давлат эътироф мекунанд ва ҷузъи империяи Британия аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Чаро рушди саноати Британия дар ибтидои асри XX суст шуд?
2. Моҳияти мафҳуми содироти капитал аз чӣ иборат буд?
3. Дар сиёсати берунаи Британияи Кабир дар даври ҳукмронии малика Виктория ва писари калонии ӯ Эдвард VII чӣ гуна тағйиротҳо ба амал омад?
4. Ҷозеф Редъярд Киплинг бо асарҳои худ кадом хусусиятҳои таърихи Британияи Кабирро инъикос намудааст?

МАВЗЎИ 3

Франсия ва Германия: мубориза барои пешсафӣ дар Европа

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Штатҳои генералӣ кай таъсис ёфтааст?
2. Конгресси Вена барои Германия чӣ гуна оқибатҳо овард?
3. Дар мавзӯи “Наполеон Бонапарт дар таърихи Франция” эссе нависед.

Ошўб бардоштани халқи Париж

ФРАНЦИЯ

Дар Франция империяи дуюм то соли 1870 вучуд дошт. Ҷанги Франция-Пруссия, ки дар ҳамон сол оғоз ёфт, аз набардҳои аввал ношоямии армияи Францияро нишон дод. Пас аз чанд задухӯрдҳои шадид франсузҳо таслим шуда, император **Наполеон III** асир гирифта шуд.

Ин фоҷеа тамоми Парижро ба по ҳезонд. Ҳокимият ба дасти як гурӯҳ сиёсатмадороне, ки худро “ҳукумати мудофияи миллӣ” меномиданд ва ҷарбиён гузашт. Ҳукумати нав тамоми диққати худро барои муросо кардан бо Пруссия равона кард, зеро ҳукумат аз вазъияти инқилобӣ, ки дар натиҷаи ҷароҳии иқтисодӣ ва қашшоқии омма ба амал омада буд, тарсида, тайёр буд бо ҳар гуна гузашткунӣ муросо кунад.

Дар моҳи март соли 1871 аҳолии Париж, ки давоми шаш моҳ боз дар муҳосираи армияи Пруссия буд, аз бекорӣ ва гуруснагӣ азоб мекашид, ошўб бардошт. Пролетариат, ки ба гвардияи миллӣ муттаҳид шуда буд, **Коммунаро** барпо кард ва кӯшиш кард, ки орзуи деринаи худ – тамоилҳои республикаи иҷтимоиро пайдор гардонад.

БА ЁД ОРЕД

Дар даври нав дар Европай Ҷарбӣ ба бад гардидани муносибатҳои Франция ва Германия чӣ сабаб шуд?

Коммуна армияи доимиро барҳам дод. Суди буржуазӣ низ барҳам дода шуд. Калисо аз давлат ҷудо карда шуд. Декрет дар бораи интиҳоботи органҳои роҳбарӣ қабул карда шуд. Ҳамаи мансабдорони кӯҳансол, ки коммунаро эътироф намекарданд, аз кор озод карда шуданд.

Коммуна речаи азнавсозии сохти давлатии Францияро тартиб дод ва эълон кард. Мувофиқи реча Франция бояд республикае бошад, ки коммунаҳои озоди типи Коммунаи Парижро дарбар гирад, шаҳрҳо ва ҳатто хурдтарин деҳаҳо бояд ҳуқуқҳои пурраи худидоракуниро дошта бошанд ва ин ҳуқуқҳо бояд бо ҳамин гуна ҳуқуқҳои коммунаҳои ҳамсоя ва манфиатҳои мамлакат маҳдуд карда шаванд.

Бо вучуди ҳамаи талошҳо, Коммунаи Париж, ки дар ихтоси армияи Франция ва Пруссия буд, 28 май пас аз фаъолияти пуршиддати 72 рӯза фурӯ ғалтид. Даҳҳо ҳазор одамон кушта шуданд, зиндонӣ шуданд, бадарға шуданд. Дар ҳисоби умумӣ Париж 100 ҳазор писарону духтарони худро аз даст дод.

Императори
Франсия
Наполеон III

Баъди Коммунаи Париж дар Франция тадричан сохти республикавӣ барпо карда шуд. Бозгашт ба монархия дигар имконнопазир буд аксарияти халқ ва буржуазия дигар ягон шакли монархияро намехостанд. Аз ҳамин сабаб Республикаи сеюм, ки 4 сентябри соли 1870 дар Франция эълон шуда буд, то Ҷанги дуҷуми ҷаҳон вучуд дошт.

Характери конституцияи соли 1875 қабул шударо дар ниҳояти кор дигаргуниҳое, ки дар ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии мамлакат ба амал омадаанд, муайян кард. Дар байни ин дигаргуниҳо ба охир расидани гузаштан ба саноати

ФИКР КУНЕД ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Ҷанги Франция-Пруссия ва фаъолияти 72 рӯзаи Коммунаи Париж дар таърихи Европа чӣ хел ҷой дорад?

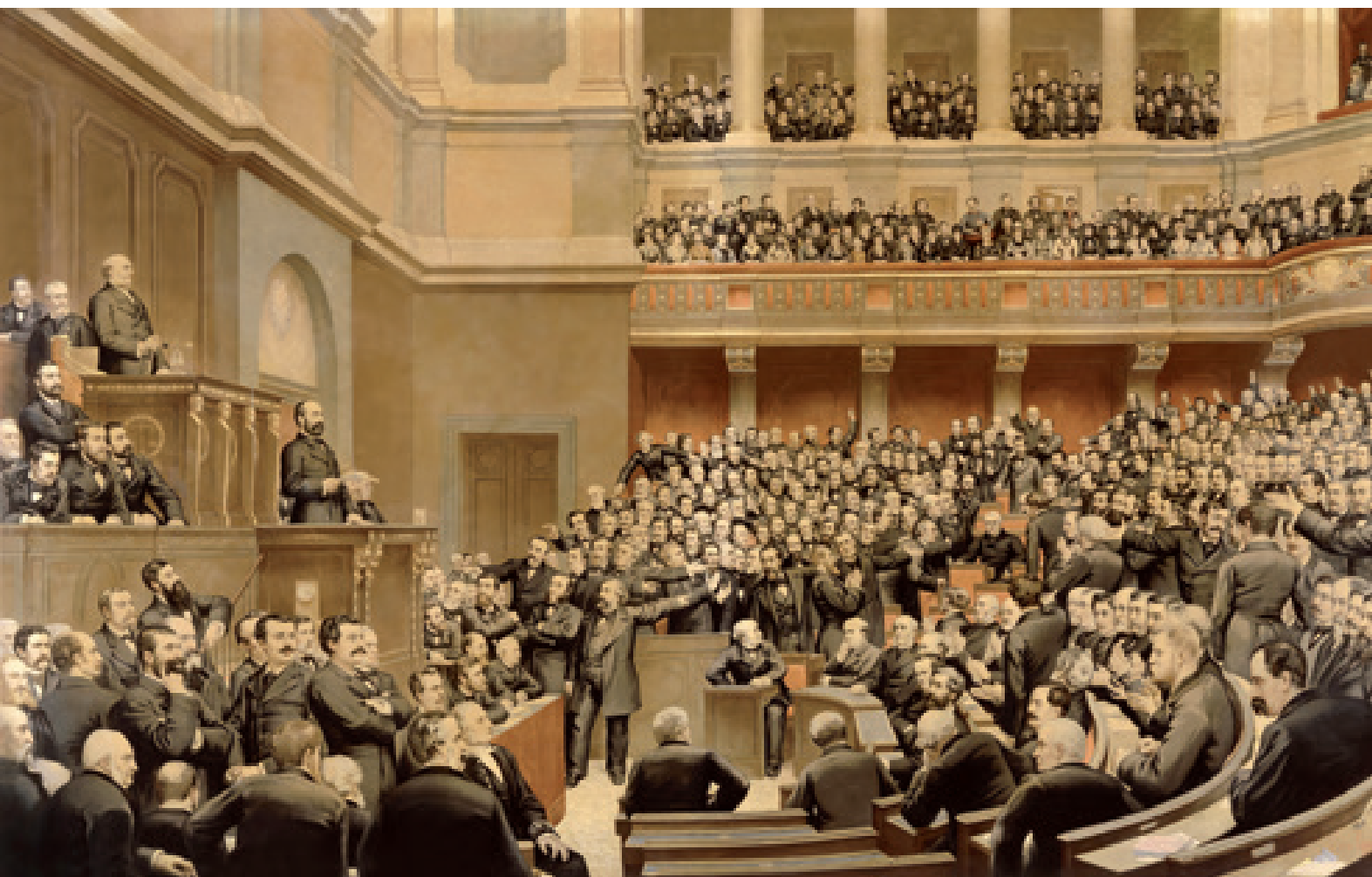
калони машинасозӣ аҳамияти махсус пайдо карда, аз оғози даври нави таърихӣ дарак меод.

Дар давоми асри XIX Франция аз ҷиҳати истеҳсоли маҳсулот баъд аз Англия ҷойи дуюмро гирифта омад. Дар охири аср вай ҳатто аз мамлакатҳои капитализми ҷавон – ШМА ва Германия ақиб монд. Паст шудани суръати тараққиёт яке аз аломатҳои хоси иқтисодиёти Франция гардид. Бо вучуди ин, бонкҳои Франция дар ибтидои аср сармояи бузурги молиявӣ доштанд. Ин ҳолат ба концентратсияшавии бонкҳо, бо саноат пайвастании онҳо ба ташаққули капитали молиявӣ оварда расонд. Олигархияи молиявӣ дар ҳаёти иқтисодӣ ва сиёсии мамлакат қувваи асосӣ гардид.

ДАР ЁД ДОРЕД

*Коммунаи
Париж 72 рӯзи
пуршиддат фаъолият
пеш бурд
4 сентябри соли
1870 дар Франция
Республикаи сеюм
эълон карда шуд.*

Ҷамъомади Коммунаи Париж

Дар ибтидои асри XX Франция ба қатори яке аз пурқудраттарин давлатҳои дунё дохил шавад ҳам, аммо аз сабаби талафоти бузург дар инқилобҳо ва ҷангҳо суръати рушд коҳиш ёфт.

ГЕРМАНИЯ

Чанги Франция-Пруссия бо пирӯзии пруссиягиҳо ба охир расид, дар моҳи январи соли 1871 императори Пруссия **Вилгелм I** дар толори боҳашамати қасри Версал императори Германия эълон карда шуд. Муборизаи дуру дароз барои муттаҳид гардондани мамлакат ба охир расид.

Немисҳо тантана мекарданд. Бисмарк тавонист давлатро муттаҳид созад. Бо давлатҳои Германияи Ҷанубӣ созишномаҳо имзо карда шуд. Баҳори соли 1871 аввалин конституция дар рейхстаги империя қабул карда шуд. Конституция роли роҳбарии Пруссияро дар империя мустаҳкам намуд. Германия босуръат рушд мекард, молҳои саноатии он ба бозорҳои тамоми қитъаҳо роҳ ёфт. Хӯш, сирри чунин муваффақият дар чӣ буд?

Ин пеш аз ҳама бо муттаҳид шудани мамлакат ва дар натиҷа ташаккул ёфтани бозори ягонаи дохилӣ алоқаманд буд. Сарҳадҳои гумрукӣ аз байн рафтанд, воҳиди ягонаи пулӣ, системаи ягонаи ченкунии вазн ва дарозӣ қорӣ карда шуд. Аз соли 1871 то соли 1875 дар мамлакат бисёр корхонаҳои саноатӣ ва бонкҳо пайдо шуданд.

Дар солҳои 90-уми асри XIX Германия як ҷаҳиши бузурги иқтисодӣ ба амал овард. Аз ҷиҳати ҳаҷми умумии маҳсулоти саноат агар дар соли 1870 вай дар ҷаҳон ҷойи чорумро ишғол карда бошад, дар соли 1880 ҷойи сеюм ва дар соли 1913 баъд аз ШМА ҷойи дуюмро гирифт. Ҷараёни барпо намудани бонкҳо ва корпоратсияҳои калони саноатӣ давом кард. Баъзеи онҳо ба монополияҳо мубаддал шуданд. Корпоратсияҳои калон пеш аз ҳама дар саноати вазнин ташкил карда шуданд. Магнатҳои саноатӣ ва бонкирҳои бой пайдо шуданд, ки як ё якчанд соҳаҳои саноатро таҳти назорат доштанд.

Ҷараёни табақашавӣ дар қишлоқҳо босуръат давом мекард. Бисёриҳо маҷбур шуданд, ки ба шаҳрҳо раванд. Агар дар соли 1871 1/3 қисми аҳолии немис дар шаҳрҳо зиндагӣ карда бошад, то соли 1910 2/3 қисми аҳолии немис дар шаҳрҳо зиндагӣ мекард.

Германия ба мамлакати индустриалӣ табдил ёфт.

Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX Германия сиёсати фаъолонаи мустамликадориро пеш гирифт. Император **Вилгелм II** “курси нав”-ро эълон кард, ки асоси онро кӯшиши ҳукмронӣ дар Европа ва аз нав тақсим кардани доираҳои таъсирро дар Африка, Осиё ва Океания ташкил мекард. Германия боварӣ дошт, ки мустамликаҳо “беадолатона” тақсим карда шудаанд. Вай ба яке аз мамлакатҳои тараққикарда табдил ёфт ва аз мустамликаҳо ҳиссаи ба иқтисодии иқтисодӣ ва мавқеи сиёсии худ мувофиқро талаб кардан гирифт. Инро бе ҷанги калон ҳал кардан мумкин набуд.

Ҳамин тавр, Германия ба ҷанги калон тайёри дидан гирифт.

Таслим гардидани
Наполеон III

МУШОҶИДАИ ТАРИХӢ

*Сабаби
тараққиёти
босуръати
Германия дар
солҳои 70-уми
асри XIX дар
чист?*

Императори Германия Вилгелм I

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲҶО

Коммунаи Париж – ҳукумати муваққатие, ки аз 18 март соли 1871 то 28 майи соли 1871 Францияро идора кардааст.

Декрет – қарори муҳимест, ки ҳокимияти олӣ ё ҳокимиятии роҳбарику-нанда қабул мекунад ва эътибори қонунӣ дорад.

Консентратсия (лотинӣ *con* – “якҷоя” ва *centrum* “марказ”) мутамарказ-шавии чизе дар ҷойи муайян аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Ҷанги Франция-Пруссия барои ҳарду давлат чӣ гуна анҷом ёфт?
2. Ислоҳоте, ки Коммунаи Париж ба амал баровард, барои тараққи-ёти минбаъдаи Франция то чӣ андоза аҳамияти калон дошт?
3. Муборизаи дуру дароз барои муттаҳид намудани Германия бо кадом воқеаи таърихӣ анҷом ёфт?
4. Моҳияти “курси нав”-и эълонкардаи император Вилгелм II аз чӣ борат буд?

Европаи Шарқӣ ва Россия: муаммоҳои ислоҳ намудани ҷамъият

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Кадом давалтҳо ба давлатҳои Европаи Шарқӣ дохил мешаванд?
2. Омилҳое, ки боиси заифшавии империяи Австрия-Венгрия гардиданд, аз чиҳо иборатанд?
3. Дар бораи сиёсати дохилӣ ва берунии империяи Россия дар даври нав чиҳоро медонед?

Императори Австрия-Венгрия Франс Иосиф I ва оилаи ӯ

МАМЛАКАТҲОИ ЕВРОПАИ ШАРҚӢ

Дар охири асри XIX ба Европайи Шарқӣ, давлатҳои Балкан, инчунин, як қисми империяҳои Австрия-Венгрия ва Руссия дохил мешуданд.

Ҳукмронии империяи Усмониҳо дар асрҳои XIV–XV дар мамлакатҳои Балкан қарор ёфта буд, то асри XIX дар баъзе ҳудудҳо то асри XX боқӣ монд. Дар соли 1878 Сербия, ки ба кӯмаки Руссия таъя карда буд, истиқлолияти худро эълон кард. Баъд аз он Сербия бо суръати тез тараққӣ кард ва ба Руссия наздиктар шуд. Аммо дар соли 1908 ду вилояти бузург, Босния ва Герцеговина, ки дар онҳо сербҳо зиндагӣ мекарданд ва орзуи деринаи пайвастан бо Сербияро доштанд, аз тарафи Австрия аннексия карда шуд.

Империяи **Австрия-Венгрия** дар соли 1867 дар асоси шартномаи байни доираҳои ҳукмрони Австрия ва Венгрия барпо карда шуда буд. То он вақт **Чехия, Моравия, Галитсия ва Буковина** таркиби давлати Австрия, **Словакия, Хорватия ва Трансилвания** бошад, қузъи давлати Венгрия буданд.

Дар ҳади ҳамоно сол конституцияи империя қабул карда шуд, ки мувофиқи он императори Австрия ҳукмрони империяи муттаҳид гардид. Сулолаи Габсбургҳо то соли 1918 дар тахт нишаст.

Дар чоряки охири асри XIX империяи Австрия-Венгрия яке аз мамлакатҳои кафомондатарини Европа ба шумор мерафт ва муносибатҳои феодалии боқимонда барои тараққиёти саноат монеа мегардид. Дар охири аср танҳо сеяки аҳоли дар шаҳрҳо зиндагӣ мекарданд.

БА ЁД ОРЕД

*Империяи Руссия
кай ташкил ёфта-
аст?*

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОЕД

Омилҳоро пайдо кунед, ки ба давлати қафомондатарини Европа табдил ёфтани империяи Австрия-Венгрия сабаб шудааст. Андешаҳои худро бо пайдарпайии мантиқӣ бо намуди инфографика ҷойгир кунед.

Дар ин давр дар байни халқҳои Европайи Шарқӣ, ки қисми империя буданд, ҳаракатҳои миллӣ-озодихоҳӣ низ авҷ гирифт. Бӯҳрони иқтисодӣ, ки соли 1912 оғоз ёфт аҳволи империяро боз ҳам бад гардонд. Дар ин вазъият Австрия-Венгрия ба Ҷанги якуми ҷаҳон дохил шуд.

РУССИЯ

Ислохотҳое, ки дар Руссия дар солҳои 60–70-уми асри XIX гузаронида шуда буд – барҳам додани ҳуқуқи крепостной, ислоҳоти замин, молия, донишгоҳ, мактаб, ислоҳоти матбуот ва ғайраҳо роҳи нави тараққиёти буржуазии давлатро муайян кард. Дар солҳои 80–90-уми асри XIX Руссия дар истеҳсоли саноат як қатор муваффақиятҳо ба даст овард. Дар солҳои 90-уми асри XIX инқилоби саноатӣ дар Руссия анҷом ёфт ва мамлакат аз ҷиҳати ҳаҷми умумии коркарди маҳсулот ба қатори панҷ давлати калонтарини саноатии ҷаҳон дохил шуд.

*Императори Руссия
Александр II*

Инқилоби якуми рус дар солҳои 1905–1907

Инқилоби Якуми рус дар солҳои 1905–1907 дар байни ҷамъияти капиталистии акнун ривож ёфтаистода сохти мустабиди подшоҳӣ мавҷуд будани зиддияти калонро, халқ дигар бо тарзи кӯҳна зиндагӣ карданро нахостанаширо нишон дод.

Инқилоб аз рӯйи вазифаҳои гузоштаи назди худ инқилоби буржуазӣ буда, пеш аз ҳама ба нест кардани боқимондаҳои ҳукмронии крепостной ниғаронида шуда буд. Ин вазифаҳо хеле муҳим буданд, зеро онҳо ба манфиатҳои ҳамаи табақаҳои аҳолии Руссия комилан мувофиқ буданд. Аз ҳамин сабаб дар инқилоб табақаҳои хеле васеи аҳоли иштирок карданд.

НАТИЧАҲОИ ИНҚИЛОБИ СОЛҲОИ 1905–1907

Соҳт ва аҳволи иҷтимоӣ	То инқилоб	Баъди инқилоб
Самодержавие	Бо ҳеҷ кас ва ҳеҷ чиз маҳдуд набуд.	Бо Шӯрои давлатӣ ва Думаи давлатӣ маҳдуд шуданд.
Табақаҳои асосии аҳоли	Аз озодиҳои сиёсӣ маҳрум буданд.	Ба озодиҳои сиёсӣ, аз ҷумла ба дахлнопазирии шахсӣ соҳиб гардиданд.
Шароитҳои меҳнат	Истисмори коргарон дар дараҷаи баланд буд.	Музди меҳнат зиёд карда шуда, вақти кор ба 9–10 соат кам карда шуд.

Сиёсати хориҷӣ

Инқилоби солҳои 1905–1907 ба охир нарасид. Вай муаммоҳои ҷиддиро, ки дар назди худ гузошта буд, ҳал карда натавонист: подшоҳ дар сари ҳокимият монд, синфи ҳукмрон тағйир наёфт, бюрократизм аз байн нарафт, коррупсия зиёд шуд, дараҷаи некӯаҳволии халқ паст шуд ва ғайраҳо. Аммо ин инқилоб муқаддима ба инқилоби февралӣ соли 1917 дар Руссия буд, зеро натиҷаҳои инқилоби дуум давоми инқилоби якум буд.

ДОНИСТА ГИРЕД

Сулолаи Габсбурҳо...

Ислоҳотҳое, ки дар Руссия дар солҳои 60–70-уми асри XIX гузаронида шуда буд – ...

Такрори роҳи Европа ...

Маданият

Тамоми дигаргуниҳое, ки дар ҳаёти Руссия дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX ба амал омадаанд, кӯшишҳои барои ислохотгузаронӣ, ҳаракат барои индустрикунонии мамлакат, муборизаи зидди ҳуқуқи крепостной ва барҳам додани он, низоҳои иҷтимоӣ ва ҳаракатҳои инқилобӣ – ҳамаи ин дар адабиёт ва санъат инъикоси худро меёбад. Агар дар тамоми дигар соҳаҳо Руссия дар қафои Европа бошад, дар асри XIX адабиёт ва санъати рус ба тамоми ҷаҳон ба таъсир расонидан сар кард. Дар ин давр дар адабиёт **Ф. М. Достоевский, Л. Н. Толстой** ва **А. П. Чехов** барин даҳҳо эҷод карданд. Асарҳои бастакорони рус **М. П. Мусоргский, П. И. Чайковский** ва **Н. А. Римский-Корсаков** дурдонаҳои ҷаҳонии санъати мусиқӣ ҳисобида мешавад.

Хулоса, дар ин давра муаммоҳои тезутунди ҳалношудаи ҷамъияти рус ўро ба иштирок кардан дар Ҷанги якуми ҷаҳон водор намуд. Ин имкони бо роҳи тараққиёти демократӣ пеш рафтани Руссияро аз байн бурд ва ба сўйи режими коммунистӣ, ки ҳафтод сол давом кард, роҳ кушод.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲО

Аннексия – сиёсати пурра ё қисман ишғол кардани ҳудуди давлати дигар ё ҳамроҳ кардани он ба давлати худ.

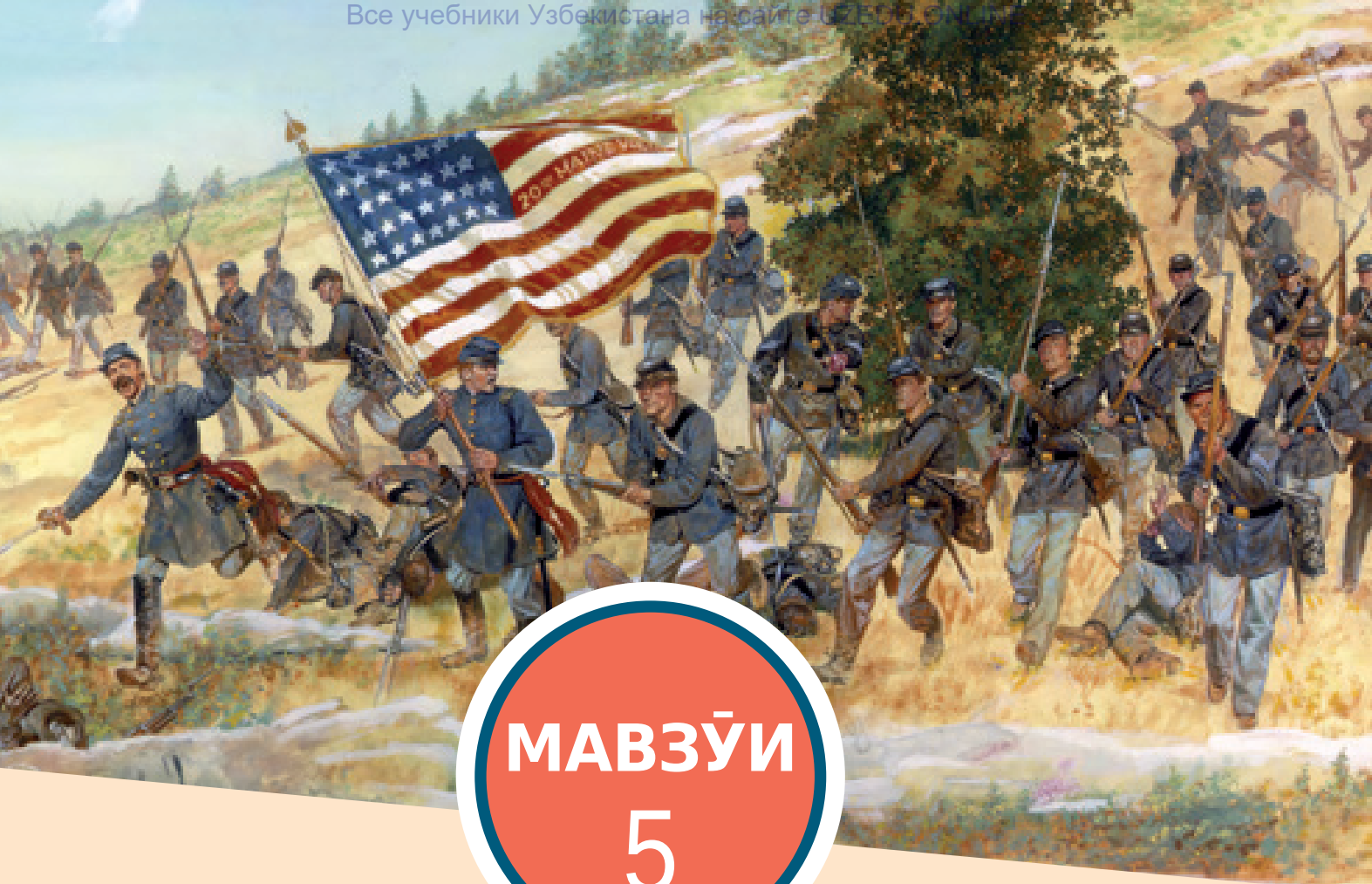
Бюрократизм – дар аввал ҳокимияти роҳбарону мансабдорони мақомоти давлатиро ифода мекард ва баъдтар табақаи хизматчиёни ташкилотҳои калонро, ки дар соҳаҳои гуногуни ҷамъият пайдо шудаанд, низ ифода мекард.

Самодержавие – сохти давлатиест, ки дар асоси ҳокимияти мутлақӣ бемаҳдудии подшоҳ дар Руссия сохта шудааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Сербия кай ва бо ёрии кадом давлат истиқлолияти худро ба даст овард?
2. Дар империяи Австрия-Венгрия кадом соҳаҳои иқтисодиёт бо суръати тез тараққӣ карданд?
3. Омилҳои асосии инқилоби Руссия дар солҳои 1905–1907 кадомҳоянд?
4. Тағйироти асосие, ки дар охири асри XIX – ибтидои асри XX дар ҳаёти фарҳангии Руссия ба амал омад, нақл кунед.

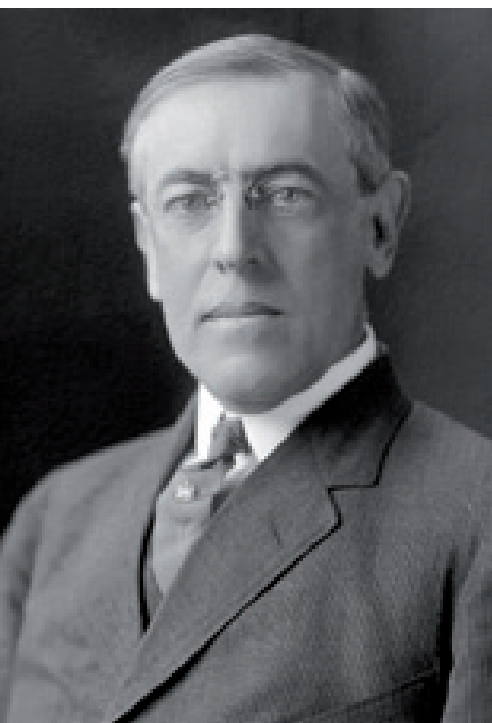

Ду намуди Америка: самтҳои тараққиёт дар Америкаи Шимолӣ ва Америкаи Ҷанубӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. ШМА кай истиқлолияти худро эълон кард?
2. Давлатҳои Америкаи Ҷанубӣ мустамликаҳои кадом давлатҳои Европа ҳисоб мешуданд?
3. Ба фикри шумо: чаро самтҳои тараққиёт дар Америкаи Шимолӣ ва Ҷанубӣ аз якдигар куллан фарқ мекунад?

Президенти ШМА
Вудро Вилсон

ШТАТҲОИ МУТТАҲИДАИ АМЕРИКА

Чанги шахрвандӣ, ки солҳои 1861–1865 дар ШМА ба амал омад, аслан инқилоби буржуазӣ-демократӣ буд. Вай масъалаҳои тараққиёти иҷтимоию иқтисодии ШМА-ро, ки яке аз муҳимтаринаш тақдири ғуломӣ буд, дар рӯҳи буржуазӣ ҳал намуд. Дар натиҷа саноат бо суръати тез тараққӣ кард, дар хоҷагии қишлоқ тараққиёти капитализми ба хоҷагии фермерӣ асос ёфта, роҳи “америкой” қарор дода шуд.

Пас аз чанги шахрвандӣ, азхудкунии қаламравҳои васеъ дар Ғарб ва ба он вобаста сохтани роҳи оҳан ва шоҳроҳҳо, каналҳо ва бандарҳо боиси рушди саноат ва ташаккули бозори калони дохилӣ гардид. Буржуазияи Америка аз капитали Европа ва комёбиҳои техникии мамлакатҳои пешқадам хуб истифода мебард. Миллионҳо муҳоҷирони аз Европа ва Осиё омада, саноатро бо қувваи кории зарурӣ таъмин карданд. Аз ҷиҳати ҳаҷми умумии маҳсулоти саноат ШМА дар соли 1894 аз ҳамаи мамлакатҳои капиталистӣ пеш гузашт ва дар ҷаҳон ҷойи якумро гирифт.

БА ЁД ОРЕД

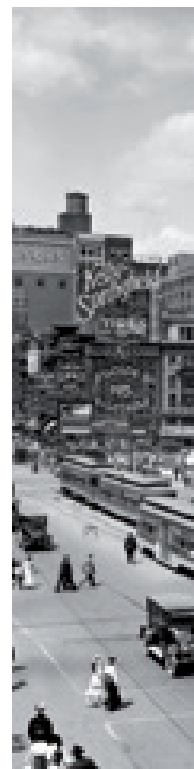
Муаллифи “Декларатсияи истиқлолият”-и ШМА ...

Шма дар солҳои “эраи прогрессивӣ”

ШМА ба асри нав ҳамчун як давлати босуръат рушдбанда ворид шуд, ки барои пешвой дар бисёр соҳаҳои иқтисод саъй мекунад. Соли 1901 дар ШМА лавозими президентиро **Теодор Рузвелт** азхуд намуд. Муддати дароз ба давлат ин гуна шахси далер, равшан ва тавоно роҳбарӣ намекард. Вай фаъолияти худро аз бовар кунонидани мардум ба зарурати ислохот дар давлат оғоз кардааст.

Дар интиҳоботи соли 1912 намоёнҳои демократҳо, муаррихи маъруф, коршиноси давлатдорӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ **Вудро Вилсон** ғолиб шуд. Вай ба зудӣ ҳамчун ислохотчи содиқ машҳур гардид; ба ҷамъият роҳи барномаи сиёсии худро пешниҳод кард, ки вай онро “**озодиҳои нав**” номид.

Муҳокимаи барномаи В. Вилсон ба саршавии Ҷанги якуми ҷаҳон дар Европа рост омад. Гарчанде ки ШМА то ҳол бевосита дар ҷанг иштирок накардааст, омили ҷанг ба сиёсати дохилӣ низ таъсири назаррас мерасонад.

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Омилҳои асосии ба тараққиёти ШМА сабаб шударо пайдо кунед. Андешаҳои худро дар бо намуди ҷадвал бо пайдарпайии мантиқӣ ҷойгир кунед.

Пас аз он ШМА **қазираҳои Гавайиро**, ки дар чорроҳаи роҳҳои ба Осиё барандаи уқёнуи Ором ҷойгир аст, забт кард ва дар охири асри XIX ба бузургтарин давлати баҳрии ҷаҳон табдил ёфт. Пас аз пирӯзӣ дар ҷанг бо Испания дар соли 1898, он қазираҳои Пуэрто Рико ва Гуамро ҳамроҳ кард ва Филиппин ба мустамликаи ШМА табдил ёфт. Назорати ШМА аз болои Куба низ муқаррар карда шуд.

Сиёсати хориҷӣ

ШМА, ки бо имкониятҳои бузурги дохилӣ ва нимқазираи Аляска, ки аз Руссия харида шуда буд, машғул буд, нисбат ба давлатҳои Европа дертар ба ишғоли мустамликаҳо ва доираи нуфузи худ шурӯъ кард. Дар ин кор, ШМА ба давлатҳое, ки дар соҳилҳои Америкаи Лотинӣ, баҳри Кариб ва уқёнуи Ором ҷойгиранд, таваҷҷӯҳ зоҳир кард. Соли 1889 бо ташаббуси ШМА дар Вашингтон **конференсияи I Панамерика** даъват карда шуд. Дар охири конференсия Ассотсиатсияи байналхалқии ҷамъомади республикаҳои Америка ташкил карда шуд. Ба ҳамин тариқ сиёсати умумиамерикойи ташаккул ёфт, ки мақсад аз он дар мамлакатҳои нимкураи Ғарбӣ ҳукмронии ягонаи ШМА мебошад.

Маданият

Дар ШМА маданият мувофиқи гуногунии этникии мамлакат ташаккул ёфт. Ба он муҳоҷирони аз Ирландия, Германия, Италия, Полша, авлоди ғуломони аз Африка овардашуда, инчунин ҳиндуҳои америкой ва аҳолии қазираи Гавайи хеле таъсири калон расониданд. Аммо асоси маданияти ШМА-ро аҳолии англисзабон муайян мекард. Забон, низоми ҳуқуқӣ ва дастовардҳои фарҳангии онҳо дар ин ҷо васеъ паҳн шуда, омили асосии ташаккули тамаддуни Америка гардид.

Солҳои 60–90-уми асри XIX марҳилаи дуҷуми рушди фарҳанги Америка буда, дар ин давр дар адабиёт **Уолт Уитмен** ва **Марк Твен**, дар санъати тасвирӣ, **Уинслоу Ҳомер**, **Томас Экинс** ва **Чеймс Вистлер** барин эҷодкорони бузург фаъолият нишон доданд. Аз асри XX хусусияти фарқкунандаи фарҳанги Америка афзалияти маданияти оммавӣ буд.

Намуди шаҳри Нью Йорк дар солҳои 1880–1890

МАМЛАКАТҲОИ АМЕРИКАИ ЛОТИНӢ

Дар охири асри XIX – ибтидои асри XX ба иқтисодиёти Америкаи Лотинӣ даромадани капиталҳои хориҷӣ қатъиян фаъол мегардад. Дар ин бобат Англия дар асри XIX пешсаф буд, вале дар охири аср сармоягузори Германия ва махсусан ШМА хеле фаъол шуданд.

Дар охири асри XIX аксарияти мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ, аз он ҷумла мамлакати калонтарини ин минтақа – **Бразилия**, соҳти иҷтимоии ниҳоят ақибмонда дошт. Истеҳсолот дар плантатсияҳо асосан ба меҳнати ғуломон асос ёфта буд ва танҳо дар соли 1888 дар Бразилия ғуломдорӣ барҳам дода шуд ва соли 1891 Бразилия республика эълон карда шуд.

Ба инкишоф ва характери ҷамъияти Америкаи Лотинӣ ҷараёнҳои этникии ин ҷо таъсири калон расонд. Муносибати мутақобилаи фарҳанг ва анъанаҳои халқҳои гуногун – ҳиндуҳо, сиёхпӯстон, европоӣҳо боиси ташаккули ҷомеаҳои хеле гуногун ва беназири **этнопсихологӣ** дар ин давлатҳо гардид. Ин, дар навбати худ, хусусияти маданияти сиёсӣ ва тамоми равандҳои сиёсиро муайян карда, боиси ноустувориҳои сиёсии ҷамъият, зуд-зуд табaddулоти давлатӣ, шӯришҳо, инқилобҳо, боиси васеъ истифода шудани усулҳои ғирром дар муборизаи сиёсӣ гардид. Дар бисёр давлатҳо *режимҳои авторитарӣ*, ки ба армия такя мекарданд, таъсис дода шуданд.

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Дар аввалҳои асри XIX дар рушди мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ кадом муаммоҳо ба назар мерасад?

Инқилоби Мексика (1910–1917)

Инқилобе, ки соли 1910 сар шуда буд, ба тараққиёти минбаъдаи Мексика, ки яке аз калонтарин мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ мебошад, таъсири калон расонд. Инқилоб муносибатҳои ҷамъиятии қафомондари, ки аз режими пештара нигоҳ дошта шуда буд, барҳам дода, дар афзоиши босуръати ҷамъияти Мексика, тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии он, ба мамлакати пешқадами минтақа табдил ёфтани он роли ҳалкунанда бозид.

Дар соли 1911 дар Мексика ҳокимияти диктатор **Диас** сарнагун карда шуд. **Мадеро** дар интихоботи президенти моҳи октябри соли ҷорӣ пирӯз шуд. Аммо дар ҳалли муаммоҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ азми қатъӣ надоштани ҳукумат ва дастгирии қувваҳои зидди он аз тарафи ШМА боиси бӯҳрони ҳукумати Мадеро гардид. Дар натиҷаи шӯриш, ки дар моҳи феввали соли 1913 сар шуд, генерал Уэрта ба сари ҳокимият омад. Мадероро ба ҷабс гирифта, парронданд. Ин ҳодиса боиси аз нав сар задани ҷанги шаҳрвандӣ гардид.

Соли 1916 ҳукумати ШМА бо баҳонаи нофаҳмой дар сарҳад ба Мексика кӯшун дохил кард. Дар баробари хавфи берунӣ ҳамаи қувваҳои инқилобӣ муттаҳид шуда, муносибати ҳукумат нисбат ба мулкҳои хориҷиён, хусусан америкоиён дар ҳудуди Мексика саҳттар шуд. Мубориза бо интервентҳо қариб як сол давом кард ва дар моҳи феввали соли 1917 бо аз Мексика баровардани қӯшунҳои Америка ба охир расид. Инқилоб ғалаба кард.

Маданият

Дар мамлакатҳои минтақа фарҳанги ратсионалистии европоиён бо ақидаҳои фарҳангии авлодҳои ҳиндуҳои маҳаллӣ ва африқой, ки ба тасаввуроти комилан мифологӣ асос ёфта буд, омехта шуда, фарҳанги беназири Америкаи Лотиниро ташкил дод. Дар ибтидои асри XX дар адабиёт **Сезар Вальехо**, **Габриела Мистрал**, дар санъати тасвирӣ **Диего Ривера**, **Хосе Ороско** ва **Давид Сикейрос** барин эҷодкорон фаъолият доштанд.

Хулоса, дар ибтидои асри XX иқтисодиёти дар давраи мустамликадорӣ дар Америкаи Лотинӣ ба вучуд овардашуда, тадриҷан ба иқтисодиёти капиталистӣ табдил ёфт. Шаҳрҳои калон – марказҳои саноатӣ ва маданӣ пайдо шуданд. Аломатҳои тамаддуни индустриалӣ дар ҷамъият равшан намоён шуданд.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲО

Режими авторитарӣ – усули идоракунии давлат буда, дар он ҳокимияти сиёсӣ ба иродаи як шахси ҳукмдор ё гурӯҳи одамон, ҳокимияти мутамарказ асос меёбад.

Интервент – даҳолатро ташкил мекунад ё дар он иштирок мекунад. **Интервенсия** – даҳолати зӯрии як ё якчанд давлат ба қорҳои дохилии давлати дигар, амалҳои зидди тамомияти арзӣ ва истиқлолияти сиёсии он нигаронидашуда.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Ҷанги шаҳрвандии дар ШМА дар солҳои 1861–1865 рӯй дода бо чӣ натиҷаҳо ба охир расид?
2. Конференсияи I Панамерика дар Вашингтон, ки бо ташаббуси ШМА даъват карда шудааст, барои халқҳои Америка чӣ гуна аҳамият дорад?
3. Дар қоряки охири асри XIX калонтарин давлати Америкаи Лотинӣ, дар Бразилия кадом воқеаҳои муҳим ба вуқӯъ пайвастанд?

МАВЗЎИ 6

Япония, Хитой ва Ҳиндустон: ислоҳотҳои роҳи осиёӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Хусусиятҳои ба худ хоси Япония аз чиҳо иборат буд?
2. Кадом сулолаҳои таърихи Хитойро медонед?
3. Дар таърихи Ҳиндустон сулолаи Бобуриҳо чӣ мавқеъ доранд?

Охири асри XIX – ибтидои асри XX даври “Эҳёи Осиё” буда, дар ҷамъияти анъанавии Шарқ навдаи индустрикунонӣ пайдо шудан гирифт. Ин даври зиддиятнок буд, ки аз як тараф анъанаҳои шарқӣ нигоҳ дошта мешуданд ва аз тарафи дигар дар давлатҳои Шарқ навсозии иқтисодӣ оғоз ёфт.

“Ғарбшавӣ”-и ин давр, яъне тақлид ба маъмурияти давлатии европой ва америкой, қонунгузорӣ, низоми маориф, модели либоспӯшӣ ва фарҳанги рафтор, нусхабардории онҳо – ин ҳама оқибати мустамликашавии давлатҳои Шарқ буд.

БА ЁД ОРЕД

Модернизатсия – ин ...

Содир шудани инқилоби Мэйдзи

ЯПОНИЯ

Япония дар давоми ду аср барои мамлакатҳои Ғарб “пӯшида” монд. Ҳамаи кӯшишҳои мамлакатҳои Ғарбро барои қарор додани муносибатҳои тиҷоратӣ аз тарафи сёғунӣ қатъиян рад карда шуд. Соли 1868 ҳукумати ҳарбӣ-феодалӣ – **сёғунии Токугава** сарнагун карда шуд. Қўшунҳои **сёгун** бидуни ҷанг таслим шуданд ва ба мулкҳои падармероси худ рафтанд. Вале амалиёти ҳарбӣ ба муқобили тарафдорони Токугава давом кард ва дар соли 1869 сёғунӣ тамоман барҳам дода шуд. Ҳодисаҳои ин солҳо дар таърихи Япония **Инқилоби Мэйдзи** ном гирифтанд. Ин ном ба далели он аст, ки замони ҳукмронии император **Мутсихито** расман **Мэйдзи** номида шудааст, ки маънои “**идоракунии маърифатнок**”-ро дорад. Даври Мэйдзи солҳои 1868–1912-ро дар бар мегирад.

Ислоҳотҳои буржуазии Мэйдзи

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚИ БАРОРЕД

Дар Япония дар давоми даври Мэйдзи – “идоракуни маърифатнок” ҳамаи ислоҳотҳои амалӣ шуда барои ҷамъияти япон чӣ таъвир анҷом ёфт?

Соли 1871 дар мамлакат чараёни ба давлати ягона муттаҳидшавӣ анҷом ёфт. Моликияти замини феодалӣ ба охир расид ва префектураҳои тобеи бевоситаи ҳукумати марказӣ ҷорӣ карда шуда, шумораи синфҳо то ба сето кам карда шуд: ашрофзодагони унвоннок, ашрофон ва одамони оддӣ.

Соҳтмони “Японияи нав” айнан бо барқарор намудани ҳокимияти императорӣ вобаста аст. Маҳз онҳо ин инқилобро ба амал оварданд, ки мамлакатро бо суръати тез аз нав барқарор кунанд. Японҳо як мӯъҷизаи ба худ хос барпо намуданд: онҳо мамлакате сохтанд, ки аҳоли дар як вақт ҳам дар Ғарб ва ҳам дар Шарқ зиндагӣ мекунанд, мамлакате, ки ба ду тамаддуни дигар асос ёфтааст.

Бо пурзӯршавии Япония аз ҷиҳати иқтисодӣ ва ҳарбӣ саъю кӯшиши мустамликадорӣ он низ афзуд. Баъди ҷанги рус-япон солҳои 1904–1905 Япония аз болои Манҷурияи Ҷанубӣ ва Корея ҳукмронии худро барқарор кард, сиёсати берунии Кореяро ба мӯайян кардан оғоз намуд. Аз соли 1910 Корея расман ба мустамликаи Япония табдил ёфт.

*Императори япон
Мутсухито (Мэйдзи)*

Маданият

Дар раванди навсозӣ, тақлид ба фарҳанги ғарбӣ, аз он қабул кардани дастовардҳои пешқадами илму техника ба баланд шудани сатҳи фарҳангии умумии давлат хизмат кард. Талаби ҳукумат дар бораи минбаъд европоикунонии маданият боиси норозигии як қисми аҳоли, махсусан зиёӣён гардид. Дар байни намоёндагони санъат ғояи барқарор кардани фарҳанги миллии япон ва санъати ба худ хос афзоиш ёфт.

ХИТОЙ

Баъди мағлубият дар **чанги дуюми афюн** (1856–1860) доираҳои ҳукмрони Хитой бори дигар кӯшиш карданд, ки мамлакатро аз хавфи ба манбаи даромади мамлакатҳои Ғарб табдил додани мамлакат озод кунанд. Дар натиҷа роҳи нави тараққиёт таҳия гардид, ки “худро пурзӯр кардан” (“сзи сянь”) ном дошт. Ин роҳ то соли 1895 бе тағйироти ҷиддӣ ба амал омад.

Бо вуҷуди ин, бузургтарин давлати ҷаҳон аз ҷиҳати аҳоли дар тӯли даҳсолаҳо ниммустамликаи давлатҳои хориҷӣ боқӣ монд. Аз 400 миллион нафар аҳолии мамлакат дар ибтидои асри XX 90%-и аҳоли бесавод буд.

Дар чунин вазъияти мураккаби таърихӣ **инқилоби Синхай** бо роҳбарии **Сун Ятсен** оғоз меёбад. Инқилоб номи худро аз он сабаб гирифтааст, ки он аз рӯи тақвими Хитой дар моҳи “синхай” оғоз меёбад. Дар натиҷаи инқилоби солҳои 1911–1912 сулолаи Манҷуриён аз тахт сарнагун карда шуда, Хитой республика эълон карда мешавад, вале мамлакат аз ҷиҳати сиёсӣ аз ҳам ҷудо мешавад. Соли 1912 Сун Ятсен ҳизби **Гоминдан** (“Ҳизби миллий”)–ро таъсис дод.

Дар Хитой, ки сохти республикавино қабул кардааст, пешрафти буржуазӣ суръат гирифт. Дар охири асри XIX дар соҳаи фарҳанг самтҳои ба ҳам зид пайдо шуданд. Аз як тараф, тақлид ба намунаҳои классикӣ дар адабиёт, махсусан дар назм мушоҳида мешавад, аз тарафи дигар забони адабии **байхуа**, ки ба табақаҳои васеи аҳоли фаҳмо аст, тадриҷан забони адабии кӯхнаи **веньян**–ро, ки фақат ба қисми босаводи ҷомеа фаҳмо мебошад, аз ҷониби худ иваз мекунад, торафт васеътар паҳн мешавад. Дар нимаи дууми асри XIX бо забони хитой даҳҳо рӯзномаву маҷаллаҳо пайдо шуданд.

Ҳамин тариқ, Хитой, ки ҳанӯз дар ибтидои асри XIX давлати бузург ҳисоб мешуд, дар миёнаҳои аср ба муҳимтарин минтақа табдил ёфт, ки дар он манфиати мустамликавии давлатҳои Ғарб ва баъдан ШМА, Руссия ва Япония ба ҳам мепайвандад. Қафомонии иқтисодию ҳарбии Хитой, сарфи назар аз мақоми давлати бузургаш, онро ба ниммустамликаи мамлакатҳои Ғарб табдил дод.

Сун Ятсен

ДАР ЁД ДОРЕД

Мувофиқи Конституцияи дар ибтидои соли 1889 қабулшуда Япония ба мамлакати Монархияи конституционӣ–табдил ёфт.

Дар таърихи Хитой “чанги дууми афюн” дар солҳои 1856–1860 шуда гузашт.

ҲИНДУСТОН

Философ Свами
Вивекананда

Дар охири асри XIX зулми Британияи Кабир дар Ҳиндустон боз ҳам пурзӯр гардид. Мустамликадорон кӯшиш мекарданд, ки иқтисодиёти Ҳиндустонро ба эҳтиёҷоти ҷамъияти саноатии Британия мутобиқ кунанд. Бо иштироки бевоситаи англисҳо ҷамоати деҳоти Ҳиндустон барҳам дода шуда, дар Ҳиндустон муносибатҳои капиталистӣ дар асоси нав инкишоф меёбанд.

Аз нимаи дууми асри XIX ба Ҳиндустон сармояи Англия ба даромадан сар кард. Соҳаи якумини сармоя гузошта шуда, сохтмони роҳи оҳан буд. Корхонаҳое, ки ба сохтмони роҳҳои оҳан маблағгузорӣ кардаанд, фоидаи калон гирифтанд.

Соҳаи навбатии маблағгузори асосӣ хоҷагии плантационӣ буд. Ҳукумати Англия ба зиёд кардани киштзорҳои чой, қаҳва ва каучук дар Ҳиндустон диққати калон дод ва онҳоро тавассути имтиёзҳои гуногун дастгирӣ кард. Сармоядорони англис ба сохтмони заводҳо ва саноати маъдани кӯҳӣ ҳам маблағҳои калон гузоштанд.

Дар Ҳиндустон баробари капитализм мафкураи миллӣ низ ташаккул меёфт. Ҳамчун аввалин вакилони мафкураи навсозии миллӣ **Рамакришна Парамаҳамса** ва шогирди ӯ **Свами Вивекананда** дар Ҳиндустон ва берун аз он машҳур буданд. Роли Вивекананда дар пешбурди ғояи ҳаракати миллии озодихоҳии Ҳиндустон бемисл аст. Ӯ яке аз асосгузори ҳаракати миллии муосири Ҳиндустон буд.

Моҳи декабри соли 1885 дар Бомбей аввалин ташкилоти ғайридинӣ, умумимиллӣ, амалан парламентӣ дар таърихи мамлакат – **Конгресси Миллии Ҳиндустон** (КМҲ) ташкил карда шуд. Дар форуми ватандӯстони Ҳиндустон талабҳои асосии конгрессчиҳо ба ҳукумат ва парламенти Англия баён карда шуданд.

Солҳои 1906–1907 партияи муслмонони Ҳиндустон – Лигаи муслмонон ташкил карда шуд. Дар ибтидои асри XX байни ин ҳизб ва КМҲ дар мавриди мақоми сиёсии Ҳиндустон ва ислоҳоти парламентӣ ихтилофи ҷиддӣ вучуд нашофт.

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Камбудӣ ва комёбиҳои ислохотҳои роҳи осӣи Япония, Хитой ва Ҳиндустони ҳамин давр аз чӣ иборат аст?

Ислохотҳо ба ҷамъияти Япония, Хитой ва Ҳиндустон чӣ дод?

Маданият

Маданияти Ҳиндустон дар ин давра бисёр анъанаи ҳазорсолаи ҳудро давом дода, яқоя дар айни замон таъсири маданияти англисро дар худ инъикос медиҳад. Ҳиндуҳо, ки мусиқӣ, сурудҳоро дӯст медоранд, дар санъати рақс бештар анъанаҳои халқӣ нигоҳ дошта шавад, адабиёт ва санъати тасвирӣ барин соҳаҳо хеле зуд такмил ёфтанд. **Рабиндранат Тагор**, яке аз бузургтарин намояндаҳои адабиёти ҳинд низ дар ин давра эҷод намуд. Ӯ барои силсилаи шеърҳои “Гитанжали” (“Сурудҳои қурбонӣ”) дар соли 1913 сазовори ҷоизаи Нобел дар соҳаи адабиёт гардид.

Ҳамин тавр, охири асри XIX ибтидои асри XX дар ҳаёти иқтисодӣ ва сиёсии Ҳиндустон дигаргуниҳои муҳим ба амал омаданд. Капитализм суҳт бошад ҳам, инкишоф ёфт. Ҳаракати милли-озодихоҳӣ ва мубориза ба муқобили ҳукмронии мустамликавии англис пайдо шуд ва зери ғояи ягона муттаҳид шуд.

ДОНИСТА ГИРЕД

Мамлакати “пӯшида” – ...

Сун Ятсен соли 1912 ...

Рабиндранат Тагор

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Бо эҷодиёти Рабиндранат Тагор мустақилона шинос шавед. Дар эҷодиёти ӯ кадом ҷанбаҳои ҳаёти Ҳиндустон фаро гирифта шудааст? Фикратонро бо тарзи эссе нависед.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Модернизатсияи иқтисод, ки дар давлатҳои Шарқ оғоз шуда буд, кадом ҷиҳатҳои зиддиятнок дошт?
2. Ислоҳоти Мэйдзи барои Япония чиҳодод? Ин ислоҳотҳоро ба соҳаҳо тақсим карда, ҷадвал тартиб диҳед.
3. Инқилоби бо роҳбарии Сун Ятсен дар Хитой чӣ гуна анҷом ёфт?
4. Конгресси Миллии Ҳиндустон барои мубориза бурдан ба муқобили сиёсати мустамликадорӣ эътибори асосиро ба кадом ҷиҳатҳо ниға-ронд?

МАВЗЎИ 7

Дар мамлакатҳои тамаддуни исломӣ муборизаи байни анъанавигӣ ва ислоҳотпарастӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Кадом динҳои ҷаҳониرو медонед?
2. Дини Ислом кай ва дар куҷо пайдо шудааст?
3. Тамаддуни исломӣ ба фарҳанги ҷаҳон чӣҳо додааст?

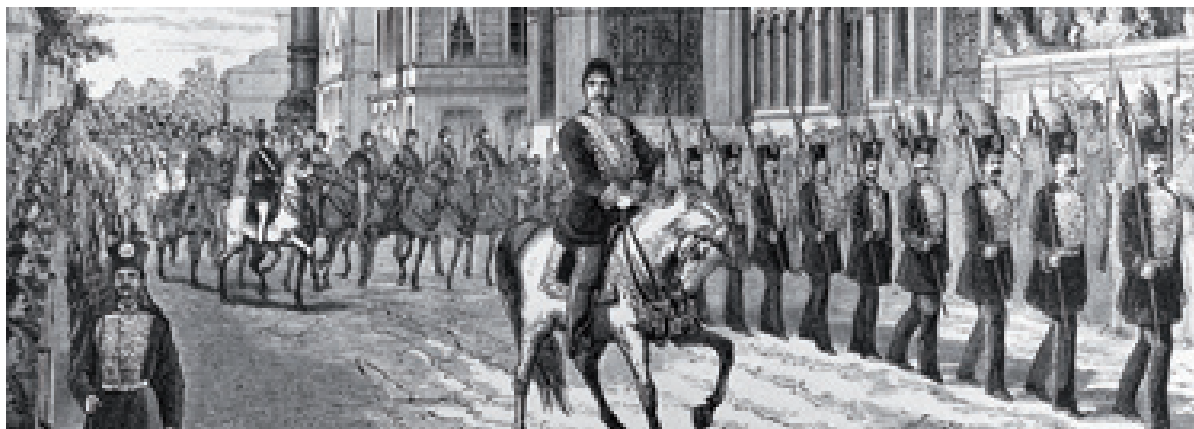

Дар таърихи тамаддуни исломӣ парешонҳолии фикрӣ, ки дар асрҳои XIII–XIV оғоз ёфт, асри XVI ба бӯҳрони иқтисодӣ ва сиёсӣ оварда расонд. Тамаддуни бошукӯҳи исломӣ, ки замоне ҳомиёни рушди ҷаҳон буд, дар садаи XVII ба бӯҳрони амиқии фикрӣ гирифта шуд ва бештари марказҳои маориф ва фарҳанги давлатҳои исломӣ ба макони мутаассуби тангназор ва ҷоҳилони таҳаммулнопазир табдил ёфт. Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX давлатҳои тамаддуни исломӣ аз ғарб хеле ақиб монданд.

БА ЁД ОРЕД

Ба донишҳои аз фани таърих гирифтаатон такя намуда ба мафҳумҳои анъанавигӣ ва ислохотпарастӣ таъриф диҳед.

Султон Абдулҳамид II

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Омилҳои асосии тавонотарин давлати олами ислом шудани империяи Усмонӣ дар даври худ аз ҷиҳат иборат буд?

ТУРКИЯ

Як вақтҳо Империяи Усмонӣ тавонотарин давлати олами ислом буда, монархияи бар ҳукмронии ягонаи султон асос ёфта буд. Азбаски асоси иқтисодиёти онро ҳоҷагии хеле ақибмонда ташкил меод, гуруснагӣ ба амал меомад. Роҳи ислохотҳои ҳукумати усмонӣ низ барбод рафт. Бо вуҷуди ҳамаи кӯшишҳо, дар ҷорӣ охири асри XIX Туркия ба ниммустамлика, ба мамлакати во-басти капитали хориҷӣ табдил ёфт.

Таъби эътироз нисбат ба вазъияти мавҷуд дар байни табақаҳои пешрафтаи ҷамъият боло рафт. Соли 1865 дар Истамбул як ташкилоти махфии сиёсӣ ташкил карда шуд ва аъзоёни он худро

“усмонӣҳои нав” номиданд. Дар Европа ин созмонро “Туркияи ҷавон” ва ширкаткунандагони онро “Туркҳои ҷавон” меномиданд. Ба шарофати ҳаракати онҳо дар Туркия ислохот оғоз ёфт.

Кушода шудани парламенти аввалини империяи Усмонийн

Абдулҳамиди II соли 1876 ба тахт нишаст ва **Мидҳат пошо** вазифаи вазири бузургро ишғол намуда, барои тайёр кардани лоиҳаи конститутсияи оянда иҷозат гирифт. Гузашт кардан ба туркҳои ҷавон як зарурате буд, ки аз вазъияти душвори империяи он замон бармеомад. Султон Абдулҳамид II низ ба ҳамин далел маҷбур шуд, ки конститутсияро қабул кунад.

Дар моҳи **декабри соли 1876 “Конститутсияи Мидҳат”** Туркияро **монархияи конституционӣ** эълон кард. Он инчунин сохтори парламенти дупалатаро пешбинӣ кардааст. Ҳама шахрвандони империя усмониҳо номида мешаванд ва дар назди қонун баробаранд. Сарфи назар аз ҳамаи камбудихояш, ин конститутсия, агар амалӣ мешуд, метавонист дар он замон барои Туркия аҳамияти пешрафта дошта бошад.

Дар баҳори соли 1877 ҷанги Россияву Туркия оғоз шуд. Дар ибтидои соли 1878 вазъияти ҷарбии Туркия душвор буд, армия торумор гардид ва русҳо ба пойтахти империя наздик мешуданд. Султон Абдулҳамид II аз ин вазъияти фалокатовар истифода бурда, парламентаро пароканда мекунад ва “Конститутсияи Мидҳат”-ро бекор мекунад. Баъзе аз депутатҳоро ба ҳабс гирифта, эълон мекунад, ки давлатро танҳо идора хоҳад кард. Дар моҳи март соли 1878 бо русҳо дар мавзеи Сан-Стефано дар наздикии Истамбул созишномаи сулҳ ба имзо расид. Шартҳои асосии сулҳ барпо намудани давлати мустақили Булғория буд.

ДАР ЁД ДОРЕД

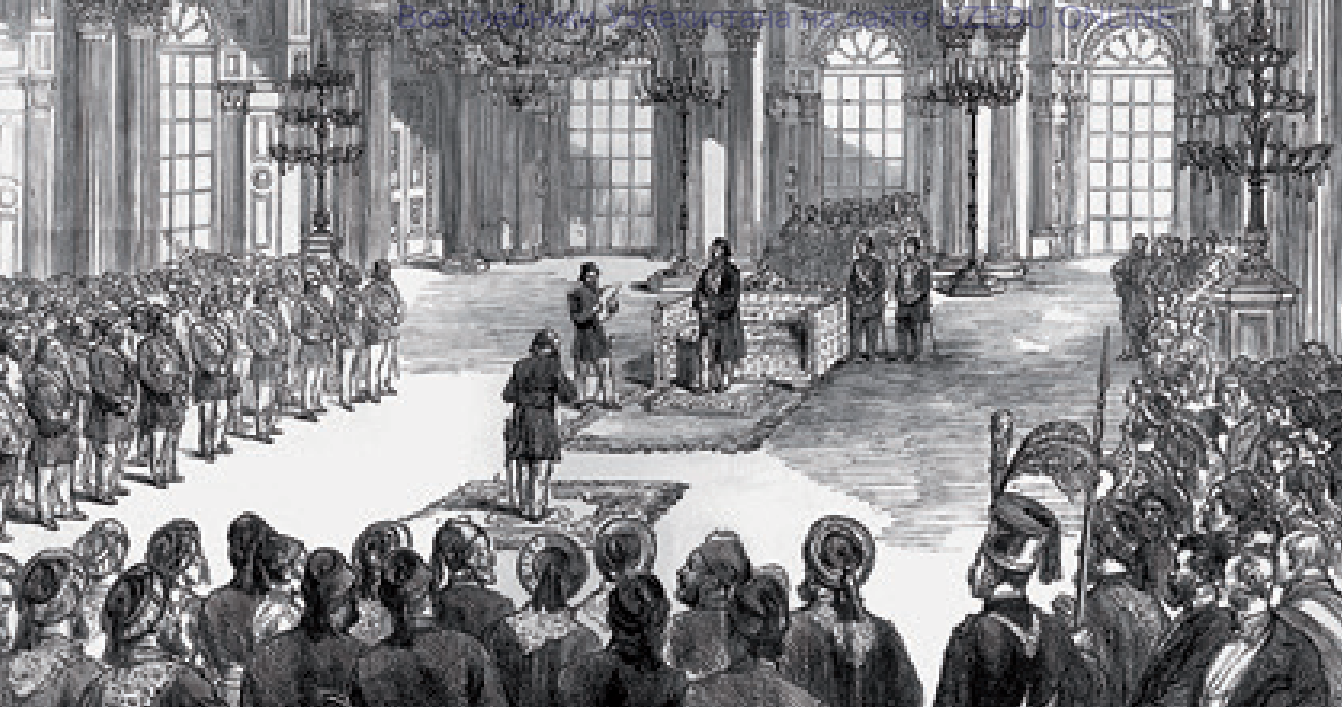
Султон Абдулазиз

Соли 1871 сарвазири султон Абдулазиз Маҳмуд Надим пошо ба бахшиши “туркҳои ҷавон”, ки таъқиб карда мешуданд, ноил гардид.

Дар моҳи декабри соли 1876 Туркия монархияи конституционӣ эълон карда шуд.

Соли 1908 афсарони ҳизби “Туркҳои ҷавон” шӯриш бардоштанд. Ин воқеаҳои инқилобӣ, ки **Инқилоби туркҳои ҷавон** ном дошт, сохти феодалиро дар Туркия сарнагун карда, конститутсияро барқарор намуд. Ҳамин тавр инқилоби соли 1908 дар Туркия ғалаба кард.

Соли 1913 пас аз чанд табaddулоти ҷарбӣ намояндагони ҳизби “Туркҳои ҷавон” – **Анвер пошо, Талъат пошо ва Ҷамол пошо** ба сари ҳокимият омаданд. Онҳо дар шароити душвори байналхалқӣ дар арафаи Ҷанги якуми ҷаҳон бар хилофи Антанта сиёсати наздикшавиро бо Германия пеш бурданд. Дар моҳи августи соли 1914 бо Германия ба таври махфӣ шартнома баста шуд. Имзои ин шартнома яке аз сабабҳои муҳими ғурупошии империяи Усмонӣ шуд.

ДАВЛАТИ ФОРС

Дар нимаи дуҷуми асри XIX давраи экспансияи фаёлонаи мустамликавии мамлакатҳои Европа, пеш аз ҳама, Англия ва Руссия дар Форс буд. Намояндагони ҳукмрони **сулолаи қочарҳо** иҷро кардани на талаби мардуми худро, балки талаби давлатҳои хориҷиро афзалтар донишанд. Тобеъкунии Форс тавасути ба даст овардани **консессия**ҳои гуногун ба ивази сармояи хориҷӣ ва қарз додан ба Техрон ба таври васеъ истифода мешуд. Дар натиҷа Форс ба базаи ашёи хоми мамлакатҳои Европа табдил ёфт.

Ба чузъ аз иқтисоди давлат, баъзе аз соҳаҳои идораи давлатӣ низ ба зери назорати хориҷиён гузаштаанд. Полки казакӣ, ки соли 1879 таҳти роҳбарии афсарони рус ташкил шуда буд, баъдан ба бригада табдил дода шуд ва ба пурзӯршавии вобастагии режими шоҳона ба Руссия ҳамчун ягона воҳиди ҷангии лашкари форсӣ хидмат кард.

Вазъияти душвори мамлакат ва сиёсати шоҳ **Музаффариддин** боиси инқилоби буржуазӣ-демократии солҳои 1905–1911 гардид, ки ба вай ҳаракати милли-озодихоҳӣ ҳамроҳ шуда рафт. Дар давраи инқилоб маҷлис (парламент) ташкил карда шуда, конституция қабул карда шуд. Сарфи назар аз ин тағйирот, дар охир ҳокимияти қочарҳо барқарор карда шуд ва давлат ба минтақаҳои таъсири Руссия ва Англия тақсим шуд. Дар натиҷа Форс ба ниммустамликаи мамлакатҳои тавоно табдил ёфт.

Ҳамин тариқ, охири асри XIX – ибтидои асри XX давра буд, ки экспансияи мустамликавии давлатҳои Европа, ШМА ва Япония дар авҷи худ буд. Дунёи ислом низ тақрибан ба пуррагӣ зери тасарруфи метрополияҳо қарор гирифт, ки ҳудудҳои бузург доштанд; Туркия ва Форс барин давлатҳо дар зерини зулми иқтисодӣ монда, ба ниммустамлика табдил ёфтанд.

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Муборизаи анъанавигӣ ва ислохотпарастии дар ин давр ба Туркия ва Форс ҳосилбарои рушди ҷомеа чӣ аҳамият касб кардааст?

Ин муборизаҳо барои Туркия ва Форс чӣ дод?

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

*Бо таърихи тамаддунҳои
чаҳон мустақилона шинос
шавед.*

*Саҳми ҳар як тамаддуно дар
рушди ҷомеаи башарӣ таҳлил
кунед. Фикратонро дар шакли
эссе нависед.*

Дар ин давр дар давлатҳои исломӣ мисли дар дигар мустамликаҳо барқароршавии иқтисодӣ нисбатан ба амал омад. Сохтмони инфраструктура фаъолон ба амал омад: роҳҳои оҳан, бандарҳои баҳрӣ, иншоотҳои ирригатсионӣ сохта шуданд. Як қатор расму оинҳо ва иллатҳои кӯҳнашуда (савдои ғулом, савдои кӯдакон, бисёрзанӣ) аз тарафи ҳукуматҳои мустамликавӣ дар мамлакатҳои исломӣ барҳам дода шуданд. Дар байни солҳои 1870–1914 маблағ-

гузорӣ ба мустамликаҳо, аз он ҷумла ба мамлакатҳои исломӣ хеле афзуд. Ҳаҷми сармоягузорӣ дар Туркия, Миср ва давлатҳои Шарқи Миёна 50 – 60%-и тамоми сармоягузори ташкил дод.

Дар рушди фарҳангии давлатҳои исломӣ муборизаи шадиди байни анъанавигӣ ва модернизм нақши бузург бозидааст. Дар як қатор мамлакатҳои дигар, масалан, дар Япония, як муҳити нодир ба вучуд омада буд, ки анъанавигӣ ва модернизмро муттаҳид мекард, дар мамлакатҳои исломӣ бар зидди таъсири маданияти Ғарб ҳаракатҳои қатъӣ бурда шуданд.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА

Аз харита ҳудудҳои Туркия ва Эронро дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX ёбед.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Ҳизби “Туркҳои ҷавон” кай таъсис ёфт? Самтҳои асосии ҳизб ва фаъолияти онро номбар кунед?
2. Инқилоби буржуазӣ-демократии солҳои 1905–1911 дар Форс чӣ тавр анҷом ёфт?
3. Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX барои Форс аломатҳои умумӣ аз ҷиҳати иборат буданд?
4. Дар ин давра таъсири давлатҳои хориҷӣ ба давлати Форс чӣ гуна буд?

МАВЗЎИ 8

Муаммоҳои мустамликадорӣ ва тараққиёт дар мамлакатҳои Африка

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Ҳудудҳои мамлакатҳои Африка асосан ба парвариши кадом маҳсулоти хоҷагии қишлоқ ихтисос гардонда шудаанд?
2. Хусусиятҳои фарқкунандаи рушди давлатҳои Африкаи асримиёнагӣ кадомҳоянд?
3. Сабабҳои номбар кунед, ки чаро давлатҳои Африка дар ибтидои даври нав аз рушд ақиб монданд.

АФРИКА ДАР ОХИРИ АСРИ XIX

Нангинтарин ҳодисаҳои даври нав ғуломӣ ва савдои ғуломӣ буд. Тиҷорати ғулом дар нимаи аввали асри XIX дар давлатҳое чун Британияи Кабир, Франция ва ШМА расман манъ карда шуд. Конференсияи Брюссел солҳои 1889–1890 тиҷорати ғуломро ғайриқонунӣ эълон кард ва муборизаро бар зидди содироти махфӣи ғуломон аз Африка оғоз кард.

Тиҷорати ғуломӣ барои онҳое, ки ба он машғул буданд ва тоҷирон хеле ғоиданок буд. Тараққиёти босуръат ва гул-гул шукуфӣи шаҳрҳои Европа ва Америка – Бристол, Ливерпул, Манчестер, Лондон, Нант, Руан, Амстердам, Нью Йорк, Орлеани Нав, Рио де Жанейро ва ғайра бо савдои ғулом алоқаманд буд.

Дар давоми чор аср ғуломфурӯшҳои европой ба Америка 15–16 миллион ғулом оварданд. Тақрибан 60–70 миллион нафар дар қараёни савдои ғуломӣ дар уқёнуси Атлантика ба ҳалокат расиданд. Тиҷорати ғуломӣ бар ивази хушконидаи Африка ба гул-гул шукуфӣи иқтисодӣи мамлакатҳои Европа ва Америка хизмат мекард.

Савдои ғулом, ки то солҳои 70-уми асри XIX идома дошт, яке аз оқибатҳои вазнин барои Африка ҳолати психологӣ буд: ҳаёти инсон беқурб шуд, деградатсияи ғуломдорон ва ғуломон (ба таназзул рӯ оварӣ) содир гардид. Шакли ғайриинсонии ғуломӣ – мафкураи расизм (наҷодпарастӣ) ташаккул ёфт. Ғулом дар давоми чор аср дар тасаввури бисёре аз мардум, хусусан европоӣҳо, африқой, яъне одами сиёхпӯст инъикос ёфтааст. Бисёр наслҳо дар бораи тамаддунҳои нотақдор, аз қабилҳои Гана Сонгай, Бенин ва Мономотапа маълумот надошта, Африқаро танҳо тавассути мафҳуми савдои ғуломӣ ва ғулом тасаввур мекарданд. Савдои ғулом дар бораи нотаърихӣи халқҳои африқой, қобилияти зеҳнии баланд надоштани онҳо консепсияҳои ғайриилмӣ пайдо кард. Европоӣҳо барои забти Африка ва мустамликаҳо ҷудо кардани онҳо, аз чунин консепсияҳо барои амалиётҳои ғайриинсонӣ ва бадахлоқонаи худро сафед кардан моҳирона истифода бурданд.

Конференсия Берлин дар солҳои 1884–1885

ФИКР КУНЕД ХУЛОСАИ МАНИҚӢ БАРОРЕД

Ба фикри шумо, оқибатҳои вазнинтарини савдои ғулом барои Африка дар кадом ҷиҳатҳо дида мешаванд?

Дар солҳои 1884–1885 яке аз муҳимтарин рӯйдодҳои даври мустамликадорӣи Африка буд. Ин конференсияи нахустине буд, ки барои муҳокимаи сарнавишти "Қитъаи сиёҳ" бо иштироки давлатҳои европой бахшида шуда буд. Он бо ташаббуси Германия ва Франция даъват шуда, 12 давлати Европа, ШМА ва Туркия ширкат варзиданд. Дар конференсия Африка ҳамчун объекти мустамликадорӣ ва экспансияи иқтисодӣи мамлакатҳои Европа ҳисобида мешавад.

Аз рӯйи нуқтаи назари африқоӣён конференсияи Берлин намоиши сиёсати мустамли-

кадории поймолкунандаи ҳуқуқҳои халқҳо мебошад. Яке аз газетаҳои Африкаи Тропикӣ – “Лагос обсервер” соли 1885: “Ҷаҳон ҳеҷ гоҳ шоҳиди ин гуна ғоратгарии миқёси калон ва муфассал нашуда буд. Аммо Африка барои муқовимат нотаваҷиб аст” – гуфта навишта буд.

*Конференсияи
Берлин*

ДАР ХОТИР ДОРЕД

Гул-гул шукуфии шаҳрҳои Европа ва Америка – Бристол, Ливерпул, Манчестер, Лондон, Нант, Руан, Амстердам, Нью Йорк, Орлеани Нав, Рио де Жанейро ва ғайра бо савдои ғулом алоқаманд буд.

Дар конференсияи Берлин Африка ҳамчун объекти мустамликадорӣ ва экспансияи иқтисодии мамлакатҳои Европа ҳисобида мешавад.

ҶУДО КАРДА ГИРИҒТАНИ АФРИКА

Мустамликадорӣ қитъа натиҷаи инкишофи капитализм дар Европа дар нимаи дуюми асри XIX буд. То соли 1876 танҳо 10 %-и қитъаи Африкаро мамлакатҳои Европа ишғол карда буданд. Ба соли 1900 омада 9/10 қисми қитъаи Африка ба дасти истилогарони мустамликавӣ гузашт. Британияи Кабир қисми зиёди қитъаро ишғол карда буд ва дар ин ҳудудҳо қариб нисфи аҳолии Африка зиндагонӣ мекард.

Франсия ҳам қисми зиёди қитъаи Африкаро ишғол карда буд, ки дар он қариб сеяки аҳолии Африка зиндагӣ мекард. Аксарияти мустамликаҳои фаронсавӣ дар Африкаи Ғарбӣ ва Экваториалӣ ҷойгир буданд ва қисми зиёдаш ба Саҳрои Кабир рост меомад. Ҳудудҳои боқимонда байни Белгия, Португалия, Испания, Германия ва Италия тақсим карда шуданд.

Хусусияти умумии фаъолияти европоиён дар ҳамаи мустамликаҳо истисмори ваҳшиёнаи халқҳои Африка ва тороҷ кардани сарватҳои онҳо буд.

МУБОРИЗАИ ХАЛҚҲОИ АФРИКА БА ЗИДДИ МУСТАМЛИКАДОРӢ

Дар солҳои мубориза барои истиқлолият аз тарафи ватанпарварони бузурги Африка қобилиятҳои аҷиб нишон дода шуданд. Ҳаракати муқовиматро асосан ҳукмдорони давлатҳои хурду калон ва иттиҳодиҳои давлатӣ, сардорони қабилаҳо роҳбарӣ мекарданд. Дар байни онҳо, хусусан, **Самори, Беханзин, Рабоҳ, Муҳаммад ибн Абдулла** бо ҷасорат ва далерӣ машҳур гаштанд.

Дар шаклҳои мафкураи миллии мамлакатҳои Африкаи Тропикӣ ба вуҷуд омадани табақаи нави иҷтимоӣ

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Дар ин давра муаммоҳои мустамликадорӣ ва тараққиёт, камбудӣҳо ва муваффақиятҳои мамлакатҳои Африка аз ҷиҳати иборат буд?

Дар охири асри XIX аҳолии Тунис

роли калон бозид. Одатан, ин табақа аз мансабдорони хурд, муаллимон, рӯҳониён, табибон ва ҳуқуқшиносоне иборат буд, ки ба режими мустамлика хизмат мекарданд. Дар аксари мавридҳо ин африқоиҳо дини анъанавии аҷдодии худро тарк карданд. Пас аз қабули дини насронӣ, робитаҳои қабилавӣ, ки онҳоро ба ҳам мепайвандад, заиф шуданд ва майл ба фарҳанги европавӣ бештар шуд. Дар доираи ин табақаи нави интеллигенсияи миллии (зиёӣён) ташаккул ёфт.

Хулоса, дар арафаи Ҷанги якуми ҷаҳон дар байни мамлакатҳои мустамликадор ҷараёни тақсим кардани Африка анҷом ёфт.

ДОНИСТА ГИРЕД

То солҳои 70-уми асри XIX ...

Конференсияи Берлин дар солҳои 1884–1885 ...

То соли 1876 давлатҳои Европа ...

Садҳо ҳазор африкоиҳо, ки ватан ва истиқлолияти худро муҳофизат мекарданд, дар ҷангҳои нобаробар бо мустамликадорон ҳалок гардиданд. Мустамликадорон ба ғорат кардани сарватҳои табиӣ қитъа ва бераҳмона истисмор кардани сокинони он ба тараққиёти Европа ҳисса гузошта, сарватҳои бепоён ба даст оварданд.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Дар таърихи Африка шахсони бо далерӣ ва корнамоиҳои худ машҳур шуда – Самори, Беҳанзин, Рабоҳ, Муҳаммад ибн Абдулла барин пешвоёни халқ ва аз фаъолияти онҳо авлоди ҳозираи ба воя расида чиро ёд гирифта метавонад, дар ин бора фикр кунед. Лоиҳаи таълимии ба фаъолияти ин шахсон бахшидашуда тайёр кунед.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Тичорати ғулом барои давлатҳои Африка чӣ гуна таъсир расонд?
2. Конференсияи Берлин барои мамлакатҳои Африка чӣ гуна аҳамият дорад?
3. Муборизаи халқҳои Африка ба муқобили мустамликадорӣ чӣ таъвир анҷом ёфт?
4. Дар арафаи Ҷанги якуми ҷаҳон дар тараққиёти мамлакатҳои Африка чӣ гуна ҷараён мушоҳида карда мешавад.

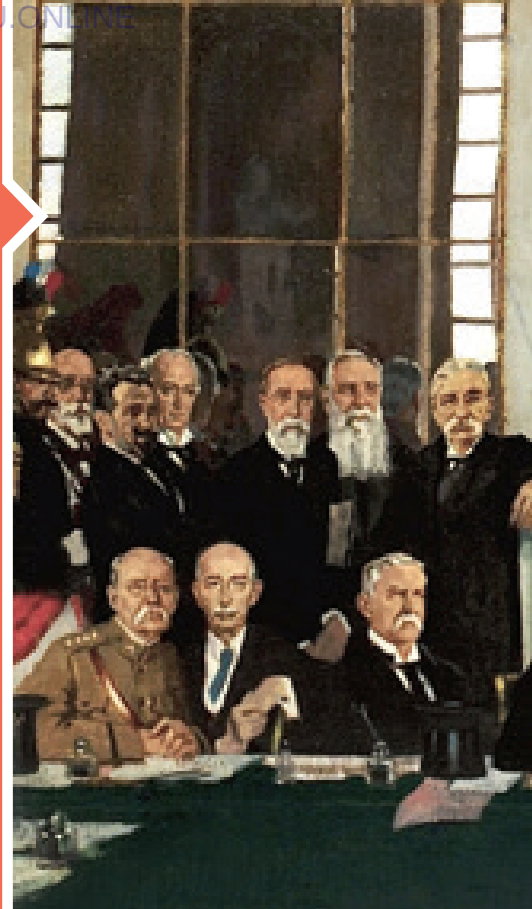

Ф. Фердинанд

Чанги якуми чаҳон

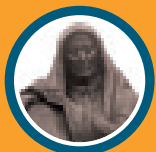
(28 июли 1914 –
11 ноябри соли 1918)

Куштори вориси тахти Австрия-Венгрия – Франс Фердинанд ва ҳамсараш аз ҷониби серби ҷавони босниягӣ – Гаврило Принцип барои ҷанг як баҳона шуд. Зиёда аз 70 миллион нафар одамон ба армияҳои мамлакатҳои ҷангкунанда сафарбар карда шуданд. 28 июни соли 1919 дар конференсияи сулҳи Париж, ки аз ҷониби давлатҳои ғолиб баргузор гардид, Германия маҷбур шуд, Шартномаи Версалро имзо кунад, ки Ҷанги якуми ҷаҳониро расман хотима дод.

Ҳолокост

Ҳолокост таъқиб ва нобудсозии яҳудиёнест, ки дар қаламравҳои аз ҷониби Германия ва иттифокчиҳои ӯ дар давоми Ҷанги дуҷуми ҷаҳон ишғолшуда зиндагӣ мекунанд. Дар натиҷаи қатлиом қариб 6 миллион нафар одамон дар лагерҳои марг ҳалок гардиданд.

Ҷанги дуҷуми ҷаҳон

(1 сентябри 1939 – 2 сентябри 1945)

Ҷанги калонтарин дар таърихи инсоният дар байни Германияи фашистӣ, Италия ва Японияи милитаристӣ ва мамлакатҳои коалитсияи зиддифашистӣ. Дар ҷанг 62 мамлакат иштирок дошт. Дар ҳудуди 40 мамлакат муҳорибаҳо гузаронда шуданд.

БОБИ II

ДУ САМТИ ИНКИШОФИ ТАМАДДУН БАЙНИ ЧАНГҲОИ ҶАҲОН: ДЕМОКРАТИЯИ ЛИБЕРАЛӢ ВА ДИКТАТУРАИ ТОТАЛИТАРӢ-АВТОРИТАРӢ

МАВЗЎИ 9

Сабабҳои саршавии Ҷанги якуми ҷаҳон ва оқибатҳои он

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Ба истилоҳҳои демократия ва монархия бо мисолҳо таъриф диҳед.
2. Диктатураи тоталитарӣ ва авторитарӣ чист?
3. Ҷиҳатҳои ба худ хоси тезу тунд шудани зиддиятҳои байналхалқӣ аз ҷиҳи иборат аст?

Яке аз аломатҳои асосии тараққиёти ҷаҳон дар ибтидои асри XX нобаробар тараққӣ кардани мамлакатҳои саноатии пешқадам, бартариҳои манфиатҳои монополияҳои капиталистӣ ва олигархияи молиявӣ дар сиёсати хориҷӣ, тезу тунд шудани муборизаи байни мамлакатҳо барои аз нав тақсим кардани ҷаҳон буд.

БА ЁД ОРЕД

Ба истилоҳи “республика” таъриф диҳед.

Императорҳои иттиҳоди сегона: дар боло Виктор Эммануэл III, дар чап Вилгелм II, дар рост Франс Иосиф I

БА ВУЌУД ОМАДАНИ ИТТИҲОДИ СЕГОНА ВА АНТАНТА

Дар 30 соли охири асри XIX суръати тараққиёти ШМА ва Германия хеле пеш рафта, ба қатори мамлакатҳои пешқадами индустриалӣ дохил шуданд. Дар натиҷаи рушди босуръати ин давлатҳо дар байни тавоноии ҳарбӣ ва иқтисодии онҳо ва тақсими ҷаҳон ба минтақаҳои таъсир номутаносибӣ ба амал омад. Мубориза барои аз нав тақсим кардани ҷаҳон муҳимтарин омилӣ муайянкунандаи мазмуни сиёсати ҷаҳон гардид.

Соли 1882 Германия, Австрия-Венгрия ва Италия блоки ҳарбию сиёсии **Иттиҳоди сегонаро** ташкил карданд. Ин тақсими Европаро ба лагерҳои муҳолиф оғоз кард ва дар сар задани Ҷанги якуми ҷаҳон нақши махсус бозид.

Англия, Франция ва Русия ба муқобили блоки Германия солҳои 1904–1907 блоки ҳарбию сиёсӣ ташкил карданд ва он ба таърих бо номи **Антанта** дохил шуд. Ҷанги якуми ҷаҳон дар байни ин ду иттифоқи ҳарбию сиёсӣ шуд.

ДАР ЁД ДОРЕД

Соли 1882 Германия, Австрия-Венгрия ва Италия блоки ҳарбию сиёсии **Иттиҳоди сегонаро** ташкил карданд.

Солҳои 1904–1907 дар байни Англия, Франция ва Русия ба муқобили блоки Германия блоки ҳарбию сиёсӣ ташкил карда шуд ва он бо номи **Антанта** ба таърих дохил шуд.

Дастгир шудани Гаврилио Принцип Аскарҳои дар фронт

ОҶОЗИ ҶАНГИ ЯКУМИ ҶАҲОН

28 июни соли 1914 вориси тахти Австрия-Венгрия шоҳзода – Франс Фердинанд ва занаш дар шаҳри Сараевои Босния аз тарафи аъзои ташкилоти “Млада Босна” (“Боснияи ҷавон”) Гаврило Принцип парронда кушта шуд. Ин амали Гаврило Принцип ба оқибатҳои вазнин овард. Императори Австрия-Венгрия Вилгелм II аз ҳукумати худ талаб кард, ки дар посух ба куштор ҷанг эълон кунад. Рӯзи 23 июл Австрия-Венгрия ба Сербия ултиматум гузошт, ки қабули он ба аз даст додани истиқлолияти Сербия баробар буд. Бо вучуди ин, Сербия розӣ шуд, ки қариб ҳамаи талабҳоро иҷро кунад, аммо **28 июл** Австрия-Венгрия ба Сербия ҷанг эълон кард.

Дар ҳолати ҳаробии наздик мондани Сербия ба манфиатҳои империалистии Руссия зарар мерасонад ва ба анъанаҳои ваҳдати славянӣ ва православӣ хилоф буд. Бинобар ин дар Руссия сафарбаркунии умумӣ эълон карда шуд. Ҳукумати Германия ба Руссия ултиматум гузошта, талаб кард, ки сафарбаркунӣ қатъ карда шавад. Руссия ба ин ултиматум ҷавоб надод. Баъд аз он Германия **1 август** ба Руссия ва 3 август ба Франсия ҷанг эълон кард. **4 август** Англия ба Германия ҷанг эълон кард.

Ҷанг характери умумиевропой дошт ва зуд аз сарҳадҳои Европа баромад. Япония меҳост, ки аз ин ҷанг барои мутеъ кардани Хитой истифода барад, мустамликаҳои Германияро дар уқёнуси Ором забт кунад ва дар Шарқи Дур ҳукмронии худро барқарор кунад. Моҳи августи **соли 1914** Япония ба Германия ҷанг эълон кард. Аз ҷониби Германия ва муттаҳидонаш Туркия низ ба ҷанг ҳамроҳ шуд. Ҳамин тавр, ҷанг мамлакатҳои Европа, Осиё ва Африқаро фаро гирифта, ба ҷанги ҷаҳон табдил ёфт.

Ҷанги якуми ҷаҳон аз ҷиҳати пайдоиш, характер ва натиҷаҳои худ ҷанги характерии империалистӣ, таҷовузкорона буда, манфиатҳои ғаразноки ҳамаи мамлакатҳои иштироккунандаи онро, ба ғайр аз Сербия, Черногория, Белгия ва дигар халқҳое, ки барои озодӣ мубориза мебаранд, ифода мекард.

Чунин характер аз мақсадҳои таҷовузкоронаи давлатҳои ҷангкунанда ба миён омад.

Ҳаракатҳои ҷанг дар солҳои 1916–1918

Дар ибтидои соли 1916 маълум шуд, ки ҷанги тӯлонӣ боиси ҳалокати муқаррари Германия мегардад. Дар дохили давлат низ таъби эътироз ба амал омад.

Дар ин вазъият Германия маҷбур шуд, ки диққати худро боз ба Ғарб гардонад. Аммо қувваи Германия барои гузарондани амалиёти умумӣ дар тамоми фронт кифоя набуд. Баъд немисҳо қарор доданд, ки ба Франция дар як ҷойи муҳим ҳамла кунанд.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Мустақилона аз адабиётҳо дар бораи сиёсати дохилӣ ва хориҷии мамлакатҳои дар Ҷанги якуми ҷаҳон иштироккунанда шинос шавед. Давлатҳои иштирокчи дар сиёсати дохила ва хориҷа ба кадом ҷиҳатҳо эътибор додаанд? Фикратонро дар тарзи эссе нависед.

Чунин қойе, ки барои мудофиаи фаронсавӣ муҳим аст, **Верден** буд. Дар моҳи феввали соли 1916 немисҳо, ки дар Верден қувваҳои калон ҷамъ карда буданд, ба ҳуҷум сар карданд. Дар Верден, Германия 600 ҳазор нафар ва Франция 360 ҳазор нафарро талаф доданд. Ҷанги даҳмоҳа дар Верден рамзи куштори бераҳмона гардид.

Марҳилаи охирини ҷанг

МУШОҶИДАИ
ТАЪРИХӢ

Ба ҷадвали дар зер дар бораи Ҷанги якуми ҷаҳон маълумотҳои муҳим қайд гардидааст, шумо боз чиҳоро илова карданро зарур меҳисобед?

Баҳори соли 1917 мамлакатҳои Антанта кӯшиш карданд, ки мавҷи ҷангро дигар кунанд. Маълум буд, ки тарафҳои ҷангунанда хаста шудаанд. Эътирозҳо алайҳи ҷанг дар Германия оғоз шуданд. Баъди инқилоби феввалии соли 1917 дар армияи рус ҷанговарӣ суғш шуда, тобиғони соли 1917 дар армияи Франция низ ошӯбҳо сар шуд. Меҳнаткашонии Англия, Франция, Италия шиорҳои зиддиҷангӣ ба миён гузоштанд.

Дар чунин вазъият аз тарафи Антанта ба ҷанг даромадани ШМА муваффақияти калон буд. Дар миёнаи соли 1918 ШМА ба Европа қариб 1 миллион нафар қўшун фиристод.

Дар моҳи август давлатҳои Антанта ташаббусро ба дасти худ гирифта, дар ҷамаи фронтҳо ҳуҷум карданд. Германия таслим шуд.

11 ноябри соли 1918 намояндаи немис ба шартҳои ба миёнгузоштаи мамлакатҳои Антанта имзо монд ва ба охир расидани ҷанг эълон карда шуд.

Ҷанги якуми ҷаҳонии солҳои 1914–1918 ҳамин тавр анҷом ёфт. Германия ва иттифоқчиёни он мағлуб шуданд. Ҷораткунии Германия аз ҷониби давлатҳои ғолиб, кӯшишҳои ба зону андохтани он ҷамаи ин боиси пайдо шудани

НИШОНДИҶАНДАҶОИ МУҶИМИ ҶАНГИ ЯКУМИ ҶАҶОН

Давомнокии ҷанг	4 сол 3,5 моҳ	Шумораи қувваҳои сафарбаршуда	бештар аз 74 млн
Шумораи мамлакатҳое, ки дар ҷанг иштирок карданд	38-то	Шумораи ҷавтидагон	Зиёда аз 13,6 млн
Шумораи мамлакатҳое, ки дар ҷанг иштирок карданд	1,5 млрд	Шумораи ярадоршудагон ва маъҷубон	бештар аз 20 млн

реваншизм ҳамчун реаксияи зидди онҳо гардида, барои ба сари ҳокимият омадани фашистон мусоидат кард. Дарвоқеъ, қариб ҳеҷ давлат аз ҷанг, ки боиси марги миллионҳо одамон ва харобиҳои васеъ гардид, хулосаи дуруст набароварда буд. Ин ба фалокати башарии боз ҳам бадтар аз ҷанги якум – содиршавии Ҷанги дуюми ҷаҳон оварда расонд.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Дар бораи оқибатҳои манфии ҷангҳо барои ҳамҷамъияти ҷаҳон, аз ҷумла, Ҷанги якуми ҷаҳон видеоларза тайёр кунед.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Барои оғози Ҷанги якуми ҷаҳон кадом воқеа баҳона шуд? Сабабҳои оғози ҷанг аз ҷиҳати иборат буданд?
2. Япония дар Ҷанги якуми ҷаҳон чӣ тавр иштирок кард?
3. Дар бораи ҷиҳатҳои асосии ҳаракатҳои ҷангии солҳои 1916–1918 нақл намоед.
4. Ҷанги якуми ҷаҳон бо чӣ оқибатҳо анҷом ёфт?

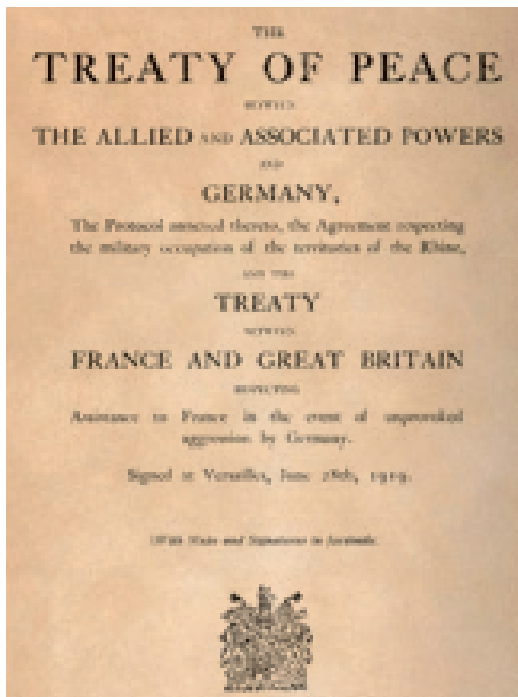

Муаммоҳои нави тараққиёт дар давлатҳои либералӣ-демократӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Дар бораи либерализм чӣхоро медонед?
2. Истилоҳи демократия кай ва дар куҷо пайдо шудааст?
3. Ба давлатҳои либералӣ-демократӣ кадом мамлакатҳо дохил мешаванд?

Шартномаи Версал

БА ЁД ОРЕД

Чанги якуми ҷаҳон барои инсоният чӣ гуна оқибатҳо овард?

Чанги якуми ҷаҳон харитаи сиёсии ҷаҳонро тағйир дода, ба муносибатҳои байналхалқӣ таъсири калон расонд. Германия, Австрия-Венгрия, Руссия ва империяҳои Усмонӣ пароканда шуданд. Дар охири ҷанг мамлакатҳои ғолиб дар Париж ҷамъ омада, дар муносибатҳои байналхалқӣ тартиботи нав муқаррар намуда, шакли ҷаҳони баъди ҷангро муайян карданд.

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Ба фикри шумо, ба Лигаи Миллатҳо, ки вазифаҳои асосии он муҳофизати сулҳу осоиши тамоми ҷаҳон, ба роҳ мондани ҳамкориҳои байни давлатҳо, ҳалли масъалаҳои амният мебошад, чӣ гуна ваколатҳо додан лозим буд?

Дар қасри Версали дар наздикии Париж аз **18 январи соли 1919 то 21 январи соли 1920** бо иштироки намоёндагони 27 мамлакат конференсияи сулҳ барпо гардид. Дар рафти конференсия пас аз муборизаи дуру дароз бо Германия дар шартҳои сулҳ ба муросо омаданд. **28 июни соли 1919** Германия **шартномаи сулҳи Версалро** имзо кард. Мувофиқи шартнома эълон карда шуд, ки барои сар задани Ҷанги якуми ҷаҳон танҳо мамлакати Германия ҷавобгар аст.

Ҷанг мавқеи давлатҳои либералӣ-демократиро мустаҳкам кард. “Мақсади ҷанг – барои демократия бехатар гардондани ҷаҳон”, таъкид карданд онҳо. Аз он вақт, соли 1919 ташкилоти байналхалқӣ – Лигаи Миллатҳо ташкил карда шуд. Мубориза барои сулҳ дар ҷаҳон ҳамкориҳои байни давлатҳо ва масъалаҳои амниятӣ вазифаҳои асосии Лигаи Миллатҳо муайян карда шуд.

Мустамликаҳои мамлакатҳои мағлубшуда – мустамликаҳои Германия ва Туркия аз тарафи мамлакатҳои ғолиб тақсим карда гирифта шуд. Ба **Устави Лигаи Миллатҳо** барои қонунӣ гардондани он мафҳуми мандат ҷорӣ карда шуд.

Ҳалли масъалаҳои баҳснок дар Шарқи Дур ва уқёнуи Ором ва дар баҳр бо мақсади маҳдуд кардани силоҳ дар **моҳи ноябри соли 1921 феввали соли 1922** конференсияи Вашингтон баргузор шуд. Дар конференсияи Вашингтон созишномаи байни ШМА, Англия, Франция ва Япония имзо карда шуд.

Шартномаҳое, ки солҳои 1919–1923 имзо шуда буданд ва таносуби нави қувваҳо дар ҷаҳон сохти муносибатҳои байналхалқии Версал-Вашингтон номида шуд. **Сохти Версал-Вашингтон** бартарии як гурӯҳ давлатҳоро дар ҷаҳон ва афзоиши назарраси нуфузи ШМА-ро дар сиёсати ҷаҳон инъикос мекард.

ШТАТҲОИ МУТТАҲИДАИ АМЕРИКА

Пас аз Ҷанги якуми ҷаҳон ШМА пешвои давлатҳои либералӣ-демократӣ гардид. Аммо дар нашъунамои америкой ва иқтисодиёти мамлакатҳои тараққиқардаи капиталистӣ як тарафи ҳолӣ ҳам мавҷуд буд, ки вай дар бӯҳронҳои доимӣ зоҳир мегардад. Бо сабаби бӯҳроне, ки 24 октябри соли 1929 дар биржаи фондии Нью Йорк сар шуда буд, даври инкишофи мӯътадил ба охир расид. Аз паси ШМА тамоми ҷаҳони капиталистӣ ба гирдоби бӯҳрони иқтисодии ҷаҳон афтод. Ин бӯҳрон эволютсияи таърихӣ шакли иқтисодии капиталистиро ба анҷом расонд, ки барои охири асри XIX ва ибтидои XX хос буд.

ДАР ЁД ДОРЕД

Аз 18 январи соли 1919 то 21 январи соли 1920 дар қасри Версали наздикии Париж бо иштироки намоёндагони 27 мамлакат конференсияи сулҳ барпо гардид.

28 июни соли 1919 Германия шартномаи Версалро имзо кард.

Конференсияи Вашингтон дар моҳҳои ноябри соли 1921 феввали соли 1922 барои ҳалли масъалаҳои баҳснок дар Шарқи Дур ва уқёнуи Ором ва маҳдуд кардани яроку аслиҳаи баҳрӣ барпо гардид.

Дар ибтидои солҳои 1930 ШМА пешвои эътирофшудаи ҷаҳони капиталистӣ, барандаи рушди техникаи гардид. Тамоми қувваи бӯҳрони иқтисодӣ ҳам дар ин ҷо намоён шуд. Намуди анъанавии иқтисод ба ҳадди худ расидааст. Дар байни **солҳои 1929–1932** истеҳсоли саноат 50% кам шуд ва қариб **13 миллион** кас аз кор маҳрум шуд.

Рузвелт дар интиҳоботи ноябри соли 1932 ғолиб омада, ба мардуми Америка роҳи навро ваъда дод. **“Курси нав”** характери капитализми Америкаро тағйир дод. Вай иқтисодиёти ШМА-ро ба даври орзуҳои нави давлатдорӣ бузург мутобиқ кард. Ҳамин тавр, дар нимаи дууми солҳои 1930 ШМА ва баъди ӯ тамоми ҷаҳони капиталистӣ аз бӯҳрони иқтисодӣ баромада гирифт.

Конференсияи сулҳи Париж

ДОНИСТА ГИРЕД

Сохти Версал Вашингтон ин – ...

24 октябри соли 1929...

Ноябри соли 1932...

Соли 1933...

Дар сиёсати берунӣ ШМА дар **соли 1933** бо СССР муносибатҳои дипломатӣ муқаррар карданд: солҳои 1935–1936 дар бораи бетарафӣ ва манъи додани аслиҳа ва қарз ба мамлакатҳои ҷангкунанда қонунҳо қабул карда шуданд. **Изолятсионизм** сиёсати бартаридоштаи ҳукумати ШМА то оғози Ҷанги дуҷоми ҷаҳон боқӣ монд.

БРИТАНИЯИ КАБИР

Ғалаба дар Ҷанги якуми ҷаҳон ба Британияи Кабир гарон афтид. Британияи Кабир, ки пеш аз ҷанг кредитор буд, аз ШМА ва доминионҳои худ қарздор шуд. Суръати рушди иқтисодӣ хеле паст буда, бӯҳронҳо ба тарзи доимӣ суръат гирифт. Амалиёти корпартоӣ ранги ҷиддӣ гирифт. Коргарон талаб карданд, ки музди корро зиёд карда, рӯзи корӣ кӯтоҳ карда шавад.

Бӯҳрони иқтисодии ҷаҳон, ки дар чунин шароит оғоз ёфт, ба иқтисодиёти Британияи Кабир таъсири калон нарасонд. Аз соли 1934 инҷониб мамлакат аз бӯҳрон баромадан гирифт.

Дар солҳои 1937–1940 ба ҳукумат роҳбари консерватор **Невилл Чемберлен** омад. Дар натиҷаи имзои **созишномаи Мюнхен дар соли 1938** Невилл Чемберлен маҷбур шуд, ки соли 1940 аз вазифаи сарвазир истеъфо диҳад. Ҳукуматро **Уинстон Черчилли** сиёсатмадор, ки дар таърихи Британияи Кабир дар асри XX нақши бузург бозидааст, роҳбарӣ кард.

ФРАНСИЯ

Ғалаба дар Ҷанги якуми ҷаҳон ба Франция ҳам гарон афтид. Дар сеяки ҳудуди Франция, ки дар он ҷо амалиёти бевоситаи ҷангӣ ба амал омада буд, корхонаҳои саноатӣ хароб карда шуданд. Валюта хеле беқурб шуд ва Франция аз ШМА қарздор шуд.

Аммо, аз тарафи дигар, аз рӯи шартномаи Версал Франция Элзас ва Лотарингияро дубора ба даст овард, ҳавзаи ангишти Саарро ба даст гирифт,

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Мустақилона бо таърихи асримиёнагии ШМА, Британияи Кабир ва Франция шинос шавед. Ҷиҳатҳои ба худ хоси рушди ҳар як давлатро таҳлил кунед. Фикратонро ба тарзи эссеи хурд нависед.

мустамликаҳои Германияро ишғол карда, империяи худро аз ҳисоби онҳо васеъ кард.

Солҳои бӯҳронӣ дар Франция суръати истеҳсолот суст шуда, истеҳсолоти саноатӣ якбора паст шуд. Ҳатто дар охири солҳои 1930 истеҳсолоти саноатӣ ба дараҷаи пеш аз бӯҳрон нарасид. Баъди ба сари ҳокимият омадани ростҳо дар Франция барпо намудани режими фашистӣ хавфи ҳақиқӣ гардид. Ҳукумат дар вақте, ки фашистон дар ҳаракат фаъол буданд, сиёсати даҳлат накарданро пеш гирифт. Ин сиёсат аз тарафи қисми зиёди элитаи сиёсии Франция дар он вақт қабул карда шуд. Айнан ин ҳол яке аз омилҳои асосии ҳалокати республикаи Сеюм гардид.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲО

Изолятсионизм – муайян кардани самти сиёсати берунӣ дар асоси ғояи даҳлат накардан ба қори дигар мамлакатҳо, миллатҳо, халқҳо, гурӯҳҳои этникӣ.

Мандат – ҳуҷҷатест, ки ваколати ягон шахсро, ба чизи муайян ҳуқуқашро тасдиқ мекунад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Шартномаи Версал сарҳадҳоро дар харитаи Европа чӣ гуна тағйир дод?
2. Чаро сохти Версал-Вашингтон он қадар қавӣ набуд, ки ба нақша гирифта шуда буд?
3. Бӯҳроне, ки дар биржаи фондии Нью Йорк оғоз ёфт, барои иқтисоди он замон чӣ гуна оқибатҳо овард?
4. Дар ин давр барои ШМА, Британияи Кабир ва Франция хатогиҳои бузургтарин дар сиёсати хориҷӣ аз ҷиҳати иборат буд?

МАВЗЎИ 11

Мамлакатҳои диктатураи тоталитарӣ ва авторитарӣ: ба вуҷуд омадани минтақаи нави ҷанг

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Мамлакатҳои диктатураи авторитарӣ бо туфайли кадом сабабҳо ба вуҷуд омадааст?
2. Кадом ҷангҳои аҳамиятноки пеш аз Ҷанги якуми ҷаҳон рӯй дода-ро медонед?

Дар асри XX дар аксарияти мамлакатҳое, ки раванди навсозӣ сар карданд, режимҳои типи нави сиёсӣ ташкил ёфт ва номи **тоталитаризм**ро гирифт. Ин мамлакатҳо бо мавҷудияти дар ҳаёти ҷамъият роли хеле баланд доштани давлат, сохти яқкаи қадриятҳо, мафкура ва дастурҳои сиёсӣ дар ҷамъият фарқ мекунад.

Дар асри XX намудҳои муқобили ду мафкураи тоталитарӣ – давлатҳои тоталитарии ба **фашизм** ва **болшеизм** асосёфта ба вуҷуд омад.

БА ЁД ОРЕД

Дар асоси дониши аз фанни “Асосҳои давлат ва ҳуқуқ” гирифтаатон давлатҳоро аз рӯйи шакли идоракунӣ ба чанд гурӯҳ тақсим шуданаширо муайян кунед. Ба мафҳумҳои зерин таъриф диҳед.

ДАР РУССИЯ БАҶҶАРОР ШУДАНИ ҲОКИМИЯТИ БОЛШЕВИКОН

Инқилоби октябр

Маълум аст, ки дар натиҷаи инқилоби **февралӣ соли 1917** дар Руссия ҳокимияти подшоҳӣ сарнагун карда шуд, вале ин боиси дар мамлакат пойдор гардидани тартиботи демократӣ нагардид. Ҳокимияти Шӯравӣ дар натиҷаи табaddулотӣ давлатии **7 ноябри соли 1917** барпо гардид. Ҳукумати болшевикӣ – **Шӯрои комиссарони халқ** дар тахти роҳбарии **В. Ленин** ташкил карда шуд.

Соли 1917 ҷанги шаҳрвандӣ, ки баробари ба сари ҳокимият омадани болшевикон оғоз ёфта буд, то соли 1922 давом кард ва то 1 миллион нафар ҳалок гардид.

Дар солҳои 1918–1922 дар республикаи Шӯравӣ усули ҷарбии идоракунӣ иқтисодиёт – сиёсати “**коммунизми ҷарбӣ**” ҷорӣ карда шуд. Ин як системаи фавқуллодаи сафарбар кардани тамоми захираҳо дар давлат барои ғалаба дар ҷанги шаҳрвандӣ буд.

Яке аз воқеаҳои муҳиме, ки дар ин давр ба вуқӯъ пайваست, **30 декабри соли 1922** дар қаламрави собиқ империяи Руссия таъсис ёфтани **Иттиҳоди Республикаҳои Шӯравии Сотсиалистӣ (СССР)** мебошад. Дар аввал республикаҳои Руссия, Украина, Белорусия ва Паси Кавказ ба ҳайъати СССР дохил шуданд. Дар соли 1924 дар Паси Кавказ ва Осиёи Миёна сиёсати **миллӣ-ҳудудии сарҳадӣ** ба амал бароварда шуда, республикаҳои миллии шӯравӣ ташкил карда шуданд.

Дар соли 1921 давлати шӯравӣ аз ҷиҳати иқтисодӣ ва сиёсӣ бӯҳрони сахтро аз сар гузаронд. Барои аз вазъият баромадан болшевикон аз сиёсати “коммунизми ҷарбӣ” даст кашида, ба **сиёсати нави иқтисодӣ (СНИ)** ном дастур гузаштан

маҷбур мешаванд. Моҳияти СНИ иқтисодиёти бозорро қисман барқарор кардан, онро дар асоси манфиатдории иқтисодӣ ва ҳисоби хоҷагӣ инкишоф додан буд. СНИ соҳибкории хусусиро рағбат дод, ба рушди иқтисодӣ ёрӣ расонд. Барқарор намудани иқтисодиёти миллии мамлакат, барпо намудани истеҳсолот ва савдо, имкон дод, ки аз аҳволи вазнини иқтисодӣ барояд. Аммо СНИ дар СССР ба қарор ёфтани муносибатҳои бозорӣ наовард. Аз миёнаҳои солҳои 1920 тадриҷан барҳам додани СНИ оғоз ёфт.

Пешвои болшевикҳо В. И. Ленин

Саноаткунонӣ

Амалиёти муҳимтарине, ки дар охири солҳои 1920 ва ибтидои солҳои 1930 ба амал бароварда шуд, саноаткунонии мамлакат буд. Солҳои 1928–1932 ба даври иқтисодиёти речагии шӯравӣ ки барои панҷсолаи якум пешбинӣ шудааст шурӯъ намуд. Дар ин солҳо 1500 корхонаҳои калони соҳаи саноат сохта шуданд. Панҷсолаи якум асосҳои саноати вазнини шӯравӣ офарида шуда буд.

Коллективкунонӣ

Солҳои 1928–1933 дар СССР сиёсате ба амал оварда шуд, ки ин сиёсат коллективкунонӣ номида мешавад. Дар натиҷаи ин деҳқонони ба худ сери деҳа, заминдорон аз ҳама моликияти худ маҳрум шуданд. Аксари онҳо ба ҳабс гирифта, бадарға ва қатл карда шуданд. Дар гуруснагии мудҳиш соли 1933 дар Украина, Кубан, Волга ва Қазоқистон зиёда аз 7 миллион нафар одамон фавтиданд.

ДАР ЁД ДОРЕД

Соли 1917 дар натиҷаи инқилоби Феврал дар Руссия монархия сарнагун карда шуд.

Дар соли 1921 давлати шӯравӣ аз ҷиҳати иқтисодӣ ва сиёсӣ бӯҳрони сахтро аз сар гузаронд.

Дар солҳои 1928–1933 дар СССР коллективкунонӣ ном сиёсат ба амал бароварда шуд.

Дар панҷсолаи дуюм, ки солҳои 1933–1937-ро дар бар мегирад, саноат бо суръати тез тараққӣ кард ва СССР аз ҷиҳати истеҳсоли маҳсулоти саноат дар ҷаҳон баъд аз ШМА ҷойи дуюмро ишғол намуд.

ИНҚИЛОБИ МАДАНИЙ

Барҳам додани бесаводӣ, ба вучуд овардани мактабҳои типи нави шӯравӣ, тарбия намудани кадрҳои зиёноки халқӣ, илм дар зери роҳбарии болшевикон ва дар асоси мафкураи марксист-ленинӣ инкишофи адабиёт ва санъат, баланд бардоштани маданияти зиндагонии халқ дар таърих номи **инқилобии маданиро** гирифт.

Инқилоби маданӣ бо вучуди ҳамаи зиддиятҳои худ бисёр масъалаҳои ҷиддиро ҳал кард. Дар бобати баланд бардоштани маданияти зиндагонии аҳоли қадами муҳим ба пеш гузошта шуд. Дар мубориза ба муқобили бесаводӣ муваффақиятҳои калон ба даст оварда шуданд. Дар **соли 1930** системаи маориф ба кулӣ ислоҳ карда шуда, тахсилоти ибтидоии ҳатмӣ қарор гирифт. Аммо ин қараёнҳо бо дар шуури мардум ҷобачо кардани мафкураи коммунистӣ ҳамчун сурат мегирифтанд.

Адолф Гитлер
(дар рост)

ИТАЛИЯ

Дар шароити бӯҳрони умумии баъди Ҷанги якуми ҷаҳон ҳизби фашистӣ, ки **соли 1919** таҳти роҳбарии **Бенито Муссолини** барпо карда шуда буд, фаъл гардид. Дар соли 1921 ҳаракати фашистӣ то андозае расмӣ шуда, ташвиқотҳои миллатчигиро ба амал овард, ки мақсад аз он мустаҳкам намудани иқтисоди сиёсии давлат мебошад. Фашистон дар интиҳоботи парламенти соли 1921 30 то ҷой гирифтанд. Моҳи октябри соли 1922, пас аз марши машҳури гурӯҳҳои фашистӣ ба сӯи Рим, шоҳ **Виктор Эммануэл III** Муссолиниро сардори ҳукумат таъин кард.

Фашизми Италия ҳамчун диктатураи махсус хусусияти тоталитарӣ ва авторитарӣ дошт. Сохти мафкуравии ӯ дар асоси миллатчигӣ бо ғояҳои *католикӣ*, *анъанавӣ* ва *социализм* омехта шудааст.

Фашистҳо сиёсати таҷовузокоре, ки ба ҳамаи режимҳои тоталитарӣ хос буд, пешбарӣ мекарданд. Дар солҳои 1935–1936 Эфиопия, Эритрея ва як қисми Сомали ба мустамликаҳои Италия табдил дода шуданд. **Соли 1937** Италия аз Лигаи Миллатҳо баромад ва бо Германия ва Япония муттаҳид шуд ва сиёсати таҷовузокоронаи худро идома дод ва яке аз сабабҳои сар задани Ҷанги дуҷуми ҷаҳон гардид.

Ҷурни гурӯҳҳои фашистӣ ба Рим

ГЕРМАНИЯ

Германия дар Ҷанги якуми ҷаҳон мағлуб шуд. Баъди ҷанг дар ин ҷо воқеаҳои инқилобӣ ба амал омаданд. Ба **моҳи ноябри соли 1918 омада**, шӯришҳо тамоми шаҳрҳои бузурги Германияро фаро гирифт. Германия республика эълон карда шуд. **31 июли соли 1919 дар** шаҳри Веймар маҷлиси Муассисон конституция қабул кард, ки он талабҳои демократии оммаи инқилобиро қонеъ мегардонд. Дар таърихи Германия давраи нав – **Республикаи Веймар** оғоз ёфт.

Соли 1919 тахти роҳбарии Адолф Гитлер ҳизби натсионал-соцсалисти коргарии Германия ташкил ёфт. Моҳи ноябри соли 1923 дар Мюнхен шӯриш бо номи **“Исёни пиво”** сар зад. Ин аввалин кӯшиши ба сари ҳокимият омадани фашистон дар Германия буд. Ҳарчанд бемуваффақият анҷом ёфт, маҳз “Исёни пиво” ҳизби фашистиро дар миқёси Германия ба як нерӯи сиёсӣ табдил дод.

Натсионал-соцсалистҳо дар интихоботи соли 1932 ғолиб шуданд ва бузургтарин ҳизби парламентӣ шуданд. **30 январи соли 1933** президент **Паул фон Гинденбург** Адолф Гитлерро, ки пешвои натсионал-соцсалистони дорои фраксияи калонтарин дар **рейхстаг** (парламент) мебошад, **рейхканслер** (сардори ҳукумат) таъин кард. Конституцияи Веймар бекор карда шуд. Пас аз марги президент Гинденбург **дар соли 1934** Гитлер **фюрери** (доҳии) Германия шуда гирифт.

Мақсади асосии режими тоталитарии гитлерӣ аз он иборат буд, ки “наҷодҳои камбуд”-ро ба худ мутеъ гардонда, Германияро барои ишғол намудани ҳудудҳои калон ба ҷанг тайёр кунад. Аз соли 1936 то соли 1939 иқтисодиёти Германия комилан ба мақсадҳои ҷангӣ тобеъ карда шуд, ҳароҷоти ҳарбӣ 10 баробар зиёд карда шуд, шумораи кӯшунҳо ба дараҷаи соли 1914 расонда шуд, флот ислоҳ карда шуд. **Дар соли 1935** қонуни маҷбурияти умумии ҳарбӣ эътибор пайдо кард. Германия ба ҷанги калон тайёр дид. Ба режими тоталитарии Германия чунин режимҳои Италия ва Япония иттифоқӣ шуд.

МУШОҶИДАИ ТАЪРИХӢ

Чаро Россия, Италия, Германия ва Япония дар ин давра ба давлатҳои диктатураи тоталитарӣ ё авторитарӣ табдил ёфтанд?

Оқибатҳои диктатураи тоталитарӣ ё авторитарӣ дар таърихи давлатҳои дар боло зикршуда чӣ гуна буд?

ЯПОНИЯ

Дар ибтидои асри XX Япония ягона давлате дар минтақаи Осиё буд, ки ба давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон вобаста набуда, ба сатҳи нисбатан баланди рушди иқтисодӣ ва ҳарбӣ ноил гардид. Дар Япония сохти тоталитарии ба вучуд омада, шакли хоси авторитарӣ-монархистӣ дошт.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Мустақилона бо таърихи “секунҷаи Берлин-Рим-Токио” шинос шавед. Фаъолияти мазкур иттиҳодро таҳлил кунед. Фикратонро дар шакли эссеи хурд нависед.

Дар миёнаи солҳои 1920 дар мамлакат инқилоби саноатӣ ба амал омад. Дар соли 1925 дараҷаи истеҳсоли маҳсулоти саноат назар ба соли 1919 зиёд шуд. Ҷараёни мутамарказшавии истеҳсолот давом кард. Консернҳои “Митсубиси” ва “Сумитомо” маҳкеи худро дар саноати вазнин мустаҳкам карданд.

Бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонии солҳои 1929–1933 ба иқтисодиёти Япония зарари калон расонд. Ҳукумати Япония милитаризатсияи иқтисодиёт ва таҷовузкорироро ҳамчун роҳи ҳалосӣ аз бӯҳрон интиҳоб кард. Дар зери таъсири “Афсарони ҷавон” Япония роҳи истилогаронаро интиҳоб намуд.

Соли 1936 Япония ва Германия санадеро имзо карданд, ки “**Пакти Антикоминтерн**” ном дорад. Соли 1937 ба ин Италия ҳамроҳ шуд. Ҳамин тариқ, “**секунҷаи Берлин – Рим – Токио**” ном иттиҳоди мамлакатҳои таҷовузкор ба вуҷуд омад. Ин иттиҳод дар ибтидои Ҷанги дуҷуми ҷаҳон роли асосӣ бозид.

Дар байни ҷангҳои ҷаҳон сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, иқтисодиёт ва мафкураи давлатҳои тоталитарӣ ба як ҳадаф – қасосгирӣ барои шикаст дар Ҷанги якуми ҷаҳон ва аз нав тақсимои ҷаҳон нигаронида шуда буд. Ин боиси фоҷиаи боз ҳам даҳшатноктар – Ҷанги дуҷуми ҷаҳон гардид.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҶҶО

Фашизм (“тӯда”, “иттиҳод”) – мафҳуми сиёсии ҳокимият аст, ки ба типии тоталитарии диктатураи сиёсӣ асос ёфтааст.

Сотсиализм (“иҷтимоӣ”) – таълимот чунин мешуморад, ки озодӣ ва баробарӣ, хушбахтӣ ва шукуфоиро тавассути табдил додани моликияти хусусӣ ба моликияти ҷамъиятӣ ба даст овардан мумкин аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Ҷанги шаҳрвандие, ки соли 1917 дар Руссия баробари ба сари ҳокимият омадани болшевикон сар шуда буд, чӣ тавр анҷом ёфт?
2. Мақсади асосии ҳукумат бо сардории Бенито Муссолини дар Италия чӣ буд?
3. Мақсади асосии режими тоталитарии Гитлер дар кадом ҷанбаҳо равшан ба назар мерасад?
4. Аломатҳои ба худ хоси низоми тоталитарии дар Япония ташаккулёфта дар чиҳо намоён мегардад?

МАВЗЎИ 12

Муаммоҳои истиқлолият ва тараққиёт дар мамлакатҳои Осиё

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Аз мамлакатҳои Осиё кадомҳояшро медонед?
2. Ба мафҳуми “истіқлолият” таъриф диҳед.
3. Муаммоҳои умумии тараққиёти мамлакатҳои Осиё ва Европа аз ҷиҳати иборат буд?

БА ЁД ОРЕД

Дар даври нав дар Европаи Ғарбӣ ҷанбаҳои боиси бад шудани муносибатҳои байни Франция ва Германияро ёбед.

Чанги якуми ҷаҳон дар Туркия, Эрон, Хитой, Ҳиндустон ва Афғонистон барин мамлакатҳои Осиё ҳаракатҳои миллӣ-озодихоӣ вусъат ёфт. Дар ин давр дар Туркистон ҳам ҳаракати миллӣ-озодӣ давом кард. Ғалабаи қувваҳои миллӣ ба дигаргуниҳои ҷиддии харитаи геосиёсии Осиё оварда расонд. Сохти ниммустамликадорӣ барҳам дода шуд, империяи Усмониҳо пароканда гардид, ба ҷойи ӯ мамлакатҳои нав, аз ҷумла Республикаи Туркия пайдо шуд. Дар як қатор мамлакатҳои Осиё, ҷараёнҳои модернизатсияи андозаи Ғарб оғоз гардид.

ТУРКИЯ

Империяи Усмониён дар Ҷанги якуми ҷаҳон шикаст хӯрд. Ҳудуди империя забт карда шуд. Давлатҳои Антанта нақшаи тақсими заминҳои ба империяи Усмониҳо тааллуқ доштара оғоз карданд. Ҳамаи заминҳои империя берун аз қаламрави худ аннексия карда шуда, ба мандати Лигаи Миллатҳо гузашт. Дар мамлакат ҳаракати муқовимат оғоз ёфт. Ба ин ҳаракат **генерал Мустафо Камол Пошо** роҳбарӣ мекард.

Баъди ҷангҳои дуру дароз дар моҳи **октябри соли 1922 қўшунҳои М. Камол** тамоми хоки Туркияро озод карданд. **1 ноябри соли 1922** маҷлиси Бузурги Миллат дар Туркия монархияро барҳам дод. **Султон Меҳмеди VI** сарнагун карда шуд ва давлатро тарк кард. Тибқи созишномаи ниҳой, ки ҳукумати М. Камол бо

*Султон Меҳмед VI
Ваҳидеддин*

Британияи Кабир, Франция ва як қатор давлатҳои дигар дар **Лозанна соли 1923 имзо карда буд, Туркия** соҳибхитиёри ва яклухтии ҳудуди худро нигоҳ дошт.

29 октябри соли 1923 Туркия республика эълон карда шуд, М. Камол президенти республика интихоб шуд. Дар мамлакат ислохотҳои дурандешона оғоз ёфт.

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚИ БАРОРЕД

Ба назари шумо, омилҳои асосие, ки боиси торумор гардидани империяи Усмонӣ дар Ҷанги якуми ҷаҳон гардид, ки дар асрҳои миёна ва дар замони муосир тавонотарин буд, аз ҷиҳати иборат аст?

Президент Мустафо Камол (Отатурк)

“Ҳадафи асосии ислохот – навсозии давлат” – гуфта эълон карда шуд. Ин маънои пазируфтани тамоми арзишҳои пешрафтаи тамаддуни Европа ва мутабиқ кардани онҳо ба шароити Туркия буд. М. Камол хуб дарк мекард, ки менталитет, ақидапарастӣ ва ҷоҳилият монеаи асосии ислохот аст. Аз ин рӯ, ӯ ислохотро аз дин оғоз кард.

Соли 1924, маҷлиси Бузурги Миллат дар бораи хотима додани хилофатро қабул кард. Бо ин низоме, ки мусулмонони ҷаҳонро муттаҳид мекунад, барҳам хӯрд, аҳкоми дарвешӣ ва хонаҳои дарвешӣ барҳам хӯрд. Вазорати дин ва қорҳои вақфӣ барҳам дода шуд ва моликияти вақф миллий карда шуд. Судҳои шариат барҳам дода шуданд. Мадрасаҳо баста шуданд ва ҷамаи мактабҳо ба ихтиёри Вазорати маориф дода шуданд. Пас аз даст кашидан аз алифбои арабӣ алифбои лотинӣ ҷорӣ шуд. Насаби европавӣ ҷорӣ карда шуд ва маҷлиси Бузурги Миллат расман ба М. Камол насаби “**Отатурк**”-ро дод.

Вазифаи асосии сиёсати хориҷии Отатурк ба баланд бардоштани обрӯи байналмилалӣ Туркия нигаронида шуда буд. Туркия, ки **соли 1932** ба Лигаи Миллатҳо дохил шуд, кӯшиш мекард, ки бо ҷамаи мамлакатҳои муносибатҳои дӯстона барқарор намояд.

Ӯ ба робита бо Германия таваҷҷӯҳи хоса зоҳир мекард. Зиёда аз нисфи савдои хориҷии Туркия ба Германия рост меомад. Соли 1941 бо Германия шартномаи дӯстӣ баста шуд. Ҳарчанд Туркия дар Ҷанги дуҷаҳон расман бетараф буд, аксари доираҳои ҳукумрон ба Германия хайрхоҳӣ доштанд.

ХИТОЙ

Таъин гардидани Сун Ятсен ба лавозими президентӣ

Соли 1919 Хитой дар конференсияи Париж бо талабҳои худ иштирок кард. Ин талабҳо аз бас кардани истилои ҳудудҳои Хитой аз тарафи қўшунҳои Япония ва эътироф намудани соҳибхитиёри ва яклухтии ҳудудии Хитой иборат буданд. Мамлакатҳои Ғарб розӣ нашуданд ва ба Хитой расман ҷавоби рад дода шуд.

Аз ин ба ғазаб омада, донишҷӯёни Хитой **4 май соли 1919** дар Пекин ба намоиш шурӯъ карданд. Ҳаракати донишҷӯён тамоми Хитойро ба ларза оварда, натиҷаҳои ниҳоят калони мусбат дод.

Дар моҳи июли соли 1920 ҳукумат дар Пекин сарнагун карда шуд ва **У Пейфу**, ки онро Англия ва ШМА дастгирӣ мекарданд, ба сари ҳокимият омад. Дар натиҷа, дар конференсияи солҳои 1921–1922, ки дар Вашингтон баргузор шуд, ҳамаи давлатҳои ширкаткунанда соҳибхитиёри ва тамомияти арзии Хитойро қафолат доданд.

Роли **Сун Ятсен** дар ташкили инқилоби Хитой бемисл аст. Дар соли 1921 вай президенти республикаи Хитой интихоб шуд. Аммо шимолӣ мамлакат ва мамлакатҳои хориҷӣ ҳукумати Сун Ятсенро тан нагирифтанд. Баъди марги Сун Ятсен дар соли 1925 имконияти бо роҳи осоишта муттаҳид намудани мамлакат аз байн рафт.

Баҳори соли 1925 буржуазияи Шанхай, донишҷӯён ва намоёндагони меҳнаткашон ба муқобили англисҳо дар мамлакат ба ҳаракат даромаданд.

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Дар ҳамин давра дар мамлакатҳои Туркия ва Хитой муаммоҳои ба худ хоси интиҳоби шакли нави идоракунии давлат аз ҷиҳати иборат буд?

Ин ҳаракати ватандӯстона номи “ҳаракати 30 май”-ро гирифт ва таҳти шиори барқароркунии соҳибхитиёрии Хитой барпо гардид. Ба инқилоб ҳизби Гоминдан роҳбарӣ мекард. То охири соли 1928 тамоми мамлакат расман бо роҳбарии ҳукумати Гоминдан дар Пекин муттаҳид гардиданд.

Дар ин давр байни қувваҳои гоминданчиҳо ва коммунистон ҷудой ба амал омад. Коммунистон дар Хитой реҷаи сохтмони сотсиализмро ба миён гузошт. Онҳо **соли 1931 Республикаи Шӯравии Хитойро** эълон карданд ва **Мао Сзе-дун** раиси он интихоб гардид. Муборизаи байни коммунистҳо бо гоминдан ба ҷанги шаҳрвандии бист сол давом карда табдил ёфт.

ҲИНДУСТОН

Пешвои ҳинд Маҳатма Ганди

Хукумати мустамликавии Англия дар солҳои Ҷанги якуми ҷаҳон ба Ҳиндустон ҳуқуқи худидоракуниро ваъда дод. Аммо умеди халқи ҳинд иҷро нашуд, мақоми Ҳиндустон тағйир наёфт.

Баъд аз ин, дар ташкили намоишҳои оммавии бе зӯроварии ҳиндҳо дар солҳои 1920–1940 роли **Маҳатма Ганди** – фарзанди бузурги миллати ҳинд бемисл буд. Ганди дар байни ҷангҳои ҷаҳон роҳбари ғоявии ҳизби **Конгресси Миллии Ҳиндустон (КМҲ)** пешвои ҳаракати халқӣ шуд. **Тактикаи муқовимати бе зӯроварӣ**, ки ӯ таҳия кардааст, ҳаёти миллионҳо нафарро аз задухӯрдҳои мусаллаҳона наҷот дод ва аз марг халос намуд.

ДОНИСТА ГИРЕД

М. Камол – ...

Соли 1941 ...

*Соли 1921 дар
Хитой ...*

*Моҳи сентябри
соли 1931 ...*

1 марти соли 1932 ...

Маҳатма Ганди

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Бо фаъолияти Маҳатма Ганди мустақилона шинос шавед. Дар мавзӯи “Маҳатма Ганди дар таърихи Ҳиндустон” хронология таҳия кунед. Кори лоиҳаи таълимӣ бо номи “Маҳатма Ганди” тайёр кунед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҶҶО

Оккупатсия – (лотинӣ, *occupatio* – “соҳибӣ”, “ишғол намудан”), ишғоли муваққатии қаламрави душман аз ҷониби қувваҳои мусаллаҳи тарафи ҷангкунанда.

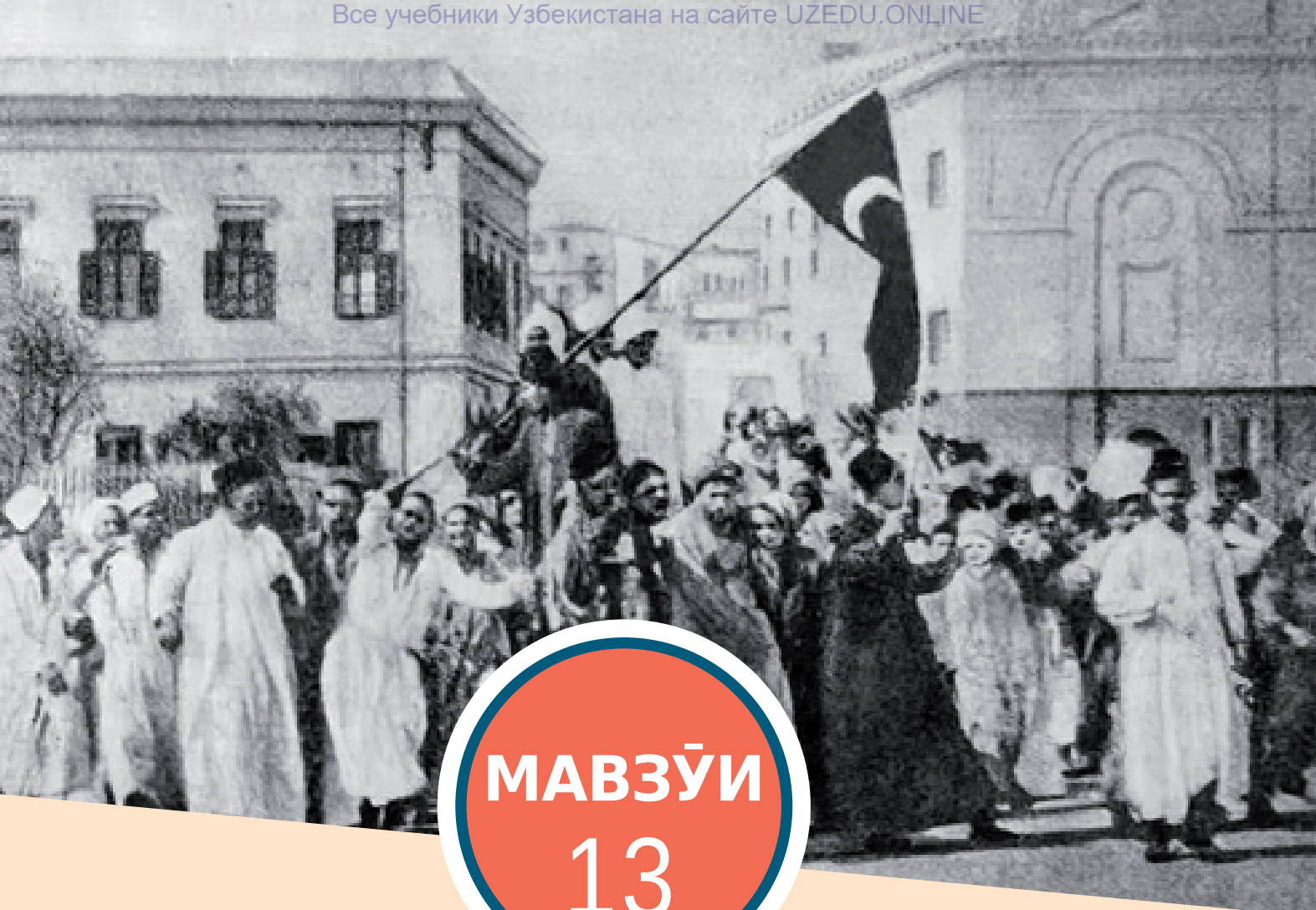
Аннексия – сиёсати пурра ё қисман ишғол кардани ҳудуди давлати дигар ё ҳамроҳ кардани он ба давлати худ.

Ақидапарастӣ – маънои кӯр-кӯрона ба кор бурдан ё кӯшиши ба кор бурдани қоидаю тартиби дар асоси мутлақият ташаккулёфтaro дар шароити муайян, бидуни ба назар гирифтани шароит, вазъият.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Ҷанги якуми Ҷаҳон барои Туркия чӣ гуна анҷом ёфт?
2. Конференсияи солҳои 1921–1922 дар Вашингтон баргузор гардида ба Хитой чӣ гуна имкониятҳо дод?
3. Дар бораи сабабҳои ҷангҳои шахрвандии солҳои тўлонӣ давомкардаи Хитой гуфта диҳед.
4. Аз чӣ сабаб дар Ҳиндустон аз асри XX сар карда шӯришҳо не, балки намоишҳои оммавии бе зўровариҳои ҳиндҳо оммавӣ гардид?

МАВЗЎИ 13

Ба вучуд омадани ғояҳои бедоршавии миллӣ ва истиқлолият дар Африка

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Кадом давлатҳоро медонед, ки дар Африка дар асрҳои миёна вучуд доштанд?
2. Омилҳое, ки ба тараққиёти Африка таъсири манфӣ расондааст аз ҷиҳати иборат буданд?

БА ЁД ОРЕД

Ба мафҳумҳои Африкаи Шимолӣ, Ҷанубӣ ва Марказӣ таъриф диҳед.

Китъаи Африкаро ба таври васеъ ба ду минтақа тақсим кардан мумкин аст: Африкаи Шимолӣ ва Африкаи Тропикӣ. Қисми шимолии қитъаи Африка ба як қисми тамаддуни арабу ислом табдил ёфт. Ин минтақа ҳамеша ба Шарқи Миёна нигаронида шудааст ва аз ин рӯ аз қисми боқимондаи Африка фарқ мекунад. Дар Африкаи Шимолӣ Миср, Ҷазоир, Тунис, Марокаш ва Ливия ҷойгир шудааст.

Фарҳод Аббос

АФРИКАИ ШИМОЛӢ

Дар моҳи феввали **соли 1922** Британияи Кабир протекторати худро барҳам дод ва истиқлолияти комили **Мисрро** эътироф намуд. Мувофиқи конститусияи дар **соли 1923** қабулшуда Миср монархия эълон карда шуд.

Соли 1941 қўшунҳои Германия ва Италия ба Миср дароманд.

Ҷазоир, Тунис ва Марокаш мустамликаҳои Франция буданд ва пас аз Ҷанги якуми ҷаҳон ҳамин тавр боқӣ монданд. Дар байни ҷангҳои ҷаҳон дар тахти роҳбарии **Фарҳод Аббос** дар Ҷазоир, **Ҳабиб Бурғиба** дар Тунис ва **Абдул Карим** дар Марокаш ҳаракатҳои миллии озодихоҳӣ вусъат ёфтанд. Ҳарчанд ин ҳаракатҳо ғалаба накарданд, дар баланд шудани шуури миллии ва сиёсии халқҳои араби минтақа роли калон бозиданд.

Дар давоми Ҷанги дуҷуми ҷаҳон бисёре аз мусулмонон Франсияро дастгирӣ карданд, ва ба армияи Франция ҳамроҳ шуданд. Баъди мағлӯб шудани Франция дар соли 1940 Ҷазоир ва Тунис ба базаи ашёи хоми Германия ва Италия табдил ёфтанд.

Италия пас аз Ҷанги якуми ҷаҳон ба Ливия армияи чандин ҳазор нафара даровард. Отрядҳои ҳаракати муқовимати **Ливия** ба муқобили аскарони Италия ҷангид. Соли 1931 ҳаракати муқовимат ва роҳбарони он паҳш карда шуда, ба қатл расонида шуд. Ливия ба мустамликаи Италия табдил дода шуд.

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Ҷанги якум ва дуҷуми ҷаҳон барои қитъаи Африка чӣ тавр анҷом ёфт?

АФРИКАИ ТРОПИКӢ

Таърихи Африка то ибтидои асри XX дар назари европоиҳо танҳо бо савдои ғулом ва ғоратгарии тиҷоратӣ иқтисодӣ вобаста буд. Ғуломдорӣ ва савдои ғуломӣ дар Конвенсияи “**Дар бораи ғуломӣ**”-и Лигаи Миллатҳо дар **соли 1926** муайян ва маҳкум шуда буданд.

Пас аз Ҷанги якуми ҷаҳон, қаламравҳое, ки дар қисмҳои ҷанубӣ ва марказии Африка ҷойгиранд, ба Британияи Кабир тааллуқ доштанд ва зиёда аз нисфи аҳолии Африка дар мустамликаҳои он зиндагӣ мекарданд.

Калонтарин ҳудудҳои қитъаи Африкаро Франция ишғол карда, ҳудудҳои боқимондари дар байни Белгия, Португалия, Испания ва Италия тақсим карда буданд.

ДОНИСТА ГИРЕД

Метрополияхо дар Африка ...

Африкаи Тропикӣ ин – ...

Моҳи феврари соли 1922 ...

Соли 1931 ...

Ҷанбаҳои ба худ хоси сиёсати метрополияхо дар Африка

Пас аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон дар Африка иншоотҳои инфрасохторӣ: роҳҳои оҳан, бандарҳо, сохти алоқа, инчунин ташкилотҳои маъмурии типӣ европӣ, мактабҳо, беморхонаҳо сохта шуданд. Тавассути фаъолияти миссионерӣ дини насронӣ паҳн шуд. Дар натиҷа, хоҳиши навсозии Африка пайдо шуд ва унсурҳои европӣ ба ҷомеаи аъъанавии Африка ворид шуданд.

Дар иқтисодиёт қисми зиёди аҳоли ба тарзи аъъанавии зиндагӣ машғул буд, кишоварзӣ ба таври ибтидоӣ пеш мерафт, як қисми аҳоли ба ҳунармандӣ, шикор машғул буд ва малакаи кории мунтазам надошт.

Дар соҳаи иҷтимоӣ низомии кӯҳна (оилаи калон, ҷамоаи авлодӣ, қабила), зинаи пештараи пешвоёни авлодӣ ва ҷамъиятӣ, низомии мураккаби муносибатҳои авлоду қабила, ғуломӣ боқӣ монд; табибон ва рӯҳониёни маҳаллӣ то ҳол эҳтироми зиёд доштанд.

Дар соҳаи сиёсӣ, ҳатто дар он ҷойҳое, ки институтҳои нави сиёсӣ ба вуҷуд меомаданд, дар асоси сохти кӯҳнаи сиёсӣ барпо карда мешуданд, ки дар онҳо сардорони қабилаҳо, коҳинон ва монанди инҳо роли марказӣ мебозиданд.

Муваффақиятҳо дар соҳаи фарҳанг аксар вақт танҳо намуди зоҳирӣ буданд: насронӣ барои расмӣ қабул карда мешуд ва дар шуур ва рафтори аҳолии маҳаллӣ ҳамчунон фарҳанги аъъанавӣ ва ғояҳои ибтидоӣ ҳукмфармо буд.

Ҳамон солҳо дар ташаккули мафкураи ҳаракати озодихоҳӣ ва фаъол шудани он **панафриканизм** роли калон бозид. Аввалин конференсияи умумиафрикаӣ соли 1900 дар Лондон баргузор шуда буд, аммо ин ҳаракат **соли 1919 дар Конгресси Таъсиси I** ба расмӣ дароварда шуд. Конгресс дар сафарбаркунии сиёсии халқҳои Африка роли калон бозид.

Дар соли 1920 аввалин ҳизби сиёсӣ дар Африка – **Конгресси Миллии Африка (КМА)** ташкил карда шуд. Баъд аз он дар тамоми минтақаҳои қитъа ташкилотҳои ҳизбӣ ва иттифоқҳои касаба пайдо шуданд.

ДАР ЁД ДОРЕД

Дар соли 1926 аз тарафи Лигаи Миллатҳо конвенсия “Дар бораи ғуломӣ” қабул карда шуд.

Соли 1920 Конгресси Миллии Африка (КМА) таъсис дода шуд.

Соли 1939 бо саршавии Ҷанги дуҷони ҷаҳон аҳамияти Африка дар речаҳои стратегии иштирокчиёни ҷанг муҳим гардид. Садҳо ҳазор африкоӣ дар кӯшишҳои ҷангии дар ҳудудҳои Африкаи Шимолӣ, Европави Ғарбӣ рӯй дода иштирок дошт. Қисмҳои ҳарбии миллии, ки аз африкоӣҳо иборат буд, дертар дар мубориза барои истиқлолият роли калон бозид.

Барқарор шудани режими наҷодпарастӣ

Соли 1910 **Иттиҳоди Африкаи Ҷанубӣ (ИАЧ)** ҳамчун доминиони худидоракуни Британияи Кабир эълон карда шуд. Акт дар бораи Африкаи Ҷанубӣ конституцияи Иттиҳоди Африкаи Ҷанубӣ гардид. Он 50 соли дигар эътибор дошт ва ба таърих ҳамчун конституцияи наҷодпарасттарин дар ҷаҳон дохил шуд.

БАРҚАРОР ШУДАНИ РЕЖИМИ НАҶОДПАРАСТӢ

Мустақилона, бо таърихи тамаддуни халқҳои Африка шинос шавед. Ҳамаи ҷиҳатҳои тамаддуно, ки халқҳои Африка барои тараққиёти ҷамъияти инсонӣ додаанд, таҳлил кунед. Фикратонро асоснок намуда эссе нависед.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Дар аввалҳои асри XX барои ривҷёбии халқҳои Африка ҷиҳатҳои умумибудай мусбӣ ва манфиро тасниф намоед.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Дар бораи таърихи халқҳои Африкаи ибтдоии асри XX чӣҳоро ме-донед?
2. Дар арафаи Ҷанги якуми ҷаҳон қитъаи Африка асосан байни кадом давлатҳо тақсим карда шуда буданд?
3. Пайдоиши тенденсияи модернизатсия дар Африка бо омадани европоӣҳо дар чӣҳо намоён шуд?
4. Қувваҳои боқимондаҳои анъанавигӣ дар байни аҳоли дар соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ва сиёсӣ чӣ гуна зуҳур ёфт?
5. Дар бораи Конгресси миллии Африка ва ҳаракати панафрика ба мо нақл кунед.

МАВЗЎИ 14

Сабабҳои пайдоиши Ҷанги дуюми ҷаҳон ва оқибатҳои он

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Дар бораи ҷанги Сомма чӣхоро медонед?
2. Дар бораи ҷанги Верден чӣхоро медонед?
3. Ҷанги якуми ҷаҳон барои инсоният чӣ гуна анҷом ёфт?

БА ЁД ОРЕД

Сабабҳои саршавӣ ва баҳонаи Ҷанги якуми ҷаҳон аз ҷиҳати иборат буд? Ба оғозёбии ҷанг кадом воқеа баҳона шуда буд?

Январии соли 1933 дар Германия ҳизби нацистӣ-социалистӣ бо сардории Адолф Гитлер ба сари ҳокимият омад. Вай як ҳизби ҷангӣ буд, ки гирифтани қасди шикости Германияро дар Ҷанги якуми ҷаҳон ба худ мақсад гузошта буд.

Адолф Гитлер

Созишномаи Мюнхени соли 1938

Баъд аз аншлюс (ҳамроҳ карда гирифтани)-и Австрия Германия барои забт кардани Чехословакия омодагӣ дидан гирифт. Аксарияти сокинони вилояти **Судети Чехословакия** ба миллати немис тааллуқ доштанд. Гитлер талаб кард, ки ин вилоят ба Германия дода шавад.

Дар зери фишори Англия ва Франция ба ҳукумати Чехословакия лозим омад, ки талаби Германияро иҷро кунад. Капитулятсияи Чехословакия **29 сентябри соли 1938** дар **Мюнхен** расмӣ гардонда шуд.

Баъди созишномаи Мюнхен манфиатҳои Германия ва СССР муваққатан ба ҳам мувофиқ омаданд. Ин ба он оварда расонд, ки **23 августи соли 1939 пакти СССР ва Германия** (Пакти Молотов-Риббентроп) дар бораи **бо ҳамдигар ҷанг накардан** ба мӯддати 10 сол ба имзо расид.

Оғози Ҷанги дуҷониба ҷаҳон

Ҷанги дуҷониба ҷаҳон бо ҳамлаи Германия ба Полша **1 сентябри соли 1939** оғоз шуда, то **2 сентябри соли 1945** давом кард. Британия ва Франция ваъда доданд, ки ба Полша кӯмак хоҳанд кард ва **3 сентябр** ба Германия ҷанг эълон карданд.

17 сентябри соли 1939 қўшунҳои шӯравӣ ба Полша дохил шуданд. Шартномаи дӯстии байни Германия ва СССР имзо карда шуд, ки дар он давлати Полша аз харитаи сиёсӣ тамоман нест карда шуд.

Дар солҳои 1939–1940 ҷанги Иттифоқи Шӯравӣ ва Финляндия шуда гузашт. Шӯравиҳо **Карелияро** бо талафоти калон ба СССР ҳамроҳ карданд. СССР ҳам-

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Дар давоми Ҷангҳои якум ва дуюмӣ ҷаҳон инсоният кадом силоҳҳои ҷарбиро ихтироъ карданд?

чун таҷовузкор аз Лигаи Миллатҳо хориҷ карда шуд. Моҳи марти соли 1940 СССР маҷбур шуд, ки бо Финляндия сулҳ бандад.

Дар моҳи сентябри соли 1940 созишномаи ҳамкориҳои ҷарбӣ байни Германия, Япония ва Италия – **Пакти сеҷониба** ба имзо расид. Венгрия, Руминия, Словакия ва Болгария ба зудӣ ба ин пакт ҳамроҳ шуданд.

Ҷанги Сталинград

ҲУҶУМИ Германия ба СССР

Ҷанги байни СССР ва Германия муқаррар буд. Гитлер ишғол кардани Европавӣ ғарбиро тайёрӣ барои нақшаи асосии худ – юриш ба сӯи Шарқ медонист. Гитлер нақшаи “**Барбаросса**”-ро, ки дар он зуд нобуд кардани СССР пешбинӣ шудааст, тасдиқ намуд.

22 июни соли 1941 Германия ба СССР ҳуҷум сар кард. Ногоҳонӣ сар шудани ҷанг боиси он гардид, ки қисми зиёди авиатсияи шӯравӣ пеш аз парвоз дар аэродромҳо нест карда шуд, сохти фармондеҳӣ ва таъминоти армия вайрон карда шуд.

Германияи нацистҳо (соли 1939)	Ворид гардидани қўшунҳои Шӯравӣ
Ҳудудҳои ишғолгардида (аз сентябри соли 1939 то майи соли 1941)	Давлатҳои аз Германия мағлуб нагардида
Иттифоқчиёни Германия (соли 1940)	Давлатҳои бетараф
Ҳуҷумҳои Германия	Ҳуҷумҳои Италия
Ҳуҷумҳои ҳавоии Германия	Ҳуҷумҳои Иттиҳоди Шӯравӣ

Сохтори коалитсияи зиддигитлерӣ

Бо саршавии ҳучуми Германия ба муқобили СССР, сарвазири Британияи Кабир **У. Черчилл** ва президенти ШМА **Ф. Д. Рузвелт** якҷоягии худро бо Иттиҳоди Шӯравӣ эълон кард.

Дар моҳи августи соли 1941 ШМА ва Британияи Кабир декларатсия дар бораи тамоилҳои ҳамкорӣ дар давоми ҷанг ва баъд аз он – **Хартияи Атлантикаро** имзо карданд. Тарафҳое, ки ин ҳуҷҷатро имзо кардаанд, ўҳдадор мешаванд, ки ба забт кардани ҳудудҳо ва дигар сарватҳо кӯшиш намекунанд, ҳуқуқи халқҳоро барои озодона интиҳоб кардани шакли ҳокимияти худ эҳтиром мекунанд ва саъю кӯшиши халқҳоеро, ки дар натиҷаи зӯрварӣ аз соҳибхитиёрии худ маҳрум шудаанд, барои барқарор намудани ҳуқуқи худ дастгирӣ мекунанд. Дар **моҳи сентябри соли 1941** СССР тамоилҳои асосии Хартияи Атлантикаро қабул кард. Ҳаракатҳои ҷанговаре, ки дар уқёнуси Ором бо ташаббуси Япония сар кард, ба ҷанг дохил шудани ШМА ва барпо намудани коалитсияи зиддигитлериро тезонд.

Конференсияи Қрим (нишастагиро: дар чап – У. Черчил, мобайн – Ф. Д. Рузвелт, дар рост – И. В. Сталин)

Пешрафти ҷанг

Ба ҷанг дохил шудани ШМА давлатҳои аъзои коалитсияи зиддигитлерӣ аз ҷиҳати захираҳои моддӣ ва инсонӣ бартарии мутлақ пайдо карданд. Аммо дар рафти ҷанг гардиши ногаҳонӣ ба амал наомад. Моҳи декабри соли 1941 қўшунҳои немис дар ҷанги остонаи Москва мағлуб шуда, дар ҷанг ба аввалин мағлубияти ҷиддӣ дучор шуданд. Аммо рӯҳияи ҳучумии онҳо ҳанӯз шикаста нашуда буд.

Баҳор ва тирамоҳи соли 1942 қўшунҳои немис ба дарёи Волга ва Кавкази Шимолӣ расиданд. Дар Африка қўшунҳои Германияю Италия ҳанӯз ба Миср таҳдид мекарданд. Қўшунҳои Япония, ки Малайя, Бирма, Филиппин ва Индонезияро забт карда буданд, дар остонаи Ҳиндустон ва Австралия истода буданд.

Моҳи ноябри соли 1942 қўшунҳои Шӯравӣ дар канори Сталинград ба ҳучуми ҷавобӣ гузашта, гурӯҳи калони қўшунҳои немисро ихота карданд. Қўшунҳои немиси дар ихота монда моҳи феввали соли 1943 таслим шуданд.

Дар **соли 1944** Иттиҳоди Шӯравӣ қаламрави худро комилан озод кард, аскарони шӯравӣ ба Европайи Шарқӣ ворид шуданд.

Дар ҳуди ҳамон сол иттифоқчиён ба шимолу ғарбии Франция ҳучум карда, Франция ва Белгияро озод карданд. Ҷанг ба ҳудудҳои ҳуди Германия расида омад.

Дар мубориза ба муқобили фашизм қувваҳои миллӣ-ватандӯстӣ дар ҳудудҳое, ки қўшунҳои Италия-Германия забт карда буданд, ҳаракати муқовимати "Франсияи озод" бо сардории генерал **Шарл де Голл** ва ҳаракати озодихоҳии Югославия бо сардории **И. Б. Тито** роли калон бозиданд.

Муносибатҳои мамлакатҳои коалитсияи зиддигитлерӣ дар мулоқотҳои роҳбарони СССР, ШМА ва Британияи Кабир ҳал карда мешуданд. Дар солҳои ҷанг ин гуна вохӯриҳо се маротиба: дар шаҳрҳои Техрон (1943), Қрим (Ялта), (феврари соли 1945) ва Потсдам (июл-август соли 1945) гузаронида шуданд.

Ба болои Рейхстаг ҷойгир кардани парчами СССР

Таслим шудани Германия

ДОНИСТА ГИРЕД

Шартномаи сулҳи Версал ...

Лигаи Миллатҳо ...

Оператсияи Берлин аз 16 апрель то 2 май соли 1945 гузаронида шуда, дар рафти он пойтахти Германия ихота ва забт карда шуд. Дар болои Рейхстаг байрақи сурхи шӯравӣ гузошта шуд.

8 майи соли 1945 муовини Сарфармондеҳи Олӣ Г. К. Жуков аз номи Иттиҳоди Шӯравӣ санади таслими бечунучарои Германияро имзо кард. 9 май дар СССР рӯзи Ҷаљаба эълон карда шуд.

Торумор гардидани Япония

6 август соли 1945 ШМА ба шаҳри Япония – Хиросима ва ба Нагасаки **9** август соли 1945 бомбаҳои атомӣ партофт. Дар натиҷаи таркиши бомбаҳои атомӣ садҳо ҳазор нафар аҳолии осоишта ҳалок шуданд.

Соли 1945 Иттиҳоди Шӯравӣ ба ҷанги зидди Япония дохил шуд. **2 сентябри соли 1945** Япония созишномаи таслими бечунучаро имзо кард. **Ҷанги дуҷони** ба охир расид. Блоки мамлакатҳои таҷовузкор, ки аз Германияи фашистӣ, Италия ва Японияи милитаристӣ иборат буд, торумор карда шуд.

Оқибатҳои ҷанги дуҷони ҷаҳон

Ҷанги дуҷони ҷаҳон тақрибан шаш сол давом кард ва ба сари инсоният мушкилоти зиёдеро овард. 110 миллион нафар ба ҷанг сафарбар карда шуд.

65–70 миллион кас, аз ҷумла хизматчиёни ҳарбӣ ва миллионҳо аҳолии осоишта ҳалок гардиданд.

Суди Нюрнберг

Сохтори Созмони Миллалӣ Муттаҳид

Маълум аст, ки созмони байналмилалӣ бо номи “Лигаи Миллатҳо” соли 1919 барои ҳифзи сулҳ дар ҷаҳон пас аз Ҷанги якуми ҷаҳон таъсис ёфта буд, бо оғози Ҷанги дуҷони ҷаҳон аҳамияти худро гум кард. Дар солҳои Ҷанги дуҷони ҷаҳон ғояи таъсиси **Созмони Миллалӣ Муттаҳид (СММ)** дар байни раҳбарони давлатҳои эътилофи зидди гитлерӣ пайдо шуд. Ин ғоя бори аввал дар декларатсияе, ки соли 1942 чор мамлакат – ШМА, Британияи Кабир, СССР ва Хитой имзо карда буд, ифода ёфт. Оинномаи СММ **соли 1945** дар **Сан Франсиско (ШМА)** тасдиқ шуда, **24 октябри** соли равон эътибор пайдо кард. Ин сана ҳамасола дар саросари ҷаҳон ҳамчун рӯзи СММ ҷашн гирифта мешавад.

Республикаи Ёзбекистон **соли 1992** ба СММ аъзо гардид.

Чараёнҳои суди Нюрнберг ва Токио

Дар шаҳри Нюрнберги Германия аз ноябри соли 1945 то октябри соли 1946 аз болои роҳбарони фашистӣ мурофиаи судӣ шуда гузашт. Дар он роҳбарони асосии сиёсӣ ва ҳарбии Германия ба ҷазо ҳукм карда шуданд. Трибунал роҳбарияти ҳизби нацистӣ, отрядҳои ҳуҷумкунанда ба монанди СС, СД ва гестапо (политсиёи сиёсӣ)-ро ташкилотҳои ҷиноятӣ эълон кард.

Аз майи соли 1946 то ноябри соли 1948 Трибунали байналхалқии ҳарбӣ, ки аз намоёндагони мамлакатҳое, ки аз таҷовузи японҳо зарар дидаанд, дар Токио, пойтахти Япония ҷинояткорони ҳарбии Японияро, ки дар ҷанг гунаҳкор доништа шудаанд, ҳукм кард.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

1. Сатрҳои зерини аз “Навиштаҳо дар ҳошияи дафтар”-и Ӯтқир Ҳошимов гирифта шударо бихонед ва бо мавзӯи пайваст карда эссе нависед: “Шоҳи пирӯзу хушбахт дар ҷанг, лашкари зафарбахшу шодмон, пирӯзманд ва хушбахтона давлат метавонад як сохти пирӯз ва хушбахт бошад. Аммо ғолиб ва хушбахт нахоҳад буд. Охир, ҷанг одамонро маҷбур мекунад, ки одамонро кушанд. Шахсе, ки одамонро мекушад, ҳеҷ гоҳ хушбахт нахоҳад шуд”.
2. Дар бораи иштирокчиёни Ҷанги дуҷуми ҷаҳон дар ҳудуди худ (шаҳр, деҳа, маҳалла) тақдирот омода кунед.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Дар торумор карда шудани фашистон мамлакатҳои ҷаҳон чӣ гуна ҷой доранд?
2. Оё бомбаҳои атомии ба шаҳрҳои Хиросима ва Нагасаки партофта шуда ба анҷоми ҷанг таъсири ҳалкунанда расондааст?
3. Натиҷаҳои бо Ҷанги дуҷуми ҷаҳон шинос шавед. Ҷанг барои инсоният чӣ гуна оқибатҳо овардааст?
4. Таъсис гардидани СММ баъди ҷанг дар дунё барои нигоҳ доштани сулҳ чӣ гуна рол бозид?
5. Ҳукмҳои судҳои байналмилалӣ Нюрнберг ва Токио ба чӣ гуна аҳамияти сиёсӣ ва таърихӣ соҳиб шуд?
6. Дар мавзӯи “Оқибатҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳон” видеолавҳа тайёр кунед.

Чанги сард

Чанги сард зиддияти умумиҷаҳони байни ду блоки ҳарбию сиёсӣ бо сардории СССР ва ШМА мебошад, ки ба ҷанги ошкорои ҳарбӣ нарасидааст. Мафҳуми “Чанги сард” солҳои 1945–1947 дар матбуот пайдо шуда, тадриҷан ба луғати сиёсӣ дохил шуд.

Бӯҳрони Кариб

Бӯҳрони Кариб дар нимаи дуюми соли 1962 хеле тезу тунд шудани муносибатҳои СССР ва ШМА буд, ки ҷаҳонро ба дами ҷанги ядрой гузошт. Сабаби бевоситаи ин ба муқобили дар Туркия ҷойгир кардани яроқи ядроии ШМА дар ҳудуди Куба пинҳонӣ ҷойгир кардани ракетаҳои шӯравӣ бо бомбаҳои ядрой мебошад.

Девори Берлин

Девори Берлин сарҳади мустақами давлатии РДГ бо Берлини Ғарбӣ буда, рамзи ҷанги сард ва пардаи оҳанин мебошад. То соли 1989 он як девори бетонӣ буд, ки баландии 3,6 метр ва дарозии умумии 106 километр буд. Дар қад-қади девори Берлин 302 манораи посбонӣ ва дигар иншоотҳои сарҳадӣ сохта шуданд.

**БОБИ
III**

МАМЛАКАТҲОИ ЕВРОПА ВА АМЕРИКАИ ШИМОЛӢ ДАР СОЛҲОИ 1945–1991

WORLD'S HIGHEST STANDARD C

Самтҳои асосии тараққиёти мамлакатҳои Европаи Ғарбӣ ва Америкаи Шимолӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Ҳама қитъаҳоро аз харита пайдо кунед.
2. Тараққиёти мамлакатҳои Америкаи Шимолӣ аз кай оғоз ёфт?
3. Аз давлатҳои Европаи Ғарбӣ кадомҳояшро медонед?

ИСЛОҲОТҲОИ ДЕМОКРАТӢ

Чараёнҳои иҷтимоию иқтисодие, ки дар минтақаҳои хеле тараққикардаи ҷаҳон баъд аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон ба амал омадаанд дар соҳаҳои муҳими ҳаёти ҷамъият боз ҳам баланд бардоштани роли давлатро муайян кард. Дар Европаи Марказӣ ва Ғарбӣ демократияи парламентӣ барқарор карда шуд.

Дар давлатҳои ғарбӣ демократия гуфта, демократияи либералиро мефаҳмиданд. Интиҳоботи озоду зуд-зуд гузаронда шаванда, волоияти қонун, тақсимои ҳокимият, кафолати ҳуқуқу озодиҳои шахс (аз қабилӣ озодии суҳан, вичдон ва мулк) хусусиятҳои хоси демократияи либералӣ гардидаанд.

БА ЁД ОРЕД

*Ба дониши аз
фанни таърих азхуд
намудаатон таъя на-
муда ба мафҳумҳои
демократия, фа-
шизм, демократияи
парламентӣ таъриф
диҳед.*

"Ҷамъияти некӯахлоқии умумӣ"

Тамаддуне, ки дар ду соҳили уқёнуси Атлантика – Европаи Ғарбӣ ва Америкаи Шимолӣ ташаккул ёфтааст, дар асри XX номи **"Тамаддуни Евроатлантикӣ"**-ро гирифт. Барои ин тамаддун ҷиҳатҳои чун арзишҳои либералӣ-демократӣ, рушди босуръати иқтисодӣ ва пайвасти баланд бардоштани некӯахлоқии мардум хосанд. Дар солҳои 1950 ба тӯфайли болоравии иқтисодии мамлакатҳои Ғарб Италия, Республикаи Федеративии Германия, Шветсия барин мамлакатҳо "мӯъҷизаи иқтисодии" худро намоиш доданд. Дар зери таъсири инқилоби илмӣ-техникӣ дар иқтисодиёт низ дигаргуниҳои ҷиддӣ ба амал омаданд. Онҳо ҷараёнҳои интегратсияи мамлакатҳои Европаи Ғарбиро тезонданд. Дар солҳои 1960 дар давлатҳои пешрафтаи Ғарб сохти кафолатҳои давлатӣ барои баланд бардоштани некӯахлоқии мардум ба вуҷуд омад, ғояи бунёди "ҷамъияти некӯахлоқии умумӣ" пайдо шуд ва татбиқи он оғоз гардид.

Муваффақиятҳо дар соҳаи иқтисодиёт барои ташаккули доимии институтҳо ва механизмҳои давлати фаровонӣ шароит фароҳам оварданд. Дар он барномаҳои кӯмаки иҷтимоӣ ба қисми камбизоати аҳоли, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, дастгирии маориф ва тандурустӣ, бо нафақа таъмин намудани онҳо ҷойи марказиро ишғол

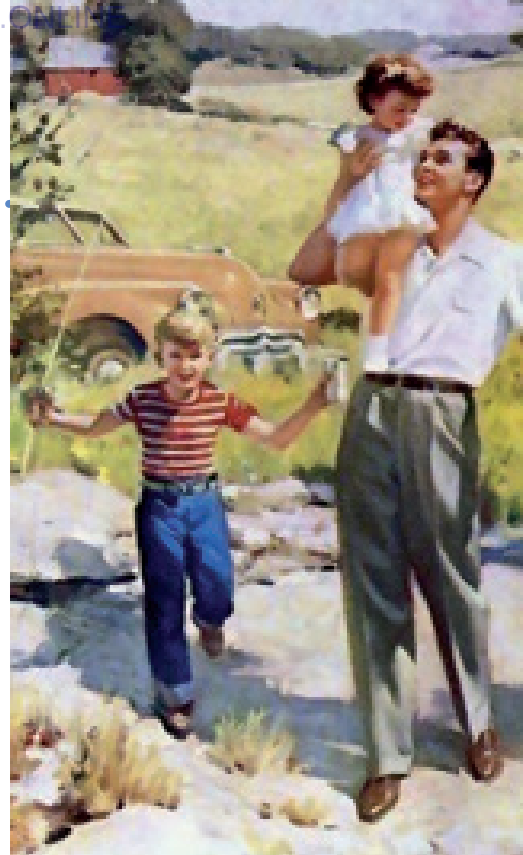
ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

*Самтҳои асосии
"ҷамъияти некӯахло-
қии умумӣ" аз ҷиҳа
ибораат буданд?*

намуданд. Давлат кафили фароҳам овардани имкониятҳои баробар барои ҳамаи табақаҳои иҷтимоӣ гардид.

Сиёсати давлат ба он нигаронида шуда буд, ки дараҷаи зиндагонии табақаҳои васеи аҳоли ба сатҳи зиндагонии табақаи боло оварда шавад. Мақсади ин сиёсат аз байн бурдани нобаробарии иҷтимоӣ дар ҷомеа тавассути эҷоди имтиёзҳои иҷтимоӣ дар муҳимтарин соҳаҳои ҳаёт буд. Ба ин имтиёзҳо системаи нафақаҳо ба оилаҳои кӯдакдор, таълими бепули мактабӣ, нафақаи пиронсолӣ, нафақаҳо оид ба бекорӣ ва ногиронӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Ин тамоилҳо дар шакли скандинавӣ ё “моделли шведии” номбурдашудаи сотсиализм, ки дар Дания, Норвегия ва Шветсия ба амал бароварда шудаанд, инъикос ёфтаанд.

ДАР ЁД ДОРЕД

Дар солҳои 1960 дар мамлакатҳои Ғарб раванди тақмили демократияи либералӣ идома дошт.

Моҳи майи соли 1968 намоиши донишҷӯён дар Париж оғоз ёфт.

Реформизм бар зидди радикализм дар солҳои 1960

Солҳои 60-уми асри XX бӯҳрони шадиди иқтисодӣ буд, ки тамоми мамлакатҳои Ғарбро фаро гирифт. Ин ба таърих ҳамчун даври авҷи ислохотпарварии либералӣ дохил шуд. Дигаргуниҳои калони иҷтимоие, ки дар ин давр ба амал омаданд, симои ҷамъияти Ғарбро тағйир дода, барои ба марҳилаи нав гузаштани он имконият фароҳам овард ва дар баробари ин, доираи имкониятҳои либерализмро муайян кард, радикализм фаъол гардид.

Дар солҳои 1960 дар ШМА ҳаракат барои баробарҳуқуқии шахрвандон вусъат ёфт. Шӯришҳои сиёҳпӯстҳо дар бисёр ҷойҳо ба амал омаданд. Бар зидди ин намоёндагони тарафи рост ба куштори сиёсӣ шурӯъ карданд.

Дар Франция сиёсати қатъии танзимкунандаи давлат бисёре аз тоифаҳои ҷамъияти Францияро норозӣ кард. Дар моҳи майи соли 1968 намоиши донишҷӯёни Париж сар шуд. Дар *референдуме*, ки бо ташаббуси президенти мамлакат баргузор шуд, аксари интихобкунандагон ба президент ҷонибдорӣ накарданд. Шарл де Голл маҷбур шуд, ки истеъфо диҳад.

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Кадам самтҳои асосӣ дар тараққиёти мамлакатҳои Европави Ғарбӣ ва Америкаи Шимолӣ аҳамияти махсус дорад?

Моделҳои рушд, ки дар мамлакатҳои Ғарб дар давоми асри XX таъсис ёфта буд, дар охири солҳои 1970 ва ибтидои солҳои 1980 имкониятҳои худро тамоми карда, ба ҳолати бӯҳрони амиқ ворид шуд.

Инқилоби неоконсервативии солҳои 1980

Нишонаи ин бӯҳрон мавҷи неоконсервативии солҳои 1970–1980 мебошад, ки бо талафоти ҳизбҳо ва ҳаракатҳои сиёсии ҷаҳон дар бисёр мамлакатҳо ва пирӯзии қувваҳои рост ва консервативӣ хос аст.

Соли 1980 ба сари ҳокимият омадани **Роналд Рейган** дар ШМА ва дар соли 1984 дубора интихоб шудани ӯ, ғалабаи се маротибаи ҳизби консервативӣ бо сардории **Маргарет Тэтчер** дар Британияи Кабир, натиҷаҳои интихоботи маҳаллӣ ва парламенти РФГ, Италия ва Франция нишон медиҳанд, ки шиорҳои намоиш додашуда бо хоҳиши табақаҳои васеи аҳолии мувофиқанд.

ДОНИСТА ГИРЕД

“Тамаддуни Евро-атлантикӣ” – ...

Солҳои 1970 – ...

Соли 1980 дар ШМА – ...

М. Тэтчер дар Британияи Кабир ...

Инқилоби илмӣю техникӣ

Мавҷи якуми тараққиёти илмӣю техникӣ (охири солҳои 1940 ва солҳои 1950) дар инфрасохтори иқтисодиёт дигаргуниҳои инқилобӣ ба амал овард. Соҳаҳои нави меҳнат ва энергия сарфакунондаи иқтисодиёт, аз қабилҳои аэроқайҳонӣ, радиотелевизион, робототехника ба вуҷуд омаданд. Хусусияти характерноки тамоми даври баъд аз ҷанг ин тараққиёти миқёсан калони комплекси ҳарбӣю саноатӣ буд.

Дар нимаи дуҷуми соли 1970 бо саршавии мавҷи нави тараққиёти илмӣю техникӣ, ки инқилоби *ахборот* ва *алоқа* номида шуд, капитализми замонавӣ ба даври нави тараққиёти худ дохил шуд. Дар натиҷаи ин инқилоб соҳаҳои тамоми нави, аз қабилҳои истифодаи мошинҳои ҳисобкунии электронӣ, компютеркунонии иқтисодиёт, роботикунони истеҳсолот, истифодаи мошинҳои барномавӣ идораишаванда, ташкили марказҳои ҷамъоварӣ, коркард ва нигоҳдории иттилоот, ҷорӣ намудани технологияҳои схемаи интегралӣ ба роҳ гузошта шуд.

Аз тамаддуни индустриалӣ ба тамаддуни постиндустриалӣ

Истилоҳи “**ҷамъияти постиндустриалӣ**” аз ҷониби сотсиологи (ҷамъиятшинос) амрикоӣ **Дэниел Белл** соли 1962 пешниҳод шудааст. Як ҷанбаи хоси ҷамъияти постиндустриалӣ он аст, ки дар ин ҷамъият на саноат, балки истеҳсоли иттилоот афзалият дорад.

Дар солҳои 60-уми асри гузашта ғояи Д. Белл дар бораи ҷамъияти постиндустриалӣ ба назари одамон утопия менамуд. Имрӯз бисёр ҷиҳатҳои ин ғоя дар амал тасдиқ гардиданд. Бинобар ин марҳилаи ҳозираи тараққиёти таърихиро даври гузариш аз ҷамъияти индустриалӣ ба ҷамъияти постиндустриалӣ номидан мумкин аст.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Аз харита истифода бурда, минтақаҳои Европай Ғарбӣ ва Америкаи Шимолиро аз назар гузаронед. Маълумоти марбути тараққиёти ҳар як мамлакатро ба дафтари худ навишта, ба ҳар яки он шарҳ диҳед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲҶО

Референдум – ифодаи бевоситаи андешаи шаҳрвандон тавассути овоздиҳӣ оид ба масъалаҳои муҳимтарин дар сатҳи давлатӣ, вилоятӣ ё маҳаллӣ мебошад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Дар солҳои 60-уми асри XX тамоми давлатҳои Ғарбро кадом равандҳо фаро гирифтанд ва дар бораи натиҷаҳои онҳо нақл намоед.
2. Соли 1980 ба сари ҳокимият омадани Р. Рейган дар ШМА ва пирӯзии ҳизби консервативӣ бо сардории М. Тэтчер дар Британияи Кабир дар интиҳоботҳои пайдарпай чиҳоро ифода мекард?
3. Бо кадом сабабҳо, дар ин давр дар Европа ба ҷараёнҳои интегратсионӣ эҳтиёҷ пайдо шуд?

МАВЗЎИ 16

Самтҳои асосии ривоҷёбии мамлакатҳои СССР ва Европай Шарқӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. СССР кай ташкил ёфта буд?
2. Аз харита кишварҳои Европай Шарқиро пайдо кунед.
3. Дар ибтидои асри XX давлатҳои СССР ва Европай Шарқӣ ба сифати самтҳои асосии тараққиёт чӣҳоро асос карда гирифтанд?

БАРҚАРОРШАВЇ ВА РИВОҶЁБИИ БАЪДИ ҶАНГ

БА ЁД ОРЕД

Дар вақти барпокунии СССР ба таркиби он аввал кадом давлатҳо дохил шудааст?

Аксарияти мамлакатҳои Европайи Шарқӣ – **Полша, Чехословакия, Венгрия** дар харитаи сиёсии ҷаҳон пас аз Ҷанги якуми ҷаҳон пайдо шуда буд.

Баъди торумор карда шудани фашизм дар мамлакатҳои Европайи Шарқӣ ба сари ҳокимият коалитсияи вакилони ҳизбҳои зиддифашистӣ (коммунистон, сотсиал-демократҳо, либералҳо ва дигарон) омаданд.

Бо сар шудани “ҷанги сард” дар мамлакатҳои Европайи Шарқӣ ҳам ба тарафҳои муқобил ҷудо шудани қувваҳои сиёсӣ, ҷудошавӣ ба тарафдо-

рии Ғарб ва шӯроҳо ба амал омад. Аксарияти дар ин мамлакатҳо қўшунҳои шӯравӣ ҷойгир буданд, вакилоне, ки ақидаҳои коммунистии онҳоро дастгирӣ накарданд, дар солҳои 1947–1948 аз ҳайъати ҳукумат хориҷ карда шуданд.

Баробари афзудани иқтидори иқтисодӣ ва ҳарбӣ-сиёсии СССР, пешвоён иддаои сарвариини як қисми ҷаҳонро зиёд кардаанд. СССР ба мамлакатҳое, ки дар роҳи сохтмони сотсиализм истодаанд, ёрии молиявӣ расонд.

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Раҳбарияти шӯравӣ бо воситаи ғояи инқилоби умумиҷаҳонии сотсиалистӣ чӣҳоро дар назар дошт?

ҶАНГИ САРД

Тақсимои Европа бо ду гурӯҳ – аз як тараф мамлакатҳое, ки роҳи наздикшавиро бо ШМА интиҳоб кард, ва ба мамлакатҳое, ки ҳамкорино бо СССР интиҳоб кардаанд то охири солҳои 1980 идома дошт ва ин зиддият дар таърихи ҷаҳонӣ ҳамчун “ҷанги сард” маълум аст. Аввал дар қитъаи Европа ва баъд дар миқёси ҷаҳонӣ сохти Иттиҳодҳои ҳарбӣ-сиёсӣ ва иқтисодии ба ҳам муқобил шакл ёфтанд. Калонтарин мамлакатҳои ҷаҳон – ШМА ва СССР ба маркази ин иттиҳодҳо табдил ёфтанд.

Дар **январии соли 1949** СССР ва аксарияти мамлакатҳои Европайи Шарқӣ дар бораи барпо намудани иттиҳоди иқтисодӣ – **Шӯрои Ёрии Ҳамдигарии**

ДАР ЁД ДОРЕД

Соли 1947 “Резаи Маршалл” аз тарафи ШМА пешниҳод карда шуд.

Дар кишварҳои Европайи Шарқӣ, дар солҳои 1947–1948, онҳое, ки ақидаҳои коммунистиро дастгирӣ намекарданд, аз ҳукумат хориҷ карда шуданд.

Дар соли 1949 Шӯроӣ Ёрии Ҳамдигарии Иқтисодӣ (ШЕҶК) ташкил карда шуд.

Иқтисодӣ (ШЕҶИ) эълон карданд. Дар навбати худ, кишварҳои Ғарб дар моҳи апрели соли 1949 созмони ҳарбӣ сиёсӣ бо номи **Созмони Паймони Атлантикаи Шимолӣ (НАТО)** таъсис доданд.

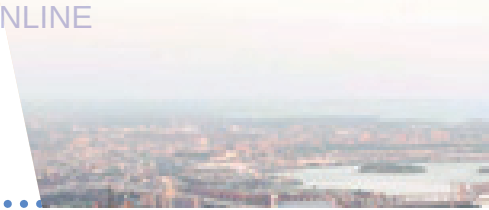
Дар ҷавоби НАТО дар соли 1955 иттиҳоди ҳарбӣ сиёсии мамлакатҳои Европайи Шарқӣ, ки бо СССР “дӯст” буданд – **Созмони Паймони Варшава** таъсис дода шуд.

МУШОҶИДАИ ТАЪРИХӢ

Дар ин давра Созмони Паймони Атлантикаи Шимолӣ (НАТО) ва Созмонҳои Паймони Варшава бо кадом мақсад ва дар иштироки кадом давлатҳо ташкил ёфтаниширо асоснок кунед.

Дар Европа, ба вуҷуд омадани иттиҳодҳои ҳарбӣ сиёсӣ ба ҳамдигар муқобил танҳо натиҷаи ихтилофи барои ҳукмронии ҷаҳонӣ байни СССР ва ШМА набуд. Ҳар яки онҳо аз рӯи назардошти манфиатҳои миллӣ-давлатӣ баромада, модели ҷаҳонро, тарзи зисти ба худ хоси одамонро ҳимоя мекард.

Ғояи ҷамъияти коммунистӣ, сотсиализми тоталитарӣ ва бўҳрони ӯ

Дар моҳи феввали соли 1956 дар съезди XX Ҳизби коммунистии Иттиҳоди Шӯравӣ (КПСС) Никита Хрущёв нутқ карда истода, парастии шахсияти дар замони Сталин ташаккулёфтаре маҳкум намуд. Съезди XX қараёни табиати давлати тоталитарии шӯравиро дарк карданро, бўҳрони ҳаракати байналхалқии коммунистиро сар кард ва сохти сотсиалистӣ то охир аз ин бўҳрон баромада натавонист.

Ошқорагӣ, ки ба солҳои бозсозӣ дохил шуд, дар роҳи тоза кардани ҷамъияти шӯравӣ қадами калон буд, вай қиоятҳои сталинизм, режими тоталитарии шӯравиро фаш кард. Ҳоло бисёриҳо, бахусус зиёиёни пешқадам, дарк кардаанд, ки ин низомро набояд ислоҳ, балки тарк кардан лозим аст.

Бӯҳрони мафкуравии коммунистӣ дар СССР боиси бўҳрони тамоми ҳаракати коммунистии дунё ва мафкураи ҷаҳон гардид.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Аз харита истифода бурда, ҳудудҳои Созмони Паймони Атлантикаи Шимолӣ (НАТО) ва Созмони Паймони Варшавро аз назар гузаронед. Ҳар як давлат ба созмон ба кадом муносибат қабул гардидагашро нависед ва шарҳ диҳед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲО

Коммунист – шахсест, ки тамоилҳои коммунизмиро тарафдорӣ мекунад ё ба он боварӣ дорад.

Либералӣ – 1) озодфикр, шахси озод; ба муросо оваранда, муросокунанда; 2) тарафдори либерализм.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Мамлакатҳои Европай Шарқӣ – Полша, Чехословакия, Венгрия дар харитаи сиёсии ҷаҳон баъди кадом воқеа пайдо шуданд?
2. Чаро дар рафти “ҷанги сард” омилҳои ҳарбию техникӣ роли калон бозиданд?
3. Дар қараёни интегратсия чӣ гуна блокҳои иқтисодӣ ва ҳарбӣ ташкил ёфтанд?
4. Ҷузъҳои муҳими мафкураи режими тоталитариро номбар кунед.

МАВЗЎИ 17

ШМА: пайдо шудани роҳбари нав

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Кадом давлатҳоеро медонед, ки дар қитъаи Америка дар асрҳои миёна вучуд доштанд?
2. Ҷанги якуми ҷаҳон барои ШМА бо чӣ гуна натиҷаҳо анҷом ёфт?
3. Конференсияи Вашингтон ба ШМА чиҳодод?

Президенти ШМА Дуайт Эйзенхауэр

ҶАМЪИЯТИ АМЕРИКА ПАС АЗ ҶАНГ

БА ЁД ОРЕД

Ба мафҳумҳои Америкаи Шимолӣ ва Лотинӣ таъриф диҳед.

Даври баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳон барои тараққиёти ШМА шароити хеле мусоид ба миён омад. Ҷанг ба рушди босуръати иқтисоди ШМА мусоидат кард. Дар солҳои ҷанг иқтисодии истеҳсоли ШМА ду баробар, ҳаҷми содирот панҷ баробар, ҳаҷми маҳсулоти умумии миллӣ ду баробар афзуд. Бо ин роҳ, ШМА аз ҷиҳати иқтисодӣ ва ҳарбӣ ба тавонотарин кишвари ҷаҳон, ба роҳбари нав табдил ёфт

Эйзенхауэр ва Кеннедӣ: республикачиён ва демократҳо

Хизби республикачиён дар интихоботи соли 1952 ғалаба кард. Генерал **Дуайт Эйзенхауэр**, қаҳрамони Ҷанги дуҷуми ҷаҳон, фармондеҳи нерӯҳои Америка дар Европа дар солҳои ҷанг, президенти Америка интихоб шуд.

Д. Эйзенхауэр дар сиёсат реалист буда, зарурати баланд бардоштани роли давлатро дар иқтисодиёт ва соҳаи иҷтимоӣ хеле зуд дарк намуд. Аз ин сабаб маъмурияташ дар сиёсати дохилӣ, махсусан дар соҳаи иҷтимоӣ сиёсати пешгузаштаи демократҳо-ро бо баъзе дигаргуниҳо давом дод.

Ғалабаи номзади ҳизби демократӣ дар интихоботи президенти **соли 1960 Ҷон Кеннедӣ** як рӯйдоди муҳим дар таърихи баъдиҷангии Америка буд. Ҷ. Кеннедӣ барномаи ислоҳоти худро, ки “Марраҳои нав” ном дошт, пешбарӣ кард, барои ба эътидол овардани иқтисодиёт ва васеъ намудани барномаи кӯмаки иҷтимоӣ тадбирҳои зиёде таҳия ва амалӣ намуд.

Ҷ. Кеннедӣ **22 ноябри соли 1963** ҳангоми иштирок дар тадбири пешазинтихоботӣ барои бори дуюм президент шудан аз ҷониби як қотили кироӣ кушта шуд. Ин фоҷиа бисёронро ҳам дар ҳуди Америка ва ҳам дар саросари ҷаҳон ба андӯҳи амиқ овард.

Линдон Ҷонсон дар интихоботи **соли 1964** пирӯз шуд ва президенти ШМА гардид.

ДАР ЁД ДОРЕД

Дар интихоботи соли 1952 ҳизби республикачӣ-ён, ки аз соли 1932 дар муҳолифат буд, ғалаба кард.

Ғалабаи номзоди ҳизби демократҳо Ҷон Кеннедӣ дар интихоботи президенти соли 1960 дар таърихи пас аз ҷангии Америка рӯйдоди муҳиме буд.

Ҷ. Кеннедӣ 22 ноябри соли 1963 дар шаҳри Далласи штати Техас дар вақти иштирок дар тадбир барои ташвиқоти пеш аз интихоботӣ аз ҷониби қотили кироя кушта шуд.

Жон Кеннедӣ

Ҳаракатҳои барои ҳуқуқи шаҳрвандӣ, ҷамъияти навшудаистода

Солҳои 60-уми асри XX дар ШМА ҳаракатҳои норозигии оммавӣ пурзӯр шуданд. Ба паст задани афроамерикоӣҳо, ки дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ ва сиёсӣ давом дошт, сабаби асосии ҳаракати муқовимат буд.

Дар миёнаҳои солҳои 1960 дар ҳаракати афроафрикой гурӯҳе пайдо шуд, ки дар мубориза барои ҳуқуқҳои худ истифода аз нерӯи интиҳоб кард. **4 апрели соли 1968** дар Мемфис маъруфтарин пешвои ҷунбиши баробарии шаҳрвандӣ, барандаи ҷоизаи Нобел барои сулҳ афроафрикой рӯхонӣ **Мартин Лютер Кинг** кушта шуд. Маросими дафни рӯхонӣ ба эътирози алайҳи зӯроварии аҳолии афроафрикой табдил ёфт.

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

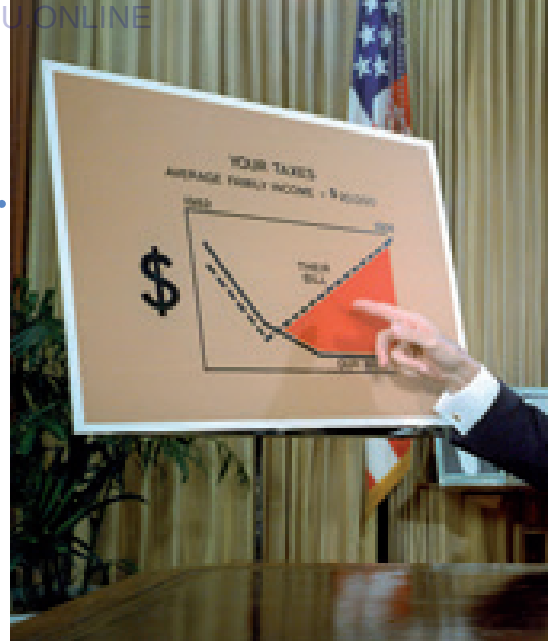
Мартин Лютер Кинг

Дар Мемфис, 4 апрели соли 1968 **кушта шудани рӯхонӣ Мартин Лютер Кинг**, маъруфтарин пешвои ҳаракати баробарии шаҳрвандӣ, барандаи ҷоизаи Нобел оиди сулҳ, дар ҷамъияти ШМА кадом мушкилотҳо мавҷуд буданаширо нишон дод?

Аз Р. Никсон то Р. Рейган: суръатҳои рушд

Соли 1968 дар чунин шароити душвор дар интихоботе, ки барпо гардид, намоiendaи ҳизби республикачӣён – **Ричард Никсон** ба ШМА президент интихоб гардид. Бо омадани Р. Никсон ба сари ҳокимият дар таърихи Америка давраи навбатии республикачӣён сар шуд.

Ба Р. Никсон мероси вазнин монд. Барои бартараф намудани бӯҳрони иқтисодӣ соли 1971 Р. Никсон “сиёсати нави иқтисодӣ”-ро эълон кард.

Президенти ШМА
Роланд Рейган

Дохил шудани қўшунҳои ШМА ба Ветнам

Соли 1976 Штатҳои Муттаҳидаи Америка 200-солагии истиқлолияти худро бо тантанаҳои бузург қайд кард. **Ҷимми Картер**, намоiendaи ҳизби демократ дар интихоботи президентии ҳамон сол баргузоршуда пирӯз шуд.

Ҷ. Картер дар давоми чор соли президентии худ аксарияти ваъдаҳои пеш аз интихоботи худро иҷро карда натавонист. Даври президентии ӯро, бахусус сиёсати хориҷии ӯро бомуваффақият шумурдан мумкин нест. Яке аз зарбаҳои бузургтарин ба сиёсат ва эътибори Штатҳои Муттаҳида инқилоби соли 1979 дар Эрон буд.

Умуман, ШМА ба солҳои 1980 бо мавқеи хеле сусти дохилӣ ва хориҷӣ ворид шуд. Вазъияти молиявии мамлакат бад шуд. Дар иқтисодиёт тамоилҳои манфии дарозмуддат пайдо шуданд. Дар интихоботи президентии соли 1980 номзади ҳизби республикачӣён – **Роналд Рейган** пирӯз шуд. Демократҳо инчунин курсҳои зиёдеро дар сенат ва палатаи намоiendaгон аз даст доданд.

Барномаи иҷтимоию иқтисодии Р. Рейган бо номи “**Рейганомика**” маъруф шуд. Р. Рейган муяссар шуд, ки таназзули иқтисодиро бартараф карда, бекорию кам кунад, андози даромадро кам кунад, суръати тараққиёти иқтисодиётро те-

ДОНИСТА ГИРЕД

Дар интихоботи президентии соли 1960 ...

Дар интихоботи соли 1968 ...

Августии соли 1974 ...

Соли 1979 ...

“Рейганомика” – ...

зонад, ҳаракати корпартоиро боздорад. Ин ва як қатор омилҳои дигар кафолат доданд, ки вай дар соли 1984 ба мӯҳлати дуҷум президент интиҳоб шуд. Тағйироти мусбат дар сиёсати Р. Рейган ба **Чорч Буш**, намоёндаи ҳизби республикачӣ имкон дод, ки дар интиҳоботи президенти соли 1988 пирӯз шавад.

Сиёсати хориҷӣ

Баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ ШМА, ки ба як давлати тавоно табдил ёфт, бо СССР ба ҷанги сард дохил шуда, дар Корея, Ветнам ва дигар минтақаҳои Осиё як қатор ҷангҳоро роҳбарӣ кард.

Соли 1973 ҷанг дар Ветнам бозистонда шуд. Солҳои 1975–1976 Ветнам тадриҷан ба як давлати ягона муттаҳид карда шуд. Ин маънои тамоман барбод шудани таҷовузи Америка дар Осиёи Ҷануби Шарқиро дошт.

Дар охири солҳои 1980 ва аввали солҳои 1990, воқеаҳои, аз қабili хотима ёфтани ҷанги сард дар арсаи байналмилалӣ, коҳиш додани хатари ҷанги ядрӣ, пароканда шудани СССР ва иттиҳоди сотсиалистӣ ва аз нав муттаҳид шудани Германия ба сиёсати ШМА таъсири ҷиддӣ расонд. ШМА пешвои ягона ва аз ҷониби умум эътирофшудаи ҷаҳон гардид. Ин ШМА-ро ба ақидаи хеле ҷолиб, вале баҳсангез овард, ки метавонад як тартиботи ҷаҳонии яққутбӣ эҷод кунад.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲҲО

Ҷоизаи сулҳи Нобел ба шахс ё созмонҳое дода мешавад, ки дар сулҳи ҷаҳон саҳми арзанда гузоштааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Дар давраи баъд аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон дар рушди ШМА кадом равандҳо мушоҳида шуданд?
2. Дар сиёсати дохилии ШМА кадом ҷанбаҳои ҳар як президент бояд эътироф карда шаванд?
3. Дар бораи таърихи ҳудудҳои он замоне, ки сиёсати хориҷии ШМА мураккаб мушоҳида шуда буд, чиҳоро медонед?
4. Ба охири солҳои 1980 ва ибтидои солҳои 1990 омада, воқеаҳои муҳими дар арсаи байналмилалӣ рӯйдода аз чиҳоро иборат буданд?

МАВЗЇИ
18

Британияи Кабир ва Франсия: сохтани Европаи нав

1. Ҷанги якуми ҷаҳон барои Британияи Кабир бо чӣ натиҷа анҷом ёфт?
2. Ҷанги якуми ҷаҳон барои Франция бо чӣ натиҷа анҷом ёфт?

БРИТАНИЯИ КАБИР

Британияи Кабир Чанги дуоми Ҷаҳонро ба сифати ғолиб ва яке аз мамлакатҳои пешқадами ко-алитсияи зиддигитлерӣ анҷом дод. Ғалаба аз болои фашизм дар ҷанг ба халқи Британия дигаргуниҳои мусбат, ва дар халқҳои империяи Британия бошад, барои озодии миллӣ майлу хоҳиши калон ба амал овард.

Дар солҳои аввали баъди ҷанг иқтисодиёти Британияи Кабир хеле бо суръати тез инкишоф ёфт, то охири соли 1947 ҳаҷми маҳсулоти саноат ба дараҷаи пеш аз ҷанг расид. Барои рушди иқтисодӣ хеле васеъ шудани сектори давлатӣ низ таъсир расонд, ки аз ҷониби ҳукумати **лейбористҳо** амалӣ карда мешуд.

Солҳои 1950 барои иқтисодиёти Британияи Кабир давраи афзоиши сул, вале устувор шуд. Ҳиссаи Британияи Кабир дар давоми даҳ сол ба истехсолоти ҷаҳонӣ хеле кам шуд, вале дар ҷаҳони капиталистӣ баъд аз ШМА ҷойи дуҷумро гирифт.

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Ба фикри шумо омилҳое, ки аз аввали даври нав то имрӯз ба рушди устувори иқтисодиёти Британияи Кабир сабаб шудааст аз ҷиҳати иборат аст?

БА ЁД ОРЕД

Ба дониши аз фанни география гирифтаатон таъия намуда ба мафҳумҳои Европави Ғарбӣ ва Шарқӣ таъриф диҳед.

Сарвазир У. Черчилл 8 майи соли 1945 дар Уайтхолл ба халқ мурожаат карда истодааст

Солҳои 1960 ҳам суръати афзоиши иқтисодиёти Британияи Кабир паст монд. Саҳми Британияи Кабир дар истехсолоти ҷаҳонӣ капиталистӣ низ кам шуд. То миёнаи солҳои 1960 РФГ аз ҷойи дуюм ва дар ибтидои солҳои 1970 Япония аз ҷойи сеюм низ берун кард.

Сарвазири Британияи
Кабир Маргарет Тэтчер

Давраи М. Тэтчер, “тэтчеризм”

Дар интихоботи соли 1979 барпо гардида консерваторон ғалабаи боварибахш ба даст оварданд. Бори аввал дар таърихи Британияи Кабир ҳукуматро зан – **Маргарет Тэтчер** сарварӣ кард.

Курси консервативии иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар ҳуҷҷати сиёсии “**Равиши дуруст**”, ки дар миёнаҳои солҳои 1970 қабул шуда буд, инъикос ёфтаанд. Баробари ба сари ҳокимият омадани М. Тэтчер амалӣ шудани ин барнома оғоз шуд. Намуди неоконсерватизми бритониёӣ, стратегияи иҷтимоию иқтисодии “**тэтчеризм**”

муборизаро ба муқобили бекорӣ не, балки ба инфлятсия мақсади асосии худ интихоб кард.

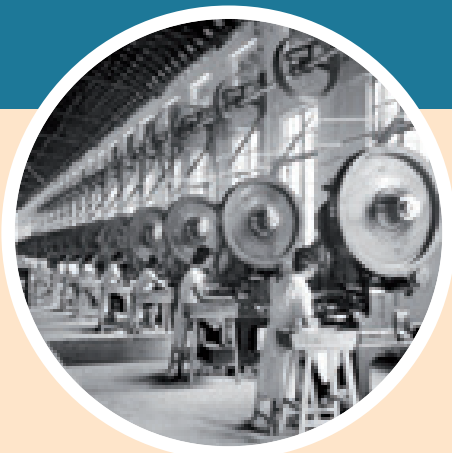
Дар ин давр муаммои дигари ҷамъияти англис – боқимондаҳои чуқур ва ҳаётбахши шуури империалистӣ ошкор карда шуд. Ин махсусан дар соли 1982 дар робита бо воқеаҳои, ки дар ҷазираҳои дурдасти Фолкленд (Малвин) дар Атлантикаи Ҷанубӣ ба амал омада буданд, равшан зоҳир гардид.

Соли 1982 Аргентина кӯшиш кард, ки соҳибхитиёрии худро бар ҷазираҳои баҳсбарангези Фолкленд барқарор кунад. Ҳукумати Британия қарор дод, ки ба ҷазираҳои Фолкленд эскадраи ҳарбӣ фиристад. Сарфи назар аз кӯшиши СММ барои бо роҳи осоишта ҳал кардани муаммо, ҳукумати консерваторҳо мавқеи қатъиро ишғол намуд. Дар соли 1982 нерӯҳои англис ба ҳамла ба ҷазираҳои Фолкленд шурӯъ карданд. Дар моҳи июн қўшунҳои Аргентина дар ҷазира таслим шуданд.

Дар охири солҳои 1980 ва аввали солҳои 1990 дар ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодии Британияи Кабир аломатҳои ташвишвар пайдо шуданд, ки сатҳи инфлятсия афзоиш ёфт. Дар давоми даҳ соли охир бори аввал нуфузи ҳукумати М. Тэтчер низ паст шуд. Дар интихоботи соли 1990 **Ҷон Мейжор** ба ҷойи М. Тэтчер сарвазир интихоб шуд ва ҳамин тавр “тэтчеризм” ба охир расид.

ДАР ЁД ДОРЕД

Дар охири соли 1947 ҳаҷми истеҳсолоти саноатии Британияи Кабир ба дараҷаи пеш аз ҷанг расид.

Дар солҳои 1960 суръати афзоиши иқтисодиёти Британияи Кабир бо пастиаш монд.

Дар интихоботи соли 1979 бори аввал дар таърихи Британияи Кабир зан – намояндаи консерваторон Маргарет Тэтчер ба ҳукумат омад.

Ҷон Мейжор дар интихоботи соли 1990 пирӯз шуд ва ба ҷойи М. Тэтчер сарвазир интихоб шуд.

ФРАНСИЯ

Чанги дуёми чаҳон ба Франция зарари бениҳоят калон расонд. Дар натиҷаи талафот дар ҷанг, гуруснагӣ ва касалӣ аҳолии Франция 3 миллион нафар кам шуд.

Дар соли 1945 интиҳоботи Маҷлиси муассисон барпо гардид. Қувваҳои чап дар он ғалаба карданд. Ҳукумати коалисиониро генерал Шарл де Голл, роҳбари мубориза барои истиқлолияти Франция идора кард. Вай дар мамлакат обрӯю эътибори калон дошт.

Аммо вақте, ки коммунистон ва сотсиалистҳо, ки дар маҷлиси Муассисон аксариятро ишғол мекарданд, ба назорати фаъолияти ҳукумат шурӯъ карданд, Де Голл ба қарори маҷлиси Муассисон итоат карданро нахост. Де Голл аз тарафи аксарияти аъзоёни маҷлиси Муассисон дастгирӣ нагардида, ба истеъфо баромад.

Республикаи Чорум

Мувофиқи конститутсияи нави он сол қабулшуда, парламенти ду палатагӣ бо тариқи овоздиҳии умумӣ ба мӯҳлати 5 сол ва президент аз ҷониби парламент ба мӯҳлати 7 сол интиҳоб карда мешавад. Де Голл боз президент интиҳоб шуд. Баробари эътибор пайдо кардани конститутсия даври **Республикаи Чорум** дар таърихи Франция оғоз ёфта, дувоздаҳ сол, яъне то соли **(1946–1958)** давом кард. Ҳамон сол Де Голл бо сабаби ихтилофоти байни коалитсия маҷлиси Миллиро пароканда кард ва Республикаи Чорум ба охир расид.

Президенти Франция Шарл де Голл

Республикаи Панҷум

Дар референдуми, ки моҳи сентябри соли 1958 баргузор шуд, франсузҳо конститутсияи навро маъқул карданд. Мувофиқи конститутсия Франция ба республикаи президентӣ табдил ёфт.

Моҳи декабри соли 1958 Шарл де Голл боз президенти Франция интиҳоб шуд. Де Голл, ки бузургии Франсияро барқарор кардани буд, ба ташкили давлати дорои иқтисодиёти пуриқтидор ва сиёсати мустақили берунӣ шурӯъ намуд.

Солҳои 1958–1960 мустамликаҳои Франция дар Африка истиқлолияти худро эълон карданд. Ба ҷазоир низ дар соли 1962 пас аз бахсҳои мураккаб истиқлолият дода шуд. Ҳамин тариқ, империяи мустамликавии Франция комилан барҳам хӯрд.

ДОНИСТА ГИРЕД

Соли 1945 ...

Соли 1950 ...

Соли 1962 ...

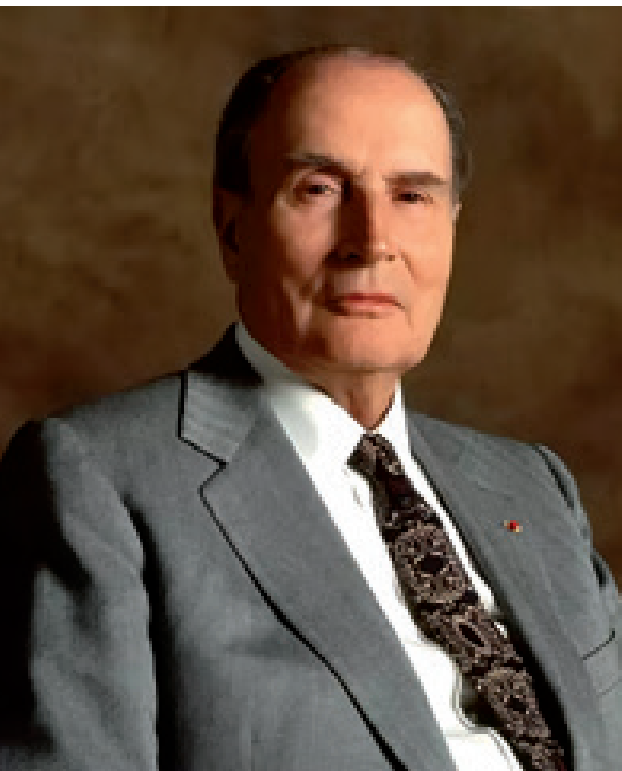
*Моҳи декабри
соли 1958 Шарл
де Голл ...*

Соли 1960 ...

Ба муваффақиятҳои зиёд нигоҳ накарда дар Республикаи Панҷум дар охири солҳои 1960 бўҳрон оғоз ёфт. Сиёсати қатъии танзимкунандаи давлат боиси норозигии табақаҳои ҷамъият гардид. Моҳи май соли 1968 донишҷӯёни Париж ба намоиш шурӯъ намуданд. Баъди пахши ваҳшиёнаи намоиш, коргарон ба корпартоиҳо сар карданд.

Франсузҳо, ки таҷрибаи бузурги мубориза барои озодии худро доранд, миллати озодии худро аз ҳама боло гузошта, ҳатто ба Де Голл барин қаҳрамони миллий итоат карданро нахост, дигар режими авторитариро вайро қабул карда натавонист. Де Голл маҷбур шуд, ки истеъфо диҳад.

Франсия дар солҳои 1970–1980

*Президенти Франция
Франсуа Миттеран*

Дар интиҳоботе, ки дар охири соли 1969 барпо гардид **Жорж Помпиду** президенти республика интиҳоб шуд. Ислоҳотҳо сар шуд, танзими давлатии ҳаёти иҷтимоию иқтисодӣ осон гардид, қонунгузорию иҷтимоӣ такмил ёфт. Муносибатҳо бо ШМА беҳтар шуданд.

Дар интиҳоботи соли 1981 сотсиалист **Франсуа Миттеран** бори аввал президенти Франция интиҳоб шуд. Дар интиҳоботи парламент, ки ҳамон сол барпо гардид, ҳизби сотсиалистӣ муваффақияти калон ба даст овард.

Дар барномаҳои ҳамкорию қувваҳои чап ислоҳоти муҳими иҷтимоӣ-иқтисодӣ пешбинӣ карда шуда буд, ки ба манфиати аксарияти халқи Франция мувофиқ буд. Бонкҳо ва бисёр соҳаҳои саноат миллий кунанда шуданд. Вале илочи боздоштани инфлятсия нашуд. Дар ҷамъият норозигӣ зиёд шуд.

Дар интиҳоботи парламенти соли 1986 қувваҳои рост пирӯз шуданд. Намояндаи онҳо **Жак Ширак** сарвазир шуд. Ф. Миттеран президент шуда монд. Ҳукумат бо масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ машғул шуд.

Ф. Миттеран дар интиҳоботи президентии соли 1988 боз пирӯз шуд. Сотсиалистҳо дар интиҳоботи ғайринавбатии парламенти он сол ғолиб шуда, боз панҷ сол ҳокимиятро идора карданд.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Моҳи декабри соли 1958 Шарл де Голл президенти Франция интиҳоб шуд. Де Голл, ки бузургии Францияро барқарор карданӣ буд, ба ташкили давлати дорои иқтисодиёти пуриқтидор ва сиёсати мустақилонаи хориҷӣ шурӯъ намуд.

Дар мавзӯи “Франция дар солҳои ҳукумати Де Голл” ба дафтратон эссе нависед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲҶО

Натсионализатсия – замин, ки мулки хусусии шахсони алоҳида ё иттиҳодияҳо мебошад, корхонаҳои истеҳсолӣ, нақлиёт, ба мулки давлатӣ ё ҷамъиятӣ табдил додани бонкҳо, ба ихтиёри давлат гирифтани.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Ҷанги дуҷони ҷаҳон барои Британияи Кабир чӣ гуна анҷом ёфт?
2. Дар солҳое, ки М. Тэтчер ва Ч. Мейжор сарвазир буданд, дар иқтисодиёти Британияи Кабир чӣ гуна дигаргуниҳои кулӣ ба амал омаданд?
3. Муҳимтарин воқеаҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Франция дар солҳои мавҷудияти республикаи Чорум ва Панҷум кадомҳо буданд?

КОРИ МУСТАҚИЛОНА

Бо истифода аз матн рӯйдодҳои муҳими сиёсати дохилӣ ва хориҷии дар давраи Маргарет Тэтчер, Чон Мейжор дар Британияи Кабир, Де Голл, Ҷорҷ Помпиду, Франсуа Миттеран дар Францияро дар шакли ҷадвал (сол, корҳои ба амал ҷорӣ шуда) ба дафтари худ нависед.

Германия ва Италия: тараққиёти баъди мағлубият

1. Ҷанги якуми ҷаҳон барои Германия бо чӣ гуна натиҷаҳо ба охир расид?
2. Ҷанги якуми ҷаҳон барои Италия бо чӣ гуна натиҷаҳо ба охир расид?
3. Германия ва Италия аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон чӣ сабақ гирифтанд?

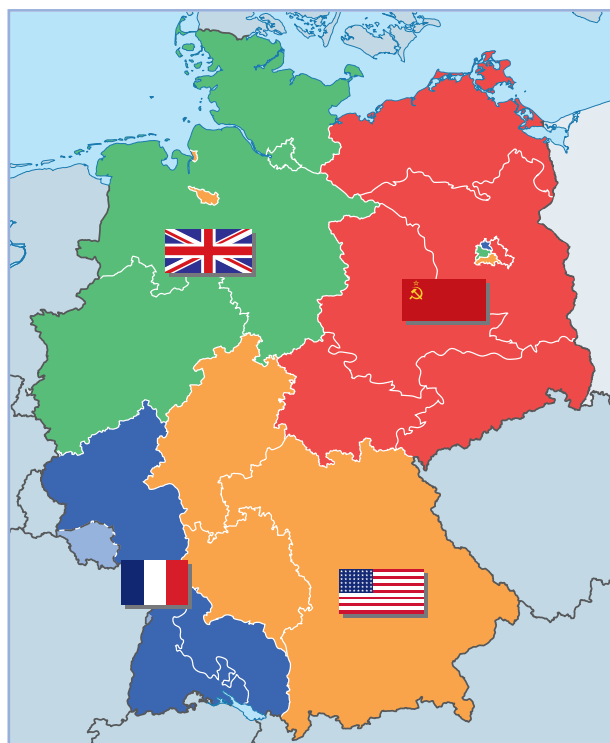
ГЕРМАНИЯ

Фашизм ва Ҷанги дуёми ҷаҳон, ки он оғоз карда буд, ба мисли дигар халқҳо ба сари халқи немис мусибати ниҳоят калон овард. Германия ҳамчун давлати мустақил мавҷуд нашуда монд. Барбодшавии аз ҷиҳати ҳарбӣ сиёсии натиҷаҳои фашизми Германия, истиқболи аз нав созиши демократии мамлакатро ба миён овард. Аммо барои ин шароити хеле номусоид ба вуҷуд омада буд.

БА ЁД ОРЕД

Ба мафҳуми “капитализм” таъриф диҳед.

Ба зонаҳои оккупатсионӣ тақсим гардидаи Германия

Соли 1945 ҳудудҳои миёнаи Германия дар вазъияти бад буд. Авиатсияи иттифоқчиён шаҳрҳои Гамбург, Дрезден, Берлин, Мюнхен, Нюрнберг ва ҳавзаи ангишт-металлургии Рурро вайрон карда буданд. Хандақҳое, ки дар натиҷаи таркишҳои бомба ба вуҷуд омадаанд, роҳҳои азими дар замони Гитлер сохташуда аз миллионҳо гурезаҳои гурусна, ки аз ҷанговарони Армияи Сурх, ки қисми шарқии мамлакатро ишғол кардаанд, наҷот меҷустанд немисҳои аз Полша, Чехословакия, Югославия ва Венгрия бадарға карда пур шуда буданд. Суратҳое, ки дар саҳифаҳои рӯзномаҳо чоп шудаанд, худ аз худ аҳволро шарҳ медоданд: “Баҷаҳои танҳо устухонашон боқимонда дар гирду атрофи харобаҳо дар ҷустуҷӯи хӯрок мегаштанд, барои як порайи ангишт дар кӯча одамҳои талошкардаистода, асирони немис дар ҳавои кушод меҳобиданд...” Аҳволи имрӯзаи миллате, ки дирӯз даъвои ҳукмронии ҷаҳонро дошт, хеле бад буд. Дар солҳои ҷанг Германия 6,5 миллион нафар аҳоли ва як қисми ҳудуди пеш аз ҷанг ҷудо шуд. Дар аҷаи зиндагонии аҳоли ниҳоят паст шуд. Давлатҳои ғолиб ҳудуди Германияро ба чор зонаи оккупатсия тақсим намуда, дар мамлакат ҳокимиятро ба дасти худ гирифт-

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Ба фикри шумо Германия аз чӣ сабаб ба чунин вазъияти ногувор афтод?

имрӯзаи миллате, ки дирӯз даъвои ҳукмронии ҷаҳонро дошт, хеле бад буд. Дар солҳои ҷанг Германия 6,5 миллион нафар аҳоли ва як қисми ҳудуди пеш аз ҷанг ҷудо шуд. Дар аҷаи зиндагонии аҳоли ниҳоят паст шуд. Давлатҳои ғолиб ҳудуди Германияро ба чор зонаи оккупатсия тақсим намуда, дар мамлакат ҳокимиятро ба дасти худ гирифт-

Конрад Аденауэр

ратик, федеративӣ эълон карда, ҳуқуқ ва озодиҳои асосии сиёсии шаҳрвандонро муайян карда дод. 7 сентябри соли 1949 таъсиси давлати нав – РҶГ эълон карда шуд. Шаҳри Бонн пойтахти давлати нав гардид. Арбоби намоёни сиёсии Германия **Конрад Аденауэр** канслер интихоб шуд. 7 октябри соли 1949 дар қисми шарқии зонаи оккупатсионии СССР **Республикаи Демократии Германия (РДГ)** ташкил карда шуд. **Берлини Шарқӣ** пойтахти ин давлат эълон карда шуд. Ба ду давлати тақсим шудани Германия 40 сол давом кард.

Дар солҳои 1950–1960 иқтисодиёти РҶГ бо суръати тез ривоч ёфт. Набудани хароҷоти ҳарбӣ, ёрии бузурги Америка мувофиқи “Нақшаи Маршалл”, истифодаи самараноки қувваҳои арзони хориҷӣ, воридоти техникаи нав зуд барқарор гардидани иқтисодиёти давлатро таъмин намуд. РҶГ аз тамоми қарзҳои худ халос шуда, захираи калони тилло-асъорашро ҳам ба вучуд овард. Канслер

К. Аденауэр то соли 1955 дар як вақт ҳамчун вазифаи вазири корҳои хориҷаро ҳам иҷро кард. Бозгашт ба аҳли ҷамъияти ҷаҳон кори осон набуд – таассуфоти мамлакатҳои аз истилои фашизми немис зарардидаро бартараф кардан лозим буд. Ин мақсади асосии дипломатияи якуми канслери РҶГ гардид. Мамлакат тадриҷан аз оккупатсия халос шуда, истиқлолиятро ба даст овард.

К. Аденауэр ба Париж, Рим, Лондон ва Вашингтон аввалин сафари расмӣ кард. Дар Люксембург созишномаи оид ба

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Дар соли 1949 Шӯрои парламент “Қонуни асосии Республикаи Федеративии Германия”-ро тасдиқ кард.

7 сентябри соли 1949 таъсиси давлати нав – РҶГ эълон карда шуд.

7 октябри соли 1949 дар қисми шарқии зонаи оккупатсионии СССР Республикаи Демократии Германия (РДГ) ташкил карда шуд.

Соли 1955 РҶГ ба НАТО аъзо шуд.

пардохтҳои репатриатсион имзо кард. Ин мақсад ба давлати ҷавони Исроил ёрӣ расондан буд. Муқобилияти муҳолифони сиёсии худро бартараф намуда, соли 1955 ГФР узви НАТО шуд ва давраи истило барои ГФР бо эътибор пайдо кардани созишномаи Париж ба охир расид. Аз Шарқ кӯчида омадани муҳоҷирон ва сиёсати қулайи иқтисодии канслер К. Аденауэр бо “дармон”-и калони молиявие, ки вай аз рӯи “Нақшаи Маршалл” гирифта буд, ба он оварда расонд, ки РФГ ҳанӯз дар соли 1955 ба тараққиёти баланд ноил гардид. Германия тавонист дар кӯтоҳтарин давраи таърихӣ захмҳои ҷангро барқарор кунад. Соли 1963 К. Аденауэр ба истеъфо баромад. Раиси иттиҳоди христианӣ – демократӣ (ИХД) **Людвиг Эрхард** “падари эътирофшудаи мӯъҷизаи иқтисодии немис” буд.

Л. Эрхард бо мақсади ҳал намудани ҳалли муаммоҳои муҳим барномаи худро эълон кард. Дар он ғояи бунёди ҷомеаи озод, кушода, динамикӣ, демократӣ ба миён гузошта шуда буд. Аммо дар Германия барои барпо намудани чунин ҷамъият шароити мусоид вучуд надошт, мамлакат ба даври таназзули иқтисодӣ дохил мешуд. Л. Эрхард ба мӯътадил гардондани вазъияти иқтисодию сиёсии мамлакат муяссар нашуд, вай халқи мамлакатҳои хориҷиро ба сулҳдӯстии РФГ бовар кунонда натавонист. Бо вучуди чунин мушкилоти сиёсӣ ва иҷтимоӣ, солҳои 1960–1970 даври рушди босуръати иқтисодӣ буд, ки номи “мӯъҷизаи иқтисодии немис”-ро гирифт.

Дар ибтидои солҳои 1980 дар қувваҳои сиёсӣ тағйирот ба амал омад. Соли 1982 христиан-демократ **Гелмут Кол** канслери РФГ интихоб шуд.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Маълум аст, ки Республикаи Демократии Германия (РДГ) ва Республикаи Федеративии Германия (РФГ) қариб дар як вақт барпо карда шуда буданд. Аммо пешравӣ дар РДГ ва РФГ гуногун буд. Ба назари шумо сабабҳои аслии ин чӣ буд? Дар синф ба гурӯҳҳои хурд тақсим шуда, бо истифода аз ТИК тақдирот омода кунед ва фикри худро асоснок кунед.

Дар даври ӯ андозҳо кам карда, хароҷоти давлат ба тартиб андохта шуда, барои кам кардани даҳолати давлат ба соҳибкорӣ, рағбатнок кардани рақобат чораҳо ба амал бароварда шуданд. Соли 1989 дар РДГ инқилоб сар шуд. Демократия барқарор шуд, девори Берлин, ки рамзи “Ҷанги сард” буда, ду давлатро аз ҳам ҷудо мекард, вайрон карда шуд. Гуфтушунид дар бораи муттаҳид намудани ду қисми Германия бомуваффақият анҷом ёфт. **3 октябри соли 1990** ташкил ёфтани давлати ягонаи Германия эълон карда шуд. Дар интиҳоботи ғайринавбатии соли 1990 шуда, боз коалитсияи зери сарвари Г. Кол буда ғалаба кард.

ИТАЛИЯ

Режими фашистӣ ва Чанги дуҷоми ҷаҳон ба сари халқи италиявӣ мусибатҳои калон овард. Тақрибан 330 ҳазор нафар кушта шуданд, бедарак шуданд, садҳо ҳазор нафар маҷрӯҳ шуданд ва миллионҳо одамон бесарпаноҳ монданд. Италия тамоми мустамликаҳои худро аз даст дод, қўшунҳои англису амрикоӣ ба мамлакат дохил карда шуданд. Бо тамои шудани ҷанг ҳукумати ягонагии миллӣ ислоҳоти муҳим ба амал овард: заминҳои корамнашудаи помешикон ба ихтиёри деҳқонон дода шуд; муқаррар карда шуд, ки музди кор мувофиқи нарх зиёд мешавад; бе розигии иттиҳоди касаба аз кор хориҷ кардани коргарон манъ карда шуд; дар корхонаҳо шӯрои коргарон ташкил карда шуданд.

Сиёсати ҳукумати Де Гаспери. “Мўъҷизаи иқтисодии Италия”

Соли 1947 бо даҳолати ШМА коммунистон аз ҳукумат дар Италия хориҷ карда шуданд. Ҳукумати **Алчиде Де Гаспери** кӯшиш мекард, ки бо мамлакатҳои пешқадами Ғарб иттифоқӣ шавад. Италия ба “Нақшаи Маршалл” ҳамроҳ шуд, соли 1949 ба НАТО дохил шуд ва ба ҳудуди он базаҳои ҳарбии ШМА ҷойгир карда шуданд. Ҳукумати Италия бо Европа ғояи интегратсиониро ба ҳаёт фаъол амалӣ намуд. Дар **соли 1957** Шартномаи Рим дар бораи таъсиси **Ҳамҷамъияти иқтисодии Европа (ҲИЕ)** ба имзо расид. Дохил шудан ба “Нақшаи Маршалл”, навсозии сармояи асосӣ, ворид шудани сармояи хусусии хориҷӣ, талаботи баланд дар бозори дохилӣ, ёрии давлат ба монополияҳои хусусӣ, дар истехсолот татбиқи навовариҳои илмӣю техникӣ – ҳамаи ин ба рушди босуръати иқтисодиёт кӯмак расонд. Дар охири солҳои 1950 инқилоби ҳақиқии иқтисодӣ сар шуд, ки он номи “мўъҷизаи иқтисодии Италия”-ро гирифт. Қисми шимолии саноат ривҷёфтаи мамлакат асосан аз натиҷаҳои “мўъҷизаи иқтисодӣ” ғойда дид. Ҷануб

Алчиде Де Гаспери

ҳамчун манбаи камбизоатӣ ва шиддати иҷтимоӣ боқӣ монд. Инчунин, ҷараёни тараққиёти босуръат дер давом накард.

Соли 1974 дар Италия бӯҳрони амиқи иқтисодӣ сар шуд. Инкишофи истехсолот қариб бозистод, миқдори бекорон зиёд шуд, дар савдои беруна дефитсит баланд шуда рафт. Нарху наво беист афзуд. Ҳамаи ин хусусан аҳволи қисми камдаромади аҳолиро хеле вазнин кард. Дар сиёсати хориҷа “Курси атлантикӣ” давом дода шуд, аммо ҳамкориҳои иқтисодӣ бо мамлакатҳои сотсиалистӣ, аз он ҷумла СССР ҳам инкишоф ёфт.

Дар охири солҳои 1970 ва аввали солҳои 1980 бо амиқтар шудани бӯҳрони сиёсӣ дар Италия, мавҷи афзояндаи терроризм, бо беамалии ҳукумат ҳангоми заминларзаи соли 1980 ифода ёфт. Ба солҳои 1980 омада, ҳукумати коалитсионӣ ташкил карда шуд. Аммо он устувор набуд ва зуд-зуд иваз шудани ҳукумат ба анъанаи беназири Италия табдил ёфт. Бӯҳрони амиқӣ институтҳои давлат дар Италия ҳамчунин бо фаолияти мафия вобаста буд. Мафияи бо унсурҳои коррупсияшудаи давлатӣ ҳамроҳшуда, дар Италия ба қувваи калон табдил ёфт.

Мафия ба аҳоли даҳшат меандоخت, онҳоро метарсонд, ғорат ва қотилӣ мекард, пул мерӯёнд, дахлнопазирии бойҳои доимо пулдиҳандаро таъмин мекард. Касеро, ки бо мафия созиш намекард, таъқиб мекарданд, мекуштанд. Солҳои 80–90-уми асри XX дар Италия даври мубориза бо мафия гашт.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Ҷараёнҳои сиёсии ҳукумати Италияро мустақилона таҳлил кунед.

Дар мавзӯи “Мафия – душмани ҷамъияти шаҳрвандӣ” эссе нависед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲҶО

Коалитсия – 1) иттиҳоди сиёсӣ ё ҷарбии давлатҳое, ки барои ҳамкориҳои мутақобилан дар баъзе масъалаҳои муносибатҳои байналмилалӣ мувофиқат кардаанд; 2) ризоияти якчанд ҳизби сиёсӣ дар бораи ташкили ҳукумат аз намоёндагони ин ҳизбҳо.

Дефитсит – 1. афзоиши хароҷот нисбат ба даромад; камёбӣ; 2. норасой, камӣ, камёбӣ; 3. ба миқдори лозима набудан, камёб; камбуд, норасо; нодир.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Ҷанги дуҷониби ҷаҳонӣ барои Германия ва Италия бо кадом натиҷа ба охир расид?
2. Дар бораи фаъолияти канслер К. Аденауэр чӣгӯяед?
3. Ҷиҳатҳои мушаххаси сиёсати ҳукумати Де Гаспери дар Италия аз чӣгӯяед?
4. Дар охири солҳои 1970 ибтидои солҳои 1980 сабабҳои асосии амиқ шудани бӯҳрони сиёсӣ дар Италия кадомҳоро буданд?

Чараёнҳои интегратсияи иқтисодӣ ва сиёсӣ дар Европаи Ғарбӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Кадом давлатҳо дар харитаи Европа пас аз Ҷанги якуми ҷаҳон пайдо шуд?
2. Кадом омилҳо ба рушди иқтисодии Европаи Ғарбӣ баъд аз Ҷанги якуми ҷаҳон сабаб шуданд?

Баъди ҷанги дуҷуми ҷаҳон инкишофи ҷараёнҳои интеграция ҳамчун омилҳои муҳимтарини таъмини самаравӣ баланди иқтисодиёт ва зиёд кардани имконияти ҳалли муаммоҳои иҷтимоӣ дар мамлакатҳои Европавӣ Ғарбӣ диққат дода шуд. Баъди ҷанг суръати афзоиши муомилоти савдои берунии мамлакатҳои Европа назар ба суръати тараққиёти иқтисодиёт ду баробар зиёд буд. Дар бисёр мамлакатҳои Европавӣ Ғарбӣ зиёда аз 50 фоизи истеъмолро маҳсулоти дар ҳудудҳои дигар истеҳсолшуда ташкил меод.

БА ЁД ОРЕД

*Чаро сохти баъди
Ҷанги якуми ҷаҳон
таҳия гардидаи
Версал-Вашингтон
мустаҳкам набуд?*

МАРҲИЛАҲОИ ИНТЕГРАЦИЯ ДАР ЕВРОПАИ ҒАРБӢ

*Сарсозишнома оид
ба тарифҳо ва савдо*

*Созмони
тиҷорати ҷаҳон*

*Созмони рушд ва
ҳамкории иқтисодӣ*

Дар Европавӣ Ғарбӣ ҷараёни интеграция якҷанд марҳилаҳоро тай кард. Дар соли 1947 **Сарсозишнома оид ба тарифҳо ва савдо (СОТС)** байни давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон ба имзо расид. Давлатҳои иштироккунандаи ин созишнома ўҳдадор шуданд, ки рушди савдои хориҷиро тавассути коҳиш додани боҷи гумрукӣ ба маҳсулоти воридотӣ дастгирӣ кунанд. Дар натиҷа, доираи СОТС берун аз сарҳадҳои Европавӣ Ғарбӣ васеъ шуда, бисёр давлатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотиниро дар бар гирифт. Баъдтар, СОТС ба **Созмони тиҷорати ҷаҳон (СТҶ)** табдил ёфт. Соли 1948 **Созмони ҳамкории иқтисодии Европа (СҲИЕ)** таъсис ёфт. Дар аввал, вазифаи ин созмон тақсими кўмакҳои аз ҷониби ШМА ба давлатҳои Европа дар доираи "Нақшаи Маршалл" барои барқарор кардани иқтисоди пас аз ҷанг буд. Сипас он ба як форуми *табодули иттилооти иқтисодӣ* ва машваратҳои иқтисодӣ табдил ёфт. Соли 1960 СҲИЕ **Созмони рушд ва ҳамкории иқтисодӣ (СРҲИ)** гўён аз нав номида шуд ва Япония ба ғаёлияти он ҳамроҳ шуд.

Аввалин ташкилоте, ки ба Европавӣ Ғарбӣ барои пешбурди сиёсати мутақобилан мувофиқ дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маданӣ, илмӣ, ҳуқуқӣ ва маъмурий кўмак расонд, **Шўрои Европа (ШЕ)** номбурда шуд. Соли 1949 Белгия, Дания, Франция, Ирландия, Италия, Люксембург, Шохигарии Нидерландҳо, Норвегия, Шветсия ва Британияи Кабир асосгузорони ШЕ шуданд. Вазири корҳои хориҷии Франция Роберт Шуман бо ташаббуси якҷоя намудани ҳамкории Германия ва

2. Аз рӯйи “Нақшаи Маршалл” аз тақсими ёрии ШМА ба мамлакатҳои Европа чӣ мақсад бӯд?

Вазири корҳои хориҷии Франция Роберт Шуман

Франсия баромад. Ин ташаббус инкишоф ёфт ва дар соли 1951 бо иштироки РФГ, Франсия, Италия, Белгия, Шохигарии Нидерландҳо ва Люксембург созишнома бо номи **Иттиҳоди ангишт ва пӯлоди Европа (ИАПЕ)** ташкил карда шуд. Дар он ташкили бозори умумии саноати ангишт ва металлургия, бекор кардани андозҳои гумрукии байниҳамдигарӣ, ба амал баровардани сиёсати ягонаи гумрукии маҳсулоти мамлакатҳое, ки ба ҳайъати ИАПЕ дохил нашудаанд, пешбинӣ карда шуда буд. Сарменечери ИАПЕ соҳиби ҳуқуқ гашт, ки дар доираи шартномае, ки дар қаламрави давлатҳое, ки иштирокчиёни ташкилот мебошанд, эътибори қонунӣ дорад, қарор қабул кунад. Дар соли 1957 аз тарафи аъзоёни ИАПЕ ду ҳуҷҷате, ки барои инкишофи ягонагии Европа аҳамияти калон доранд: Шартномаи Рим дар бораи барпо намудани **Ҳамҷамъияти иқтисодии Европа (ҲИЕ)** ва шартнома дар бораи барпо намудани **энергияи атомии Ҳамҷамъияти Европа (ЕВРОАТОМ)** ба имзо расид. Бозори умумии ҳамаи маҳсулот ташкил карда шуд, ки дар он тамоили ҳаракати озоди мол, капитал, хизмат ва қувваи кор ба кор бурда мешуд. Бори аввал созишҳои байналмилалӣ: Шӯрои Европа ҳамчун мақомоти қонунгузор, Комиссияи Иттиҳоди Европа ҳамчун мақомоти иҷроия ва Суди махсус ташкил карда шуд.

Қарорҳо оид ба масъалаҳои интегратсия, ки ин созмонҳо қабул кардаанд, мустақиман эътибор пайдо мекарданд ва аз ҷониби ҳукуматҳо ва парламентҳо тасдиқ кардан лозим набуд.

ДАР ЁД ДОРЕД

Соли 1948 Созмони ҳамкории иқтисодии Европа (СХИЕ) таъсис дода шудааст.

Соли 1949 Белгия, Дания, Франсия, Ирландия, Италия, Люксембург, Шохигарии Нидерландҳо, Норвегия, Шветсия ва Британияи Кабир таъсисчиёни Шӯрои Европа (ШЕ) гаштанд.

Соли 1951 аз тарафи РФГ, Франция, Италия, Белгия, Шоҳигарии Нидерландҳо ва Люксембург созмоне бо номи Иттиҳодияи ангишт ва пӯлоди Европа (ИАПЕ) таъсис дода шуд.

Дар иҷрои бандҳои интегратсияи Шартномаи Рим давлатҳои иштирок намуда рақобати байни истеҳсолкунандагони молиро коҳиш дода, имкон дод, ки он ба бозори хориҷӣ равона карда шавад. Истеҳсолкунандагони як навъи маҳсулот маҷбур шуданд, ки ба муттаҳид кардани сармояи худ ё муқаррар кардани квотаҳо аз рӯи ҳаҷми истеҳсол розӣ шаванд. Ба рафъи рақобати байни фермерҳои фаронсавӣ, италиявӣ ва олмонӣ ва истеҳсолкунандагони вино диққати махсус дода шуд. Дар баробари квотаҳои маҳдудкунандаи истеҳсолот, аз ҳисоби буҷети ҲИЕ ба маҳсулоти кишоварзӣ нархи баланди харид муқаррар карда шуд. Давлатҳои Европайи Шимолӣ кӯшиш карданд, ки модели алтернативии интегратсияро эҷод кунанд. Онҳо Ассотсиатсияи тиҷорати озоди Европаро (АТОЕ) таъсис доданд. Ба он Британияи Кабир, Австрия, Дания, Ирландия, Норвегия, Шветсия, Шветсария ва Португалия ҳамроҳ шуданд. Мақсади АТОЕ танҳо ҳамчун зина ба зина кам кардани боҷи гумрукӣ ба маҳсулоти саноати муайян карда шуда буд, вале таъсиси мақомоти байналмилалӣ ва ягонакунии қонунгузори пешбинӣ нашуда буд.

25 март соли 1957 имзо гардидани Шартномаи Рим аз тарафи намояндагони Белгия, Франция, Германия, Италия, Люксембург ва Шоҳигарии Нидерландҳо

Натиҷаҳои ҷараёни интегратсия дар Европа

Харакати озоди капитал, мол, хизмат ва қувваи корӣ боиси ба ҳам наздик шудани тараққиёт ва дараҷаи зиндагонии мамлакатҳои Европайи Ғарбӣ гардид. Ба мамлакатҳои нисбатан бой ба таври мавсимӣ ва шартномавӣ омадани қувваи корӣ имконият дод, ки муаммоҳои бо кор таъмин намудани аҳоли ва бекорӣ дар мамлакатҳои нисбатан суст тараққикарда ҳал карда шаванд. Барномаи умумиевропоии тараққиёти минтақаҳои ақибмонда низ омили тараққиёти босуръати иқтисодӣ гардид. Модели ягонаи сиёсати иқтисодӣ тадриҷан дар давлатҳои пешрафтаи Евроатлантика таҳти таъсири интегратсия ташаккул ёфт. Фарқи асосии байни онҳо ба сатҳи назорати давлатӣ ба иқтисодиёт, усулҳои таъсир расонидан ба он вобаста буд.

Моделҳои дуҷум аз тарафи ҳуди давлат тараққи додани соҳаҳои асосии иқтисодиётро пешбинӣ мекард. Масалан, дар Франция дар натиҷаи азнавсозӣ, ки ба ду баробар зиёд кардани истеҳсоли маҳсулоти саноат имконият дод, қисми зиёди саноати ангишт ва газ, авиатсия, саноати автомобилсозӣ моликияти давлатӣ гардид. Дар солҳои 1980 корпоратсияҳои трансмиллӣ аз сабаби хоҳиши назорати давлатии бахшҳои муҳими иқтисод ва андозҳои зиёд ба баровардани сармояи худ аз Франция шурӯъ карданд. Дар натиҷа суръати тараққиёти иқтисодӣ паст шуд. Барои боздоштани хуруҷи сармоя Франция аз таҷрибаи неоконсерватизм истифода карда, корхонаҳои давлатиро қисман хусусӣ кард ва андозхоро кам кард. Ин ба сиёсате, ки чанде пеш дар Британияи Кабир сар шуда буд ва дар РФГ ва дигар мамлакатҳои Европай Ғарбӣ ба амал бароварда мешавад, мувофиқ буд.

Бинои парламенти Иттиҳоди Европа дар Брюссел

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Дар ҷараёни фаъоли интеграсионӣ иштирок кардани мамлакатҳои Европа дар ҳаёти одамони оддӣ боиси кадом тағйиротҳо гардид?

Аз ҳамин давр иштироккунандаи раванди интегратсия пеш бурдани сиёсати алоҳидаи иҷтимоӣ иқтисодӣ имконнопазир гардид. Усулҳои бомуваффақияти ҳалли мушкилот аз ҷониби ҳамаи давлатҳои иштироккунандаи раванди интегратсия зуд истифода мешуданд. Аз ин рӯ, ҳар як иштирокчии интегратсия бояд қарори созмонҳои байналмилалиро риоя кунад, ки ин дар навбати худ хатари гузаронидани таҷрибаҳои иҷтимоӣ иқтисодиро дар як давлати алоҳида коҳиш дод. Ин омили муҳим гардид, ки нуқтаи назари ҳамаи хизмҳои сиёсии мамлакатҳои Европай Ғарбиро аз рӯи масъалаҳои муҳими тараққиёти ҷамъият сарфи назар аз хусусияти ғоявӣ сиёсӣ онҳоро бо ҳам наздик кунад.

САВОЛҲОИ РОҲНАМО

1. Бо ҷараёни интегратсия дар Европа мустақилона шинос шавед.
2. Ба фикри шумо дар давлатҳои Европай Ғарбӣ бо туфайли кадом омил зарурати ҷараёнҳои интеграсионӣ ба вуҷуд омад?

Дар натиҷа ҷараёнҳои интегратсионӣ ба ҷабҳаҳои сиёсии муносибатҳои байни мамлакатҳои Европа паҳн шуданд. Обруи парламенти Европа, ки дар аввал танҳо як майдони мунозираи вакилони парламентҳои давлатҳои ҶИЕ буд, боло рафт. Тибқи акти ягонаи Европа ҶИЕ, ҳамчун **Иттиҳоди Европа (ИЕ)** аз нав ташкил карда шуд. Акнун он бояд “макони бесарҳади дохилӣ” бошад. Инак, Европа аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон, ки дар оғӯшаш сар шуда, на танҳо ба сари халқҳои Европа, балки ба сари тамоми халқҳои рӯи замин душвории калон овард, ҳулосаи муҳим баровард: вай роҳи осоиштаи демократии тараққиётро, ки ба инқилоби илмӣ ва техникаӣ ва ҳамкорӣ асосёфта буд, интихоб кард. Ин боиси таъсиси Иттиҳоди Европави муосир гардид. Воқеаҳои оламшумули, ки дар охири солҳои 1980 ба амал омада буданд – бӯҳрони соҳти сотсиалистӣ дар Европа, пароканда шудани СССР ва ҳамдӯстии сотсиалистӣ имкониятҳои ҷараёнҳои интегратсияро дар Европа боз ҳам васеъ карданд. Мамлакатҳои сотсиалистии дируза ҳам акнун ба тарафи ИЕ ҳаракат карданд. ИЕ барои чунин ҷараёнҳои интегратсия, ки дар дигар ҳудудҳои ҷаҳон ба амал меоянд, таҷрибаи беназире шуда хизмат карда истодааст.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲҶО

Форум – ҷамъомади оммавӣ, маҷлис, шӯро, анҷумани калон.

Корпоратсия (иттиҳодия, ҳамҷамъият) – ҷамъияти саҳҳомии калони рушдёфта, гурӯҳи шахсони ҳуқуқӣ ва ҷисмонӣ барои фаъолияти муайян ташкилшуда.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳон барои таъмин намудани самараи банди иқтисодӣ мамлакатҳои Европави ғарбӣ чӣ корҳо анҷом доданд?
2. Мақсадҳои имзо кардани Шартномаи Рим дар бораи барпо намудани Ҷамҷамъияти иқтисодии Европа (ҶИЕ) ва созишномаҳои барпо намудани Ҷамҷамъияти Европа оид ба энергияи Атом (ЕВРОАТОМ) кадомҳо буданд?
3. Ҳаракатҳо барои офаридани модели муқобили интегратсия дар давлатҳои Европави Шимолӣ чӣ тавр анҷом ёфт?

МАВЗЎИ
21

Мамлакатҳои Европай Ҷанубӣ ва Шимолӣ: диктатура ва демократия

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Ба мамлакатҳои Европай Ҷанубӣ кадом давлатҳо дохил мешаванд?
2. Ба мамлакатҳои Европай Шимолӣ кадом давлатҳо дохил мешаванд?
3. Бо тақия ба донишҳое, ки аз фанни “Асосҳои давлат ва ҳуқуқ” гирифтаед, ба истилоҳи “диктатура” таъриф диҳед. Аломатҳои диктатура аз ҷиҳати иборат аст?

ИСПАНИЯ

A black and white portrait of a man in a military uniform, likely a general, seated and holding a sword. The man is balding with a mustache, wearing a dark uniform with a high collar, epaulettes, and a sash. He is holding a sword with a white scabbard. The background is dark and ornate.

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Фақат бо сар шудани “Чанги сард” вазъияти сиёсии хориҷии Испания ба сӯйи беҳтар тағйир ёфт. Созишномаи дутарафаи Испания-Америка дар бораи мудофия, ёрии иқтисодӣ ва ёрии ҳамдигарии беҳатарӣ имзо карда шуд. Испания ба аъзогии СММ қабул карда шуд. Дар тараққиёти иқтисодӣ низ баъзе пешравиҳо ба даст оварда шуданд. Испания ба курси “иқтисоди кушод” гузашт. Франко соли 1975 вафот кард. Дар ҳамон сол шоҳ **Хуан Карлос I** ба тахт нишаст ва мақоми сарвари давлатро ба ўҳда гирифт. Конститутсияи нав дар референдуми умумихалқӣ, ки баъд аз он баргузор шуд, қабул гардид. Ў қонунҳои замони Франко бекор кард, низоми нави давлатиро қонунӣ кард ва раванди демократикунонро оғоз кард. Испания роҳи боз ҳам наздикшавиро бо мамлакатҳои Ғарб пеш гирифт. **Моҳи май соли 1982** ба НАТО ва **соли 1985** ба ҶИЕ дохил шуд. Қараёни ба Ҷамҷамъияти Европа интегратсияшавии Испания оғоз ёфт ва он хеле мураккаб гузашт.

ПОРТУГАЛИЯ

Антонио Салазар

Режими сиёсии Антонио Салазар, ки расман “давлати нав” номида мешавад, аломатҳои консервативӣ, авторитарӣ-фашистии худро ҳатто баъди Чанги дуҷуми қаҳон нигоҳ дошт. Салазар, ки тақрибан чил сол дар Португалия ҳукмронӣ кард, тўлонитарин диктатор дар таърихи муосири Европа шуд. Дар чунин як режими авторитар, ки аз назорати мардум ва муҳолифат комилан озод аст, як гурӯҳ идоракунандагони хушомадгӯ лаганбардори наздик ба диктатор ташаккул ёфта, дар сатҳи болоии ҳукумат иллатҳои порахӯрӣ ва коррупсия пурзӯр мешавад. Дар чунин сохт бо мурури замон диктатор ғуломи “дастовардҳои” сохторе, ки ҳудаш офаридааст, мешавад, ин “дастовардҳо” ва “меъмор”-и ӯ пайваста дар ахборҳои оммавӣ беист ситоиш карда мешавад. Дар ҷамъият таназзули маънавӣ рӯй медиҳад.

Дар даври А. Салазар ҳамаи ҳизбҳои сиёсӣ аз таъкиби ҳукумат ғаъолияти худро бас карданд. То нимаи солҳои 1960 модели иқтисодии рушд *автаркия* боқӣ монд. Мулкҳои калони мустамликавӣ ба Португалия даромади доимӣ меовард. Ҷояи нигоҳ доштани империяи мустамликавӣ қисми ҷудонашавандаи мафкураи расмӣ режими Салазар буд. Диктатор ба ғайр аз террор ба муқобили ҳаракати афзояндаи озодихоҳӣ чизе фикр карда наметавонист. Бисёр ғаъолон, зиёиён дар навбати аввал қатағон карда шуданд.

А. Салазар соли 1968 вафот кард. **Марселу Каэтану**, ки вазифаи сарвазирро ишғол намуд, нигоҳ доштани режими диктаториро вазифаи асосии худ ҳисоб мекард. М. Каэтану дигаргуниҳои наонқадар аҳамиятнокро ба амал овард.

Инқилоби “Чиннигулҳо” соли 1974.
Португалия

Номи “давлати нав”-ро ба “давлати иҷтимоӣ” иваз намуд. Як қатор роҳбарони дар замони А. Салазар аз кор озод карда шуданд. Дар байни ин тағйиротҳо муҳимтаринаш иҷозати иттиҳоди касабаи мустақил буд. Садоқат ба барномаи А. Салазар давом додани ҷангҳои мустамликавӣ мухолифати ҳукумати М. Каэтаноро пурзӯр намуд. Дар армия ташкилоти “**Ҳаракати капитанҳо**” ба муқобили режим ташкил карда шуд. Соли 1974 гурӯҳи афсарон дар давоми як рӯз қариб бе хунрезӣ ҳукумати М. Каэтануро сарнагун карданд. Дар таҳти роҳбарии генерал **Антонио де Спинола** Шӯрои наҷоти миллӣ ташкил карда шуда, ӯ барномаи худро қабул кард. А. де Спинола президенти муваққатӣ эълон карда шуд. **Шӯрои наҷоти миллӣ** як қатор

тадбирҳоро ба амал баровард, ки мақсад аз он баланд бардоштани дараҷаи зиндагонии қисми камбизоаттарини аҳоли мебошад. Андозаи минималии музди кор, нафақа зиёд карда шуд, нафақапулӣ барои оилаҳои серфарзанд ҷорӣ карда шуд, афзоиши нархи маҳсулотҳои хӯрокворӣ ва хизматҳо боздошта шуд. Аксарияти корхонаҳои саноатӣ миллӣ кунанда шуданд. Дар корхонаҳо назорати коргарӣ ҷорӣ карда шуд. Дар натиҷаи ислоҳоти аграрӣ як қисми заминҳои ҳудуди ҷанубӣ ба деҳқонони беамин ва батрақҳо, инчунин ба хоҷагиҳои давлатию кооперативии нафтаъсис тақсим карда шуд. Ба мустамликаҳои дар Африка буда истиқлолият дода шуд. Ба ҳамин тариқ, вазифаи асосии ҳукумати нав барҳам додани боқимондаҳои режими Салазар буд. Дар Португалия ба даври гузариш баъди диктатура оғоз ёфт. Конститутсияи республика, ки **соли 1976** қабул шуда буд, асоси ҳуқуқӣ барои барқарор намудани чараёнҳои иҷтимоӣ сиёсӣ дар мамлакат гардид. Тибқи конститутсия, президент, ки роҳбари давлат шуд, дорои ваколатҳои хеле калон гардид. **Соли 1986** барои мамлакат воқеаи муҳим ба амал омад: бори аввал арбоби шаҳрвандӣ – сиёсатмадори машҳур, сарвазири собиқ **Мариу Соареш** ба вазифаи президент интихоб шуд. Ин маънои онро дорад, ки чараёни аз диктатура ба демократия гузаштан ба охир расидааст. Дар ҳамон сол Португалия ба **Ҳамҷамъияти иқтисодии Европа (ҲИЕ)** аъзо шуд.

ДАР ЁД ДОРЕД

Соли 1946 Сарассамблеяи СММ қарори махсусро дар бораи қабул накардани Испания ба ташкилотҳои байналхалқӣ эълон кард.

Моҳи май соли 1982 Испания ба НАТО ва соли 1985 ба ҲИЕ дохил шуд.

ГРЕТСИЯ

Армияи халқии озодихоҳии Гретсия

Гретсия баъд аз ҷанг бо баробари душвориҳои иқтисодӣ ба бӯҳрони вазнини сиёсӣ дучор шуд. Интиҳоботи парламентӣ дар соли 1946 дар Гретсия боиси оғози ҷанги шаҳрвандӣ гардид. Дар ҳуди рӯзи интиҳобот аввалин задухӯрди мусаллаҳонаи байни ҷафқ ва монархистҳо ба амал омад. Дар мамлакат вазъияти ҷавқулодда ҷорӣ карда шуд. Константинос Салдарис, ки ба сари ҳокимият омад, ба барқарор намудани монархия шурӯъ намуд. Нерӯҳои радикалии ҷафқ Армияи демократии Гретсия (АДГ) ташкил ёфтанастро эълон кард. Ҷонибҳо дар саросари давлат алайҳи ҳамдигар амалиёти густурдаи ҷарбӣ оғоз карданд. АДГ ба ёрии СССР таъмакард, ҳукумати Гретсия бошад, аз ШМА мадад гирифт. Ҷанги шаҳрвандӣ бештар аз се сол давом кард ва соли 1947 ба охир расид. Дар мамлакат ноустувории сиёсӣ давом кард. Аз ин норозӣ шуда, дар моҳи май соли 1967 як гурӯҳ ҷарбӣён ҳокимиятро ба даст гирифта, вазъияти муҳосира эълон карданд, ҳизбҳо, ташкилотҳои ҷамъиятӣ пароканда карда шуданд, ҷамъомадҳо ва корпартоиҳо манъ карда шуд. Ба исён се нафар ҷарбӣён роҳбарӣ карданд. Режими ба сари ҳокимият омада номи диктатураи “полковникҳои сиёҳ”-ро гирифт. Ҷарбӣён муборизаи зидди ҳаффи коммунистиро вазифаи асосии худ эълон карданд. Онҳо ба ғайр аз мубориза ба муқобили коммунистон, мустаҳкам намудани аппарати давлатӣ, ислоҳоти калони иқтисодиро ба амал бароварданд. Аксари ин ислоҳот натиҷаҳои музбат бахшиданд, ки дар натиҷа Гретсия аз мамлакатаи аграрӣ-индустриалӣ ба мамлакатаи индустриалӣ-аграрӣ табдил ёфт. Аммо сарфи назар аз пешрафти иқтисодӣ, вазъии сиёсии дохилии мамлакат ноустувор боқӣ монд.

САВОЛҲОИ РОҲНАМО

Ба назари шумо, сабабҳои аслии тафовути рушди Испания, Португалия ва Гретсия аз давлатҳои дигари Европа дар ҷист?

Соли 1974 ҷарбӣён дар ҷазираи Кипр табaddулоти ҷарбӣ анҷом дода, ҳукуматро, ки муҳолифи пайвастании ин ҷазира ба Гретсия буданд, сарнагун карданд. Ин зиддиятҳои байни сокинони юнонӣ ва турки ҷазираро афзоиш дод. Туркия ба ин ҷазира қўшун фиристода, як қисми онро Республикаи Кипри Туркия эълон кард ва армияи Гретсия ба ҷанги зидди онҳо саркашӣ кард. Дар натиҷаи ин бӯҳрон хунтаи ҷарбии “полковникҳои сиёҳ” маҷбур шуданд, ки аз ҳокимият раванд. Ҳукумати

нав конституцияро барқарор кард, лагерҳои консентратсиониро нест карданд, аппарати давлатиро аз тарафдорони режими ҳарбӣ тоза кард. Соли 1981 Гретсия узви баробарҳуқуқӣ ҶИЕ гардид. Дар сиёсати дохилӣ ҳукумат барои пурзӯр намудани назорати давлатӣ ба иқтисодиёт ва зиёд кардани ёрии иҷтимоӣ ба аҳолии камбизоат ҳаракат намуд. Мақсади сиёсати хориҷӣ озод кардани Гретсия аз вобастагӣ ба ШМА эълон карда шуд. Идоракунии сотсиалистӣ натиҷаҳои баҳснокро ба вуҷуд овард. Ҳатто дар охири солҳои 1980 Гретсия дар байни давлатҳои ҶИЕ камтар рушдкарда боқӣ монд.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Аз харита ҳудудҳои Испания, Португалия ва Гретсияро аз назар гузаронед. Бо ёрии интернет ва истифодаи матни китоби дарсӣ ба ин давлатҳо сайёҳати виртуалӣ ташкил кунед. Воқеаҳои муҳими таърихи Испания, Португалия ва Гретсияро ба дафтари худ дар шакли хронология нависед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲҶО

Конференсия – чамъомади намоёндагони вакилони давлат ё ҳизб, ҷомеа ва олимон, ки барои баррасии як масъалаи мушаххас.

Автаркия – сиёсати пешбурди иқтисодиёти пӯшидаест, ки ба қоидаи худтаъминкунии давлат асос ёфта, аз муносибатҳои иқтисодӣ бо дигар давлатҳо канда шудааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Ба кадом давр омада Испания, Португалия ва Гретсия ба роҳи тараққиёти демократӣ баргаштанд?
2. Қадамҳои муайян кардани шакли идоракунии давлат ва қабули акти конститусионӣ дар Испания чӣ гуна натиҷаҳо доданд?
3. Режими сиёсии Антонио Салазар, ки “Давлати нав” ном дошт, пас аз Ҷанги дуҷуми ҳаҷон хусусиятҳои консервативӣ, авторитарӣ-фашистӣ худро нигоҳ дошта, дар мамлакат чӣ гуна корхоро амалӣ гардонд?
4. Кадом сол дар ҳазираи Кипр аз тарафи ҳарбиён табаддулоти ҳарбӣ ба амал омад ва ҳукумати ба зидди Гретсия ҳамроҳ шудани ин ҳазираро сарнагун кард?

МАВЗЎИ 22

Ислоҳотҳо ва бўҳрон дар Иттиҳоди Шӯравӣ: хотимаи империя

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Дар даври нав хусусиятҳои ба худ хоси рушди Руссия аз чиҳо иборат буд?
2. Ҷанги якуми ҷаҳон барои Руссия чӣ гуна анҷом ёфт?
3. Дар ибтидои даври нав дар Руссия дар кадом соҳаҳо тараққиёт ба назар расид?

БАЪДИ ЧАНГ ПУРЗЎР ГАРДИДАНИ СОХТИ ТОТАЛИТАРӢ

Чанги дуьми Ҷаҳон, ки ба сари халқҳои шӯравӣ офатҳои калон овард, ба охир расид. Дар ҷанг 26,5 миллион нафар шаҳрвандони шӯравӣ ҳалок гардиданд, миллионҳо нафар одамон маъҷуб шуданд, мамлакат талафоти калони иқтисодӣ дид.

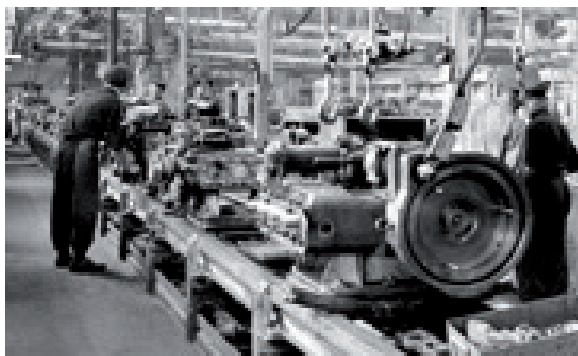
Одамон ба ҳаёти осоишта баргаштанд. Аммо харобаҳои баъди ҷанг, душвориҳои аз нав барқарор намудани иқтисодиёт ва хушқоили соли 1946 ҳамроҳ шуда вазъиятро боз ҳам мураккабтар гардонд. Як миллион нафар одамон аз гуруснагӣ ҳалок шуданд. Аммо гуруснагӣ расман эътироф карда нашуд. **Иосиф Сталин** хоҷагии қишлоқро асосан манбаи азнавсозии саноат ва шаҳрҳо дида, ба аҳволи вазнини деҳқонон эътибор надод.

Дар солҳои 1948–1952, бар хилофи мамлакатҳои Ғарб, ки аз рӯи “Режаи Маршалл” ёрӣ гирифтанд, СССР иқтисодиётро комилан ба қувваи худ, аз ҳисоби захираҳои дохилӣ барқарор кард. Фақат репаратсия (товон), ки Германия дода буд, роли калон бозид, ки ин маблағ нисфи арзиши таҷҳизоти дар саноат гузошташударо таъмин карда, пешрафти илму техникаро дар дигар соҳаҳо ҳавасманд гардонд. Ба тӯфайли меҳнати фидокоронаи миллионҳо одамон ва ба як мақсад равона кардани захираҳо дар соли 1948 истехсолоти

БА ЁД ОРЕД

Дар арафаи Чанги дуьми Ҷаҳон аз муносибатҳои собиқ давлати шӯравӣ бо Германия чӣ гуна мақсад пешбинӣ шуд буд?

Баъди ҷанг ривҷёбии саноати вазнин дар давлати шӯравӣ

саноатии СССР ба дараҷаи пеш аз ҷанг расид. Ба тӯфайли фишори бузурги сиёсӣ-маъмурӣ, толону тороҷ намудани саноати сабук ва хоҷагии қишлоқ, аз ҷиҳати мафкуравӣ ҳавасманд гардондани ташаббуси оммаи меҳнаткашон ҳазорҳо корхонаҳои саноатӣ барқарор ва аз нав сохта шуданд. Аммо характери режими тоталитарӣ тағйир наёфт. Лагериҳои концентратсионӣ дар ин давр ҳам қисми ҷудонашавандаи режими Сталин боқӣ монданд. Аз меҳнати миллионҳо нафар одамони дар онҳо буда, дар ҷараёни азнавсозии баъдиҷангӣ истифода бурда шуд. Режими тоталитарӣ то марги Сталин мустақкам шудан гирифт. Як қатор ҷараёнҳои судгузаронда шуда, садҳо ҳазор нафар шаҳрвандони шӯравӣ таъқиб карда шуданд.

ФИҚР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Тоталитаризм аз фашизм бо кадом ҷиҳатҳояш фарқ мекунад?

Никита Хрущёв

ДАВРИ НАРМӢ

5 марти соли 1953 И. Сталин вафот кард. Азбаски роҳи қонунии ба шахси дигар додани ҳокимият вучуд надошт, мубориза барои гирифтани он шиддат гирифт. Ба ҳокимият расман роҳбарияти дастачамъона, ки аз наздикони диктатор иборат буд омад. Аммо дар байни онҳо мубориза барои ҳокимият ва ҳамзамон барои интихоби самти тағйирот дар ҷамъият сар зад. Дар ин мубориза **Никита Хрущёв** ғалаба кард.

Дар ҳуди ҳамон сол барномаи нави иқтисодӣ эълон карда шуд, ки дар он аввалин бор дар таърихи давлати шӯравӣ афзалияти саноати сабук дар истеҳсоли молҳои истеъмолии халқ муқаррар карда шуд. Иқтисодиёте, ки ба соҳаҳои иҷтимоӣ нигаронида шуда буд, дар афзоиши истеҳсоли молҳои истеъмоли халқ, дар сохтмони хонаҳои истиқоматӣ ва зиёд кардани музди меҳнат хеле зуд зоҳир гардид. Дар банди дигари барномаи нави иқтисодӣ ба ҳалли муаммои озуқаворӣ, аз ҳолати бӯҳрони дуру дароз баровардани хоҷагии қишлоқ нигаронида шуд. Дар мамлакат ислохотҳои сиёсӣ низ оғоз ёфт. Хрущёв дар **моҳи феввали соли 1956** дар Съезди XX КПСС дар мавзӯи “Эътиқод ба шахс ва оқибатҳои он” нутқ эрон кард. Ин суҳанронӣ чараёни дарки хусусияти режими тоталитарии шӯравӣ, ҷинойтҳои содиркардаи Сталин ва шарикони ӯро оғоз кард. Дар ҷамъият агарчи чандон ошкоро набошанд ҳам, ин муаммоҳо ба таври васеъ муҳокима карда шуданд. Дар баробари ин съезди XX ба бӯҳрони ҳаракати байналхалқии коммунистӣ шурӯъ намуд ва системаи сотсиалистӣ то охир аз ин бӯҳрон баромада натавонист. Пас аз марги диктатор роҳи ғайримарказикунонии системаи идоракунии давлатӣ, ҳавасмандгардонии фаъолияти омма ва ҷалби

онҳо ба баъзе вазифаҳои идоракунии пеш гирифта шуд. Ваколатҳои республикаҳои иттиҳодӣ низ андаке васеъ шуданд. Бисёр корхонаҳое, ки пештар дар ихтиёри вазоратҳои иттиҳодӣ буданд, ба ихтиёри вазоратҳои республикаҳо дода шуданд. Ин тадбирҳо ба одамон ҳисси мансубият ба баъзе воқеаҳои таърихӣ ҷаҳониро мебахшид. Инҳо ғайрат ва ташаббуси оммаро вусъат дод. **12 апрели соли 1961** ба коинот парвоз кардани аввалин кайҳоннавард дар ҷаҳон **Юрий Гагарин** одамонро бовар кунонд, ки ягон вазифае нест, ки халқи шӯравӣ аз ӯҳдаи он баромада натавонад.

Аммо дар аввали солҳои 1960 душвории иқтисодии мамлакат, пеш аз ҳама муаммои нарасидани озуқаворӣ ба вучуд омад. СССР аз соли 1963 ба харидани ғалла аз хориҷа шурӯъ намуд. Дар ин давр як қатор намоишҳо барпо гардиданд, ки ҳамаи онҳо бераҳмона пахш карда шуданд. Аҳволи мамлакат мақоми Н. Хрущёвро паст кард. Пленуми октябрии соли 1964 КМ КПСС ӯро аз

ДАР ЁД ДОРЕД

Дар солҳои 1948–1952, бар хилофи мамлакатҳои Ғарб, ки аз рӯйи “Режаи Маршалл” ёрӣ гирифтанд, СССР иқтисодиётро комилан ба қувваи худ, аз ҳисоби захираҳои дохилӣ барқарор кард.

12 апрели соли 1961 кайҳоннавард Юрий Гагарин ба коинот парвоз кард.

ҳамаи вазифаҳо озод кард. **Леонид Брежнев** Котиби Якуми КМ КПСС, **Алексей Косигин** Раиси Шӯрои Вазирони СССР таъин гардид.

Л. Брежневи ба сари ҳокимият омада буд, барномаи ягонаи амалиёт надошт. Онҳо кӯшиш мекарданд, ки минбаъд танкиди парастии шахсият ва кӯшишҳои демократизатсиякунонии ҷамъият ва ҳизбҳоро бас кунанд. Воқеан, боз ҳам фош кардани Сталин пояҳои низоми тоталитариро вайрон мекард. Моҳият ва натиҷаи ҳақиқии дастурҳои назариявии маъмурияти Л. Брежнев дар конститутсияи нави сотсиализми тараққикардаи СССР инъикос ёфтааст. Дар он гуфта мешавад, ки “Ҳизби Коммунистӣ роҳбалади ҷамъият ва қувваи роҳбар, ядрои сохти сиёсӣ” мебошад ва ин мавқеи ягонаи роҳбарии КПСС-ро дар сохти сиёсӣ мустаҳкам кард. Чунин модда ҳатто дар конститутсияи соли 1937 набуд. СССР дар солҳои 1980 дар вазъияти бӯҳрони амиқи иҷтимоӣ дохил шуд. Дар ин давр раванди таназзули маънавии ҷомеа ба амал омад. Протекционизм, хешу таборӣ, коррупсия барин иллатҳо пояҳои сохтро хароб карда, анҷоми онро наздиктар карданд. Дар солҳои 1980 нақшаи сохтмони коммунизм барбод рафт ва мардум дигар ба сафсатаҳои коммунизм бовар надоштанд. Қисми зиёди аҳоли бо шукронагӣ зиндагӣ мекарданд.

Сифати маҳсулоте, ки дар СССР истеҳсол карда мешуд, низ хеле пастбуда, барои нав кардани навиҳои онҳо ба корхонаҳо маблағ намерасид. Рӯйхати молҳои камёфт сол то сол зиёд шуда, мобайнравҳо дар хариду фурӯш ба авҷи худ расид. Истеҳсоли маҳфӣ ва фурӯши ин гуна маҳсулотҳо дар “бозори сиёҳ” рушд кард. Вобастагии иқтисодиёти шӯравӣ ба нефт, бо нӯшокимандии қисми зиёди аҳоли якҷоя шуда рафт. Дар чунин шароит маблағҳои ҷудошаванда ба сохтмони хонаву ҷой, таълим, нигоҳдории тандурустӣ сол то сол кам мешуданд. Дар ҷамъият кайфияти бепарвой ва беилоҷӣ ҳукмфармо буд. Ба ҷузъ як қисми зиёиён аксарияти мардум ба тамошобини лоқайд мубаддал шуда, аз умеди ба сӯйи беҳтар шудани вазъият даст кашиданд.

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Леонид Брежнев

Барномаи ягонаи амалиёт надоштани ҷомеаи Брежнев, ҳаракатҳои барои демократизатсиякунонии ҷамъият ва ҳизбҳо, боздоштани интиқоди минбаъдаи парастии шахсият аз ҷӣ сабаб нобудшавии асосҳои пояҳои низоми тоталитариро дар давлат таъмин кард? Фикри худро бо манбаъҳои иловагӣ асоснок намоед.

Л. Брежнев соли 1982 вафот кард. Саркотиби нав **Юрий Андропов**, ки дар шароити бӯҳрони тезу тунд шудани ҷамъияти шӯравӣ интиҳоб шуд, ба муқобили ин иллатҳо муборизаи қатъӣ бурд. Аммо Ю. Андропов ҳам “маҳсули” ин сохти, муҳити мавҷуда буд. Ӯ дар идоракунии аз усулҳои саҳтгирӣ, авторитарӣ, фармонфармой истифода бурд. Моҳи февралаи соли 1984, баъд аз марги Ю. Андропов, **Константин Черненко** ба ҳокимият омада як марди пиру бемор буд ва интиҳоб шудани ӯ хатои калон ва рамзи фаношавии СССР гардид.

Съезди 28 КПСС.
Москва, 2–13 июли соли 1990

тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакат ҳамчун “мақсади роҳбарияти нав ва тамоми ҷамъияти шӯравӣ” эълон карда шуд. Моҳи майи соли чорӣ компанияи васеи зидди майпарастӣ сар шуда, дар як муддати кӯтоҳ бо роҳҳои маъмурию манъ кардан ва мафкуравӣ анъанавӣ чандинасраи ташаккулифтаи халқи русро ва таъсири манфии он ба дигар халқҳои шӯравиро барҳам додан дар назар дошта шуда буд.

Горбачёв дар пленуми январии соли 1987 Комитети Марказии КПСС дар мавзӯи “Бозсозӣ ва сиёсати ҳизб оид ба кадрҳо” маъруза кард. Вай дар он вазифаи демократизатсиякунонии ҳаёти иҷтимоиро ба миён гузошта, рафти ошкорбаёнӣ-ро эълон кард.

БОЗСОЗӢ

10 марти соли 1985 К. Черненко вафот кард. Ба ин вақт омада ҳатто қувваҳои консервативӣ дар идораи ҳизбӣ ва давлатӣ буда, яқдилона ба ҳулосае омаданд, ки “мамлакат боз ба як Черненко аз ҷиҳати интеллектуалӣ ва сиёсӣ сушт ва ақидаҳои ақибмонда дошта, тоб оварда наметавонад”. Баъди як рӯз пленуми КМ КПСС **Михаил Горбачёв** Саркотиб интиҳоб кард.

Дар миёнаи солҳои 1980 СССР аз берун давлати хеле тавоно ба назар мерасид. Мамлакат иқтисодиёти нисбатан пурқувват, сарватҳои номаҳдуди табиӣ ва албатта қувваи тавоноии мудофиавӣ дошт. Дар асл бошад, дар мамлакат бисёр муаммоҳои ҳалнашуда ҷамъ шуда, нишондиҳандаҳои сифатии тараққиёти иқтисодиёт сол то сол кам мешуданд. Афзоиши ҳосилнокии меҳнат амалан бозистода буд. Дар пленуми апрелии соли 1985 КМ КПСС барномаи тезондани

Бӯҳрони бозсозӣ

Дар ҷамъият аввалин ташкилотҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ пайдо шуданд. Иттиҳоди демократӣ ҳудро ҳизби муҳолифи КПСС эълон кард. Ташкилотҳои оммавии сиёсӣ – фронтҳои халқӣ пайдо шуданд. Чунин ташкилотҳо, ки аввал дар республикаҳои назди Балтика пайдо шуданд, баъд дар дигар республикаҳо ташкил карда шуданд. Дар зери таъсири ин равандҳои демократӣ обрӯи ҳизби Коммунист ва

роҳбари он М. Горбачёв поён рафтан гирифт. Барои ҷуброни ин беобрӯй дар СССР вазифаи президент ҷорӣ карда шуд. Дар байни аҳоли эътирози оммавӣ ба муқобили фаъолияти ҳизб, корпартоӣ дар корхонаҳо сар шуд. Ба болои ин республикаҳои иттиҳодӣ паи ҳам истиқлолияти худро талаб мекарданд. Гурӯҳе бо сардории М. Горбачёв коркарди шартномаи нави иттиҳодиро давом дод. Аммо дар ҷамъият қавитар шудани ҳаракатҳои демократӣ ва қувваҳои либералҳо муттаҳид шудани қувваҳои консервативӣ бар зидди онҳо рӯй дод. Шаби 19 август онҳо дар бораи таъсиси **Комитети давлатии ҳолати ғавқуллода (КДҲФ)** хабар доданд. КДҲФ дар як қатор ҳудудҳои мамлакат ҳолати ғавқуллода эълон кард, бар хилофи конституцияи соли 1977 сохтҳои дар фаъолият будаи ҳокимият барҳам дода шуданд, фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои муҳолиф боздошта шуд, аз болои воситаҳои ахбори омма назорати қатъӣ муқаррар карда шуд, ба Москва кӯшун ворид гардид. Қувваҳои демократӣ ба ҳаракати зидди КДҲФ сарварӣ карданд. Онҳо рӯзи 19 август ба шаҳрвандони Руссия муроҷиат карда, эълон карданд, ки ҷунбиши КДҲФ як табаддулоти ғайриконститусионӣ ва қарорҳои он ғайриқонунӣ аст. Як қатор минтақаҳои мамлакат аз иҷро кардани қарорҳои КДҲФ саркашӣ карданд. Дар рӯзи 21 август Сессияи ғайринавбатии Шӯрои Олии Руссия кушода шуд. Рӯзи баъдина аъзоёни КДҲФ ба ҳибс гирифта шуданд. Баъди воқеаҳои моҳи август фаъолияти КПСС, ки обрӯяш паст шуда буд, қатъ гардид.

Баъди табаддулоти давлатии моҳи август бисёр республикаҳо аз имзои Шартномаи Иттиҳодӣ даст кашиданд. 8 декабр дар Минск роҳбарони Руссия, Украина ва Беларус (давлатҳои муассиси СССР) Шартномаи Иттиҳодии соли 1922 бекор карда, таъсиси Ҷамдӯстии Давлатҳои Мустақил (ҶДМ) эълон карданд.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲҲО

Детсентрализатсиякунонӣ – аз сохти марказигардида ба сохти марказинагардида гузаштан ё гузарондан.

Демократизатсиякунонӣ – ҷараёни ҷорӣ намудани тамоилҳои демократӣ дар сохти сиёсӣ, маданият, тарзи зиндагӣ ва ғайра.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Ҷанги дуҷони ҷаҳон барои халқҳои шӯравӣ чӣ тавр анҷом ёфт?
2. Марги И. Сталин дар давлат боиси оғози кадом ҷараёнҳо гардид?
3. Дар Конституцияи нави сотсиалистии СССР, ки соли 1977 қабул шуда буд, кадом ҷиҳатҳо инъикос ёфтаанд?
4. Аз чӣ сабаб сиёсати бозсозӣ бо бӯҳрони мамлакат ба охир расид?

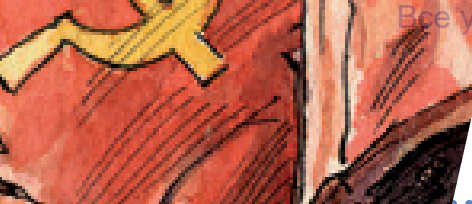
МАВЗҶИ 23

Мамлакатҳои Европай Марказӣ ва Шарқӣ дар байни тоталитаризм ва демократия

САВОЛ ВА СУПОРИШҶОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Кадам мамлакатҳо ба давлатҳои Европай Марказӣ дохил мешаванд?
2. Кадам мамлакатҳо ба давлатҳои Европай Шарқӣ дохил мешаванд?
3. Тараққиёти мамлакатҳои Европай Марказӣ ва Шарқӣ аз тараққиёти мамлакатҳои Европай Ғарбӣ бо кадам ҷиҳатҳо фарқ мекунанд?

Чанги дуьми ҷаҳон ба давлатҳои Европай Марказӣ ва Шарқӣ (ЕМШ) кулфатҳои бузург, талафоти иқтисодӣ ва демографӣ овард. Баъди ҷанг ҳукуматҳои коалитсионӣ ташкил карда шуданд, ки ба онҳо ҷизбҳои коммунистӣ, сотсиал-демократӣ, инчунин намояндагони ҷизбҳои буржуазӣ ва деҳқонони пеш аз ҷанг, ки обрӯю эътибори худро нигоҳ дошта буданд, дохил шуданд.

БА ЁД ОРЕД

Ба донишҳои аз фанни география гирифтаатон таъя карда, аз харита мамлакатҳои Европай Марказӣ ва Шарқиро пайдо кунед.

Дар солҳои баъди ҷангӣ таъмир гардидани роҳҳо дар Варшава

Дар байни роҳбарони сиёсии пеш аз ҷанг онҳое, ки бо режими оккупантҳо ҳамкорӣ намекарданд ва дар тарафи қувваҳои зиддифашистӣ ҷангидаанд, дар солҳои аввали баъд аз ҷанг лавозимҳои хеле таъсирноки сиёсиро ишғол карданд. Аммо нерӯҳои сиёсие, ки ба коалитсияҳои ҳукуматӣ пайваستاанд, дар мавриди ояндаи давлаташон ва роҳҳои тараққиёти худ назарҳои мухталиф ва аксаран мухолиф доштанд. Як қисми онҳо тарафдори барқарор намудани режимҳои пеш аз ҷанг бошанд, дигарон ба модели демократии Европай Ғарбӣ бо ҳавас нигоҳ мекарданд. Сеюминашон ба ибрати шӯравӣ пайравӣ намуда, давлати диктатураи пролетариат барпо карданро мехостанд. Баъди ҷанг, бо баробари мустаҳкам шудани асосҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии давлатҳои ЕМШ муборизаи байни ин қувваҳо тезу тунд шуд. Солҳои 1947–1948 солҳои ҳалқунандаи муборизаи байни ин қувваҳо буданд. Аз нуқтаи назари таърихӣ дар як муддати хеле кӯтоҳ ҳокимият дар аксарияти мамлакатҳои ЕМШ ба дасти коммунистон гузашт. Ин натиҷаи тактикаи ҳуҷумкоронаи коммунистон ва ёрию мадади Иттиҳоди Шӯравӣ ба онҳо буд. Дар ин солҳо самти афзалиятноки сиёсати хориҷии шӯравӣ инкишоф додани муносибатҳо бо мамлакатҳои ЕМШ-и баъди аз ҷанг ташаккулёфта буд. Сарфи назар аз боварии комили ғалабаи қувваҳои чап дар Полша ҷараёни барпо намудани ҳукумати нав дар зери муборизаҳои шадид гузашта, боиси қурбонии зиёд гардид. Дар мамлакат

қувваҳои калони мусаллаҳи тарафдори собиқ **Армияи Крайова (Армияи Ватан)** фаъолият доштанд. Дар моҳи феввали соли 1948 дар Чехословакия тағйироти кулӣ ба амал омад. Ба ин дам омада ихтилофи байни коммунистон ва мухолифони сиёсии онҳо ба дараҷаи шадидтарин расид. Дар таркиби ҳукумате, ки вакили ҳизби коммунистӣ **Клемент Готвалд** идора мекард, вакилони ҳизби буржуа ҳам буданд ба истеъфо баромаданд. Дар ҳукумати нав коммунистон вазифаҳои асосии роҳбариро ишғол карданд. Ба ҳамин тариқ, ивази ҳокимият ба таври осоишта сурат гирифт. Дар моҳи июни соли 1948 К. Готвалд президент интихоб шуд. То соли 1949 дар Албания, Булғория, Венгрия, Полша, Руминия, Чехословакия ва Югославия ҳизбҳои коммунистӣ ҳокимиятро пурра ба дасти худ гирифтанд. Республикаи Демократии Германия (РДГ), ки моҳи октябри соли 1949 ташкил ёфта буд, ба ин саф дохил шуд.

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚИ БАРОРЕД

Аз нуқтаи назари таърихӣ дар як муддати хеле кӯтоҳ ҳокимият дар аксарияти мамлакатҳои ЕМШ ба дасти коммунистон гузашт. Ин натиҷаи тактикаи ҳуҷумкоронаи коммунистон ва ёрию мадади Иттиҳоди Шӯравӣ ба онҳо буд. Ба фикри шумо, ба тағйиротҳои сиёсати хориҷии Иттиҳоди Шӯравӣ кадом омилҳо сабаб гардид?

Дар ғалабаи коммунистони ин мамлакатҳо (ғайр аз Албания ва Югославия) мавҷуд будани кӯшунҳои Армияи Шӯравӣ ва ёрии машваратчиёни шӯравӣ роли ҳалкунанда бозид. Дар охири солҳои 1940 сохте, ки дар мамлакатҳои ЕМШ барпо карда шуда, демократии халқӣ ва баъдан сотсиалистӣ номида шуд. Дар як қатор мамлакатҳо сохти бисёрҳизбӣ мавҷуд бошад, дар Албания, Венгрия, Руминия ва Югославия танҳо яктоӣ ҳизб фаъолият мебард. Дар барномаҳои онҳо рушди тамоми соҳаҳои ҷомеа – иқтисодиёт, муносибатҳои иҷтимоӣ, маориф ва маданият муайян карда шуда буд. Индустрикунонӣ ва коллективонидани хоҷагии қишлоқ дар намунаи шӯравӣ, ва ба амал баровардани инқилоби маданӣ муайян карда шуданд. Ҷараёни навсозӣ ҳам бо усулҳои сотсиалистӣ бо роҳи гузарондани ҷараёне, ки дар панҷсолаи якум дар СССР гузаронда шуда буд, ба амал бароварда шуд. Таърихи баъдиҷангии ЕМШ даври муборизаҳо барои озод шудан аз режимҳои дастгирикаридаи СССР, барои азнав дида баромадани асосҳои мафкуравии сотсиализм буд. Дар соли 1956 маҳкум кардани парастии

MIA JOWA

ДАР ЁД ДОРЕД

Соли 1949 дар давлатҳои Албания, Болгария, Венгрия, Польша, Руминия, Чехословакия, Югославия ҳизбҳои коммунистӣ ҳокимиятро пурра ба дасти худ гирифтанд.

Дар давлатҳои Европайи Шарқӣ дар соли 1956 ҷараёни табодули роҳбароне мушоҳида мешавад, ки дар даври Сталин ба сари ҳокимият омада, аз ҷониби ӯ дастгирӣ шуда буданд.

Ҳайкалҳои сохташуда бахшида ба аскарони “Армияи Ватан”

ши шахсияти Сталин дар СССР боиси иваз шудани раҳбарон дар бисёре аз давлатҳои Европайи Шарқӣ шуд, ки дар замони Сталин ба ҳокимият расиданд ва аз ҷониби ӯ дастгирӣ шудаанд.

Дар РДГ намоишҳо ба умеди навсозии “лагери сотсиалистӣ” ба сабаби марги И. Сталин оғоз ёфтанд. Намоишҳо пахш карда шуданд. Якчанд нафар кас ҳалок шуд.

Дар Познан коргарон ба муқобили баланд бардоштани меъёрҳои меҳнат ва кам кардани музди кор корпартой эълон карданд. Дар задухӯрд бо полис ва ҳарбиёни ба он ҷо фириристодашуда якчанд нафар ҳалок шуданд. Дар соли 1956 ҳукумати нав бо сардории **Имре Над** дар **Венгрия** кӯшиши вайрон кардани соҳти тоталитарии ҳокимият, ба соҳти бисёрҳизбӣ гузаштан ба инқилоби демократии зидди режими тоталитарӣ таъдил ёфт. Роҳбарони шӯравӣ қарор доданд, ки ба-

*Сиёсатчи венгер
Имре Над*

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Маълум аст, ки дар соли 1956 ҳукумати нав бо сарвари Имре Над дар Венгрия кӯшиши вайрон кардани соҳти тоталитарии ҳокимият, ба соҳти бисёрҳизбӣ гузаштан ба инқилоби демократии зидди режими тоталитарӣ таъдил ёфт. Муборизаҳои мазкур дар тараққиёти минбаъдаи мамлакатҳои Европайи Марказӣ ва Шарқӣ чӣ гуна аҳамият дошт?

Александр Дубчек

рои пахш кардани исён амалиёти калони ҳарбӣ гузаронанд. Ин қарорро роҳбарони аксари давлатҳои Европай Шарқӣ дастгирӣ карданд. Ҷангҳои асосӣ дар Будапешт суръат гирифтанд. Дар он ҳазорон нафар исёнгарон ҳалок ва ярадор шуданд. Баъди пахш кардани шӯриш И. Над ва ҳамсафони ӯ суд карда, ба қатл ҳукм карда шуданд.

Барои пешгирӣ кардани ин “рафти хавфнок” қўшунҳои мамлакатҳои иштироккунандаи Шартномаи Варшава ба Чехословакия дохил карда шуданд. Дар рӯзи аввали амалиёти ҳарбӣ раҳбарони **Партияи Коммунистии Чехославакия (ПКЧ)** бо раҳбарии **Александр Дубчек** ба ҳибс гирифта шуда, ба Москва бурда шуданд. Дар вақти пахш кардани шӯриш қариб сад нафар

шаҳрвандони Чехословакия ҳалок гардиданд. Ҳаракати инқилобии бо номи “Баҳори Прага” ҳамин тавр пахш карда шуд.

Иқтисодиёти давлатҳои Европай Марказӣ ва Шарқӣ характери экстенсивӣ доштанд. Дар нимаи аввали соли 1970 афзоиши истеҳсоли маҳсулоти саноат дар як сол ба дараҷаи 6–8 фоиз барқарор монд. Аммо дар солҳои 1980 вазъияти иқтисодии мамлакатҳои сотсиалистӣ боз ҳам бадтар шуд. Дар СССР, Руминия ва як қатор мамлакатҳои дигар муаммои озӯқаворӣ хеле тезу тунд шуда, дараҷаи зиндагонии аҳоли дар ҳамаи мамлакатҳои сотсиалистӣ ба таври назаррас паст шуд. Вазъият махсусан дар Полша душвор буд ва коргарон иттиҳоди касабаи мустақили оммавии “Якдилӣ”-ро ташкил карданд. Бӯҳрони сиёсӣ дар мамлакат ҷуқур гардид.

Соли 1989 дар Полша намоёндагони чунбиши “Якдилӣ” ба сари ҳокимият омаданд. Қувваҳои наवे, ки дар **Венгрия** ба сари ҳокимият омаданд, низ роҳи ислоҳоти иқтисодӣ ва такмили сохти сиёсиро интиҳоб карданд. **Соли 1990** номи Республикаи Халқии Венгрия ба **Республикаи Венгрия** иваз карда шуд. **Соли 1991** дар **Булғория** низ нерӯҳои муҳолиф ба сари ҳокимият омаданд. Барбод додани режими коммунистӣ дар Руминия дар натиҷаи шӯриш ва задухӯрди ҷиддии ҳарбӣ ба амал омад. Ҷараёни суди диктатор **Николае Чаушескӣ**, ки солҳои тӯлони дар Руминия ҳукмронӣ кардааст ва ҳамсараш, иҷрои ҳукми суд парронда шудани онҳо бо пахши мустақими телевизионӣ анҷом ёфт. Дар ҷараёни ошӯб зиёда аз ҳазорон нафар одамон ҳалок гардиданд. **Албанияро** аз таъсири мавҷи демократӣ нигоҳ доштан ғайриимкон буд. Коммунистони дар сари ҳокимият зуд таъсири худро гум карданд. Намоёндаи эҳсосоти зиддикоммунистӣ ҳизби демократии Албания, ки соли 1989 таъсис ёфта буд, гардид. Дар интиҳоботи соли 1992 лидери демократӣ – **Сали Бериша** президенти Албания интиҳоб шуд.

Дигаргуниҳои ба мамлакатҳои ЕМШ ба Югославия чандон таъсир нарасонданд. Аммо дигаргуниҳое, ки дар асосҳои сохти ҷамъиятӣ ба амал омаданд, низ ба муносибатҳои миллӣ таъсир нарасонда намонданд. Дар гузашта ҳар як давлат дар шакли давлати ягона бо сохтҳои қатъиян марказонидашуда

Николай Чаушеский

муттаҳид мешуд. Фурӯпошии ин режимҳо на танҳо барои худмуайянкунии тақдири миллатҳо, балки барои фаъол шудани нерӯҳои миллатгаро ва ҷудоихоҳимкон фароҳам овард. Муносибатҳои иқтисодӣ ва сиёсии байни мамлакатҳои сотсиалистӣ торафт мураккабтар мешуданд. Соли 1991 Шӯрои ёрии ҳамдигарии иқтисодӣ ва сипас Созмони паймони Варшава низ пароканда шуд. Инак, иттиҳоди сотсиалистӣ, ки бештар аз 40 сол боз фаъолият дорад, ба охир расид.

САВОЛҲОИ РОҲНАМО

1. Сабабҳои асосии ақибмони тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакатҳои Европай Марказӣ ва Шарқӣ аз Европай Ғарбӣ аз ҷиҳати иборат аст?
2. Ҷиҳатҳои умумӣ ва фарқноки фаъолияти Имре Над дар Венгрия ва намояндагони ҳаракати “Якдилӣ” дар Полшаро таҳлил кунед.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Бо интихоби яке аз мамлакатҳои Европай Марказӣ ва Шарқӣ, ҷараёнҳои фарогирӣ ба барбод додани режими коммунистии ин давлат эссе нависед.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Ҷанги дуҷониба ҷаҳон ба рушди минбаъдаи давлатҳои Европай Марказӣ ва Шарқӣ чӣ гуна таъсир расонд?
2. Дар давраи инқилоб дар Чехословакия кадом воқеаҳои таърихӣ ба амал омаданд?
3. Сабабҳои устувор будани режимҳои тоталитариро дар давлатҳои Европай Марказӣ ва Шарқӣ таҳлил кунед.
4. Аз чӣ сабаб Шӯрои ёрии ҳамдигарии иқтисодӣ ва Созмони паймони Варшава низ пароканда карда шуданд.

Ниходани қадами аввалин ба моҳ

Кайҳоннаварди америкой Нил Армстронг дар моҳи июли соли 1969 бо киштии кайҳонии “Аполлон-11” ба экспедитсияи Моҳ рафт. 21 июли соли 1969 Нил Армстронг ҳамчун аввалин одаме, ки ба рӯи Моҳ қадам гузошт, таърихро сабт кард. Нил Армстронг гуфтааст: “Ин як қадами хурд барои инсон аст, аммо як қаҳиши бузург барои инсоният”.

Инқилоби маданӣ дар Хитой

“Инқилоби маданӣ”, номи пуррааш “Инқилоби маданияи бузурги пролетарӣ” тадбирест, ки роҳбари Хитой Мао Сзэдун дар солҳои 1966–1967 амалӣ карда буд. Мақсади он бо баҳонаи муқобил ба ромадан ба “барқарор намудани капитализм” дар РХХ беобрӯ кардан ва нест кардани муҳолифати сиёсӣ буд.

Апартеиди Африка

Апартеид – шакли шадидтарини таъбири наҷодӣ мебошад, ки маънои аз ҳуқуқҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва шахрвандии гурӯҳҳои муайяни аҳоли вобаста ба мансубияти наҷодӣ то дараҷаи бунбасти ҳудудӣ маҳрум карданро дорад. Ҳуқуқи кунунии байналмилалӣ апартеидро ҷиноят алайҳи башарият мешуморад.

**БОБИ
IV**

**ДУНЁИ БЕДОРШУДА ИСТОДА:
МАМЛАКАТҲОИ ОСИЁ, АФРИКА
ВА АМЕРИКАИ ЛОТИНӢ ДАР
СОЛҲОИ 1945–1991**

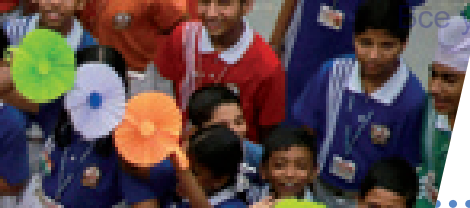
МАВЗҶИ
24

Самтҳои асосии ривҷёбии мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Аз харитаи сиёсии ҷаҳон камаш даҳтоғӣ давлати Осиё, Африка ва Америкаи Лотиниро ёбед.
2. Ҷанги якуми ҷаҳон барои мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ бо кадом натиҷаҳо ба охир расид?
3. Ҷанги дуюми ҷаҳон барои мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ бо кадом натиҷаҳо ба охир расид ва ин мамлакатҳо аз ҷангҳои ҷаҳон чӣ гуна сабақ гирифтанд?

БА ЁД ОРЕД

*Марҳилаҳои ба мустақилӣ
ноил гаштани мамлакатҳои
Осиё, Африка ва Америкаи
Лотинӣ бо кадом омилҳо ба
вучуд омаданд?*

Муаммоҳои ба ҳам алоқаманди навосозӣ ва тараққиёт барои дахҳо мамлакатҳое, ки дар ҷойи империяҳои собиқ мустамликавӣ ташкил ёфта буданд, муҳим гардид. Дар ин муаммоҳо ва роҳҳои ҳалли онҳо як қатор монандиҳо мавҷуданд, ки ин имконият медиҳанд мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотиниро ҳамчун як воҳиди ягона ҳисоб кунем.

МУАММОҲОИ ОЗОДӢ ВА ТАРАҚҚИЁТ

Баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳон ҷараёни сарнагунашавии империяҳои мустамликавии мамлакатҳои Европа ва озод шудани халқҳои мустамлика оғоз ёфт. Ин ҷараён на дар ҳамаи мамлакатҳо ба таври осоишта амалӣ гардид. Британияи Кабир дар Малайя, Франция дар Ҷиндихитой ва Ҷазоир, Португалия дар Ангола ва Мозамбик ҷангҳои мустамликавӣ бурда, ба ин мамлакатҳо талафоти калон расонд. Соли 1960 ба таърих ҳамчун “Соли Африка” дохил шуд. Дар ҳуди ҳамон сол 17 мамлакатҳои мустамликавии қитъа истиқлолияти худро эълон карданд. Дар таърих империяи охирини мустамликавӣ – Португалия соли 1975 вожгон шуд.

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

*Ба назари шумо,
сабабҳои аслии
нобудшавии сохти
мустамликавӣ аз
чиҳо иборат буд.*

Ихтилофҳо ва бӯҳронҳо

Сарҳадҳои бисёр давлатҳое, ки дар Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ ба вучуд омада буданд, бо сарҳадҳои этникӣ ва динӣ мувофиқат намеркарданд, ин боиси низоҳои зиёди дохилӣ ва байнидавлатӣ гардид. Баъди ба мустақилӣ ноил гаштани Ҷиндустон, дар соли 1947 бар асоси рамзҳои мазҳабӣ ба ду давлат – **Иттиҳоди Ҷиндустон** ва **Покистон** тақсим шуд, миллионҳо нафар гуреза шуданд ва дар байни ин ду давлат борҳо низоҳои ҷарбӣ рӯй доданд. Тақсими Фаластин ба давлатҳои арабӣ ва яҳудӣ дар соли 1947 манбаи доимии ташаннуҷро дар Шарқи Миёна ба вучуд овард.

Давлатҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, аз қабилҳои Филиппин, Корея ва Ветнам низ дар даврҳои аввали истиқлолият ҷангҳои дохиливу хориҷиро аз сар гузаронидаанд. Ҷанги шаҳрвандӣ дар Хитой 1 октябри соли 1949 бо эълон шудани Республикаи Халқии Хитой ба охир расид.

Соли 1950 дар аксарияти давлатҳои Америкаи Лотинӣ ҳукуматҳои самти демократӣ фаъолият оғоз карданд. Ин ҳукуматҳо барои кам кардани таъсири капитали хориҷӣ, хусусан капитали ШМА мубориза мебарданд. Аммо дар солҳои 1960–1970 дар бисёр мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ табaddулот ба амал омад ва хунтаҳои ҷарбӣ ба сари ҳокимият омаданд.

РОҲИ МУРАККАБИ НАВСОЗӢ

Дар мамлакатҳое, ки ба роҳи тараққиёти мустақил дохил шудаанд, интиҳоби роҳи навшозӣ ба ҷараёни мураккаб таъдил ёфтааст. Баъзе мамлакатҳо ба мустамликадорони дироӯза пайравӣ кардан нахостанд ва роҳи навшозии мустақилро интиҳоб карданд. Дар аксарияти онҳо ҳанӯз муносибатҳои ҷамъиятии хеле ақибмонда ҳукмрон буд. Қисми хеле калони (дар баъзе мамлакатҳо то 90 фоиз) аҳолии қобили меҳнат ба хоҷагии қишлоқ машғул буданд. Дараҷаи таъминоти техникӣ низ хеле паст буд. Шумораи зиёди аҳоли ва афзоиши босуръат, қувваи кори арзон ба навшозӣ чандон ёрӣ нарасонд. Бо вуҷуди ин, дар натиҷаи истиқлолияти мустамликаҳои собиқ, ба сари ҳокимият омадани режимҳои миллӣ дар давлатҳои ниммустақил ғояҳои рафъи қафомонӣ ва интиҳоби роҳи тараққиёти босуръат ба як ғояи афзалиятнок таъдил ёфтанд. Баъзе мамлакатҳои тараққиёбанда ба пешрафти бузурги иқтисодӣ ноил гардиданд.

ДАР ЁД ДОРЕД

Соли 1947 Иттиҳоди Ҳиндустон ва Покистон ба вуҷуд омад.

Соли 1947 тақсим шудани Фаластин ба давлатҳои араб ва яҳудӣ дар Шарқи Наздик манбаи доими шиддатро ба амал овард.

1 октябри соли 1949 Республикаи Халқии Хитой ташкил гардид. Империяи мустамликавии Португалия соли 1975 пош хӯрд.

Роҳҳои ба худ хоси навшозӣ дар мамлакатҳои исломӣ

Дини ислом дар давлатҳои Шарқи Наздик ва Миёна, Африкаи Шимолӣ мавқеи хоса дорад. Ислом дар таърихи халқҳои ин мамлакатҳо, ҳаёти иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсии онҳо роли муҳим бозидааст. Ҳаракатҳои ибтидоии миллӣ-озодихоҳӣ ҳам дар зери шиори ислом ба амал меомаданд. Аз ин рӯ, ислом ба ҷараёни навшозӣ дар ин давлатҳо таъсири бузург расонд. Дар аксари давлатҳои мусулмонӣ ҷараёни навшозӣ бо назардошти урфу одатҳои динӣ сурат мегирифт, аз ин рӯ, он аз ҷониби аҳоли бе муқовимати зиёд пазируфта шуд ва ба натиҷаҳои мусбӣ оварда расонд.

Ҷараёни навшозӣ дар Эрон ба таври возеҳ нишон дод, ки ба эътибор нагирифтани ин омил дар ҷараёни ислоҳот дар давлатҳои исломӣ паёмадхоеро ба бор меорад. Ҳаракате, ки соли 1979 таҳти шиори бозгашт ба арзишҳои

анъанавии исломӣ ва тарзи зиндагӣ оғоз шуда буд, тамоми давлатро фаро гирифт. Шоҳ **Муҳаммад Ризо Паҳлавӣ** маҷбур шуд ба хориҷа фирор кунад ва ҳокимият ба дасти пешвоёни дини ислом гузашт. Аз ин рӯ, дар як қатор давлатҳое, ки нуфузи ислом қавӣ аст, ҳокимият барои тағйири шеваи зиндагӣ ва анъанаҳои мардум талош намекунад. Онҳо дар ҷамъият ба ривочи айфияти мутаассибона зид набаромада ба ғояи ваҳдати исломӣ таъя мекарданд. Дар давлатҳое, ки имконот барои чунин ҳамбастагӣ маҳдуданд, дар ҳоли ҳозир ягона роҳи навсозии ҷамъият ва таъмини суботи дохилӣ маҳсуб мешавад.

Режимҳои авторитарӣ: таҷрибаи навсозӣ

Авторитаризм – режими сиёсии ғайридемократие, ки ба ҳокимияти ивазшавандаи шахс (ё гурӯҳ) асос ёфтааст. Дар он ҳуқуқҳои муайяни иқтисодӣ, сиёсӣ ва дигари шахрвандон ҳифз карда мешавад. Дар солҳои истиқлолият дар аксари давлатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ низомҳои авторитарӣ ҷорӣ карда шуданд. Ин дар ҳолатҳои зиёд дар чунин мамлакатҳо бо модели ривочебӣ ва эътиқодҳои динӣ алоқаманд аст. Дар як қатор давлатҳо нишон дод, ки ҷараёни навсозиро бо режимҳои авторитарӣ бо муваффақият амалӣ кардан мумкин аст. Бразилия, Аргентина, Чили ба дараҷаи миёнаи тараққиёт расидаанд. Аммо аксари режимҳои авторитарӣ дар Осиё ва Африка боиси бӯҳрони ҷамъият, таназзули иқтисодӣ ва марги бисёр одамон шуданд.

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Маълум аст, ки дар ин давра баъзе мамлакатҳо ба мамлакатҳои тараққи-карда пайравӣ кардан нахост ва роҳи навсозии мустақилро интихоб кард.

Ба назари шумо сабабҳои аслии ин чӣ буд? Синфҳо ба гурӯҳҳои хурд дар асоси андешаи худ тақсим карда, бо истифода аз ТИК тақдирот омода кунед.

САВОЛҲОИ РОҲНАМО

1. Ба таври мустақил, ба тараққиёти иқтисодии мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ пас аз Ҷанги дуҷонибаи Ҷаҳон шавед.

2. Ба донишҳои аз фанни география азхудкардаатон таъя карда, пойтахтҳо, асҳор, иқлим ва маълумотҳои донишмандони ҷаҳон мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотиниро дар шакли ҷадвал ба дафтарӣ худ қайд кунед.

Инак, нимаи дуҷоми асри XX барои аксарияти мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ давраи интиҳоби самти тараққиёт буд. Дар ин давра дар баъзе давлатҳое, ки истиқлолияти сиёсӣ ба даст овардаанд, давраи интиҳоб ҳамон идома дорад.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Дар мавзӯи “Ба назари ман, роҳи мақбули рушди Ўзбекистон” эссе нависед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲҶО

Империя – 1) давлате, ки император, шоҳ, идора мекунад; 2) давлате, ки ба низоми тоталитарӣ асос ёфтааст ва дорои якчанд қаламрави мустамликавӣ мебошад.

Хунтаи ҳарбӣ – як ҳукумати ҳарбиест, ки тавассути табaddулотӣ давлатӣ ба қудрат меояд, одатан бо истифода аз зӯроварӣ ва усулҳои диктаторӣ давлатро идора мекунад.

Модернизатсия, модернизатсиякунонӣ (аз франсузӣ *moderne* – “навтарин”, “муосир”) – навсозӣ кардани чизе, тағйир додани он мувофиқи талабот ва меъёрҳои муосир.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Баъди Ҷанги дуҷоми ҷаҳон дар мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ сабабҳои низоҳ ва бӯҳронҳои рӯйдодаро гуфта диҳед.
2. Роҳи мураккаби навсозӣ дар мамлакатҳои Осиё ва Африка дар кадом ҷиҳатҳо зуҳур меёбад?
3. Тарафҳои ба худ хоси таҷрибаи навсозӣ дар шароити режимҳои авторитарӣ дар мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ аз ҷиҳати иборат буданд?
4. Сабабҳои асосии таназзули иқтисодии Осиё ва Африка аз ҷиҳати иборат буданд?

МАВЗЎИ
25

Япония, Хитой ва Кореяи Ҷанубӣ: тамаддуни Осиё маҷмӯи арзишҳо ва усулҳои истеҳсоли ғарбӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Аз харитаи сиёсии ҷаҳон давлатҳои Япония, Хитой ва Кореяи Ҷанубиро пайдо кунед.
2. Чӣ қадар асосии арзишҳои тамаддуни мамлакатҳои Осиё дар таърихи асрҳои миёна ва замони нав аз ҷиҳати иборат буданд?
3. Давлатҳои Япония, Хитой ва Кореяи Ҷанубӣ аз Ҷангҳои якум ва дуюм ҷаҳон чӣ сабақ гирифтанд?

ГУЗАШТАН БА ИҚТИСОДИЁТИ БОЗОР. “МУЪЌИЗАИ ИҚТИСОДИЙ”-И ЯПОНИЯ

БА ЁД ОРЕД

Кадам воқеаҳои муҳими дар даври таърихи нави давлатҳои Япония, Хитой ва Кореяи Чанубӣ содиршударо медонед?

Дар Япония ҳокимият ба штаби қўшунҳои генерали оккупатсионии ШМА тахти сарвари **Дуглас Макартур** гузашт. Америкоӣҳо, ки равандҳои демократиро дар Япония оғоз кардаанд, ду ҳадаф доштанд: якум, Япония ба давлати демократӣ табдил ёбад ва ҳеҷ гоҳ ба дигарон хатар нагузорад; дуюм, онҳо меҳостанд рӯҳияи ҷангири дар Япония, ки анъанаи ҷангии ҳазорсола дорад, шикаст диҳанд. Д. Макартур барои дар Япония гузарондани ислоҳоти аграрӣ директива баровард. Заминдорони калон, ки дар замини худ истиқомат намекарданд, аз ҳуқуқи соҳибӣ ба он маҳрум карда шуда, замин ба онҳое дода мешуд, ки дар он кор мекарданд. Қисми асосии аҳолиро фермерҳо ташкил медоданд.

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Ба назари шумо сабабҳои аслии рушди имрӯзаи Япония дар чист?

Аммо бозсозӣ дар саноат хеле суст рӯй дод. Ба усулҳои меҳнати ғарб одат кардани японҳое, ки тафаккур ва анъанаҳои меҳнати осийӣ доранд, осон нагузашт. Амрикоӣҳо японҳоро бо усулҳои муосири тиҷорат шинос карданд, стандартҳои америкоии тайёркунии кадрҳо қорӣ карда шуданд. Ба нимаи солҳои 1950 омада дар Япония инфраструктураи иқтисоди бозорӣ ташаккул ёфт. Даври “Муъҷизаи иқтисодии Япон” оғоз ёфт. Дар ин давр афзоиши саноат, асосан аз ҳисоби саноати вазнин ва истеҳсолоти кимиё низ хеле баланд буд. Ин пеш аз ҳама аз ҳисоби афзоиши босуръати ҳосилнокии меҳнат ба даст омад. Дар охири солҳои 1960 Япония аз ҷиҳати ҳаҷми маҳсулоти умумии дохила дар ҷаҳон баъд аз ШМА ба ҷойи дуюм баромад.

Ташаккулёбии модели иқтисодиёти постиндустриалӣ

Дар натиҷаи тараққиёти иқтисодиёти солҳои 1970–1980 модели иқтисодии дар Япония ташаккул гардида, асоси тамаддуни постиндустриалӣ гардид. Дар сохти иқтисодии нав соҳаҳои ба номи сектори сеюм – савдо, хизматрасонӣ, молия, соҳаи иҷтимоӣ, фан, информатика, инфрасохторҳо ҷойи асосиро ишғол карданд. Асоси ин соҳаҳоро навгонҳои илмӣ, дизайн, ноу-ҳау ва ғайра ташкил кардааст. Аз солҳои 1980 дар Япония 26-то технополис ташкил карда шуд. Ин инфрасохтори муосир, шаҳрҳои намунавии дорои сохтҳои нақлиёт ва иттило-

отй буданд. Дар натиҷа Япония ба бозори ҷаҳонӣ навъҳои нави маҳсулотҳо – микропротсессорҳо, компютерҳои персоналӣ, роботҳои саноатӣ ва сохтҳои истеҳсолоти зуд тағйирпазир баромад. Аксари содиротро молҳои истеъмолии халқ – телевизорҳо, видеомагнитофонҳо, миксерҳо, печҳои микромавҷӣ ва монанди онҳо ташкил кард.

Ҳамин тавр, Япония нишон дод, ки вай қодир аст навоарӣ ва анъанаро ба таври комил муттаҳид кунад. Таърихи наварини ин мамлакат мисоли равшани омезиши бомуваффақияти комёбиҳои техникии Ғарб ва ахлоқи гуманистии Шарқ мебошад.

ДАР ЁД ДОРЕД

Дар охири солҳои 1960 Япония аз ҷиҳати ҳаҷми маҳсулоти умумии дохила дар ҷаҳон баъд аз ШМА ба ҷойи дуюм баромад.

ҶАНГИ ШАҲРВАНДӢ ДАР ХИТОӢ

1 Сиёсати “сад гул”, озодии фикр ва суҳан, нақшаи панҷсолаи якум (1953–1957)

2 “Ҷаҳиши калон”, нақшаи панҷсолаи дуюм (1958–1962)

3 Шиддати муносибатҳо бо СССР

4 “Инқилоби маданӣ” (1966–1976), хунвейбинҳо ва сзаофанҳо

5 Наздикшавӣ бо ШМА, сафари президент Р. Никсон ба РХХ

Республикаи Халқии Хитой дар даври Мао Сзэдун

Августи соли 1945 Ҳизби Коммунистии Хитой (ҲКХ) ва Гоминдан бо миёнаравии СССР ва ШМА дар бораи бас кардани ҳаракатҳои душманӣ ба муросо омаданд. ҲКХ ислоҳоти аграрӣ ва аз нав тақсим кардани заминро дар ҳудудҳои зерин назорати худ ба амал овард. Аммо Гоминдан созишномаи сулҳро бекор карда, ба ҷамъ кардани қўшунҳои худ шурӯъ намуд. Моҳи июни соли 1946 ғайриҷашмдошт дар Хитой дар байни коммунистон ва гоминданчиён ҷанги шаҳрвандӣ аз нав сар зад.

Дар моҳи сентябри соли 1949 қариб ҳамаи ҳудудҳои Хитойи Ҷанубӣ ба зерин назорати коммунистон гузаштанд. Рӯзи 1 октябр Республика Халқии Хитой (РХХ) эълон карда шуд. Маъмурияти Гоминдан ба ҷазираи Тайван кўчида гузашт. Ҳамин тавр, тамоми мамлакат ба як давлат муттаҳид гардид. Коммунистон ба сари ҳокимият омаданд ва Мао Сзэдун раиси Республикаи Халқии Хитой шуд – вай рамзи ҳокимияти олӣ гардид.

Ташаккулёбии сохти сиёсӣ. “Ҷаҳиши калон” ва “Инқилоби маданӣ”

Солҳо 1950 дар Хитой бо ёрии СССР сохтмони сотсиализм сар шуд. Аммо аз соли 1956 инҷониб муносибатҳои байни ҳар ду мамлакат вайрон шуданд. Дар реҷаи **соли 1958** қабулшуда дар Хитой пеш аз мӯҳлат сохтмони сотсиализм пешбинӣ карда шуда буд. Ин реҷа афзоиши босуръати истеҳсолоти саноат ва хоҷагии қишлоқро дар назар дошта буд. Он сиёсати **“Ҷаҳиши калон”** номида шуда, таркиби қисми он *“инқилоби техникӣ”* шуд. Баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат таҳти шиори “Се соли меҳнати боматонат – се ҳазор соли бахту саодат” сурат гирифт. Рӯзи кори 12 соата муқаррар карда шуд, одамон бе рӯзҳои истироҳат ва бетаътил кор мекарданд. Мақсад аз ин ва бисёр ба ин монанд чорабиниҳои зиёд бо роҳи “Ҷаҳиши калон” сохтани коммунизм буд ва бо вучуди руҳияи бузурги ташаббускорӣ ин реҷаҳо асосан дар рӯи коғаз монда рафт. “Ҷаҳиши калон” ҳамин тавр бебарор анҷом ёфт. Дар соли 1966 чараёни муборизаи зидди бюрократизм дар Хитой номи **“Инқилоби маданӣ”**-ро гирифт. Ин чараёни сиёсӣ буд, ки барои дар мамлакат барқарор намудани ҳокимияти шахсии Мао Сзэдун, барҳам додани муҳолифат ба амал бароварда мешуд. “Инқилоби маданӣ” боиси таъқибҳои густурдаи зидди зиёиён, торумор кардани ҲКХ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ гардид, ба маданияту таълим зарари калон расонд, бо шиори мубориза бар зидди урфу одатҳои феодалӣ бисёр ёдгориҳои фарҳангӣ хароб карда шуданд, курси сиёсии берунӣ ба кулلى тағйир ёфт, дар мамлакат *антисоветизм* вусъат ёфт.

ДАР ЁД ДОРЕД

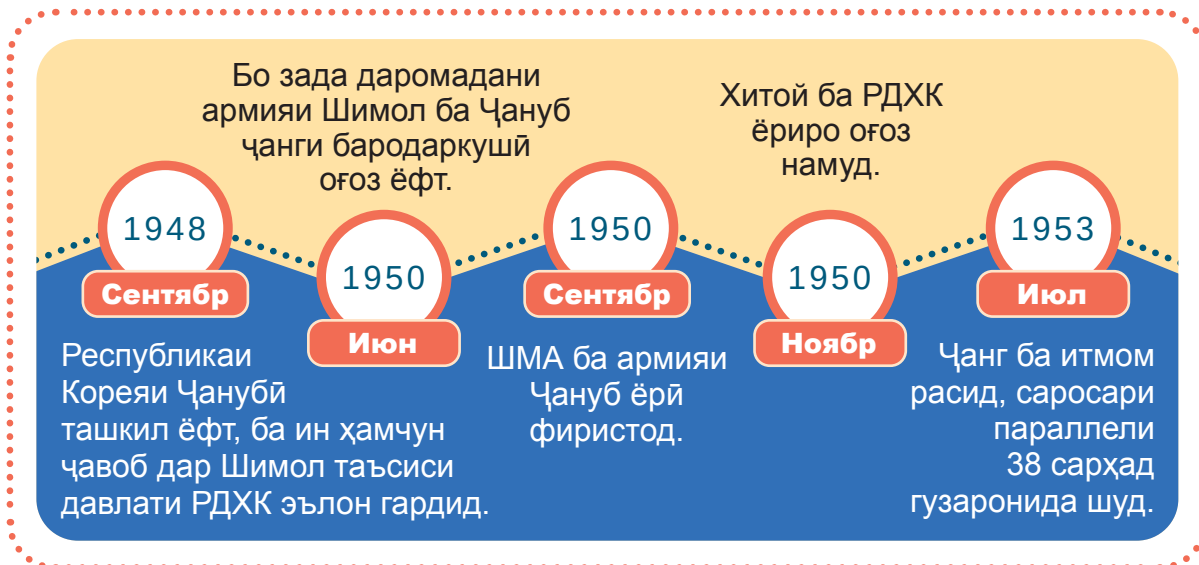

Ба фикри шумо, дар Хитой натиҷаҳои ислоҳоте, ки таҳти шиори “Ҷаҳиши калон”, “Инқилоби маданӣ” ва “Се соли меҳнати боматонат – се ҳазор соли бахту саодат” гузаронда шудааст, чӣ тавр анҷом ёфт? Фикратонро асоснок намуда дар синф ба гурӯҳҳои хурд тақсим шуда, бо истифода аз кластери илмӣ тақдирот омода кунед.

Ден Сяопин ва оғози ислоҳотҳои нав

9 сентябри соли 1976 Мао Сзэдун вафот кард ва “Инқилоби маданӣ” расман ба охир расид. Вақте ки **Ден Сяопин** ба сари ҳокимият омад, концепсияҳои нави ислоҳотҳои прагматикиро кор карда баромад. Дар концепсияи ислоҳотӣ “чор навсозӣ” – хоҷагии қишлоқ, саноат, илму техника ва соҳаҳои ҳарбӣ муайян карда шудааст. Сармоягузориҳои хориҷӣ низ ба иқтисоди Хитой ворид шуданд. Маҳсулоти хитойӣ, ки дар хориҷа зиндагӣ мекунанд, фаъолона сармоягузорӣ карданд. Барои ҷалби сармояи хориҷӣ дар ҷануби Хитой 4 минтақаи озоди иқтисодӣ таъсис дода шуд. Қонун дар бораи корхонаҳои муштарак ва қарзи берунӣ қабул карда шуд. Ба охири соли 1980 омада Хитой ба марҳилаи нави тараққиёт баромад.

РЕСПУБЛИКАИ КОРЕЯ: МАРҲИЛАҲОИ ТАРАҚҚИЁТИ ИҚТИСОДӢ ВА МУАММОҲОИ ҲОКИМИЯТИ СИЁСӢ

Моҳи августи соли 1945 қўшунҳои дар Корея будаи Япония таслим шуданд. СССР ва ШМА бо баҳонаи беяроққунонӣ ҳудуди Кореяро муваққатан ба ду тақсим карданд. Ба ҳамин тариқ Корея ба ду тақсим шуд – қўшунҳои худро ШМА ба қисми ҷанубӣ ва СССР ба қисми шимолӣ дохил карданд.

Тараққиёти Кореяи Ҷанубӣ якчанд марҳиларо дарбар мегирад. Пеш аз ҳама ислоҳоти аграрӣ гузаронда шуд, ки дар натиҷаи он замин ба деҳқонон ҳамчун мулки шахсӣ дода шуд. Дар солҳои 1960 дар мамлакат сиёсати

Кореяи Ҷанубӣ ва Шимолӣ

ДОНИСТА ГИРЕД

Д. Макартур дар Япония...
Дар миёнаҳои солҳои 1950...
Аз соли 1956 ...
“Ҷаҳиши калон” ин – ...
“Инқилоби маданӣ” ин – ...
Марги Мао Сзедун ...
Баланд бардоштани самаранокии меҳнат...

индустрикунонӣ ба амал бароварда шуд. Дар давраи сеюм, ки солҳои 1970-ро дар бар мегирад, саноати вазнин, пеш аз ҳама металлургия, мошинасозӣ, саноати кимӣё ривож дода шуд. Комбинатҳои бузургии металлургӣ сохта шудаанд, мамлакат аз ҷиҳати истеҳсоли пӯлод дар Осиё баъд аз Япония ба ҷойи дуюм баромад. Рушди сиёсии Республикаи Корея низ хеле мураккаб гузашт. Дар мамлакат як қатор табaddулотҳои ҳарбӣ ба вуҷуд омаданд. Ба ин нигоҳ накарда Республикаи Корея дар охири солҳои 1980 яке аз мамлакатҳои мутараққӣ дар ҷаҳон боқӣ монд.

САВОЛҲОИ РОҲНАМО

Ба донишҳои аз фанни география азхудкардаатон таъя карда, пойтахтҳо, асҳори Япония, Хитой ва Кореяи Ҷанубӣ ва давлатҳои Осиёи Ҷануби Шарқӣ, инчунин ба донишҳои аз фанни ҳуқуқ азхудкардаатон таъя карда, идоракунии давлат ва маълумотҳои оиди мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар ҷамъиятро дар шакли ҷадвал ба дафтаратон қайд кунед.

СУПОРИШ ОИДИ КОР КАРДАН БО АСАРИ БАДЕЙ

Асари Дарон Аҷемӯғли ва Ҷеймс Алан Робинсон “Сабабҳои таназзули мамлакатҳо: қудрат, фаровонӣ ва манбаи камбизоатӣ”-ро хонед.

Дар мавзӯи “Сабабҳои таназзули мамлакатҳо дар назари ман” эссе нависед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲО

Директива – дастур, барнома, дастури расмӣ мебошад, ки аз ҷониби мақомоти болоии идоракунӣ дода мешавад ва иҷрои онҳо ҳатмӣ ҳисобида мешавад.

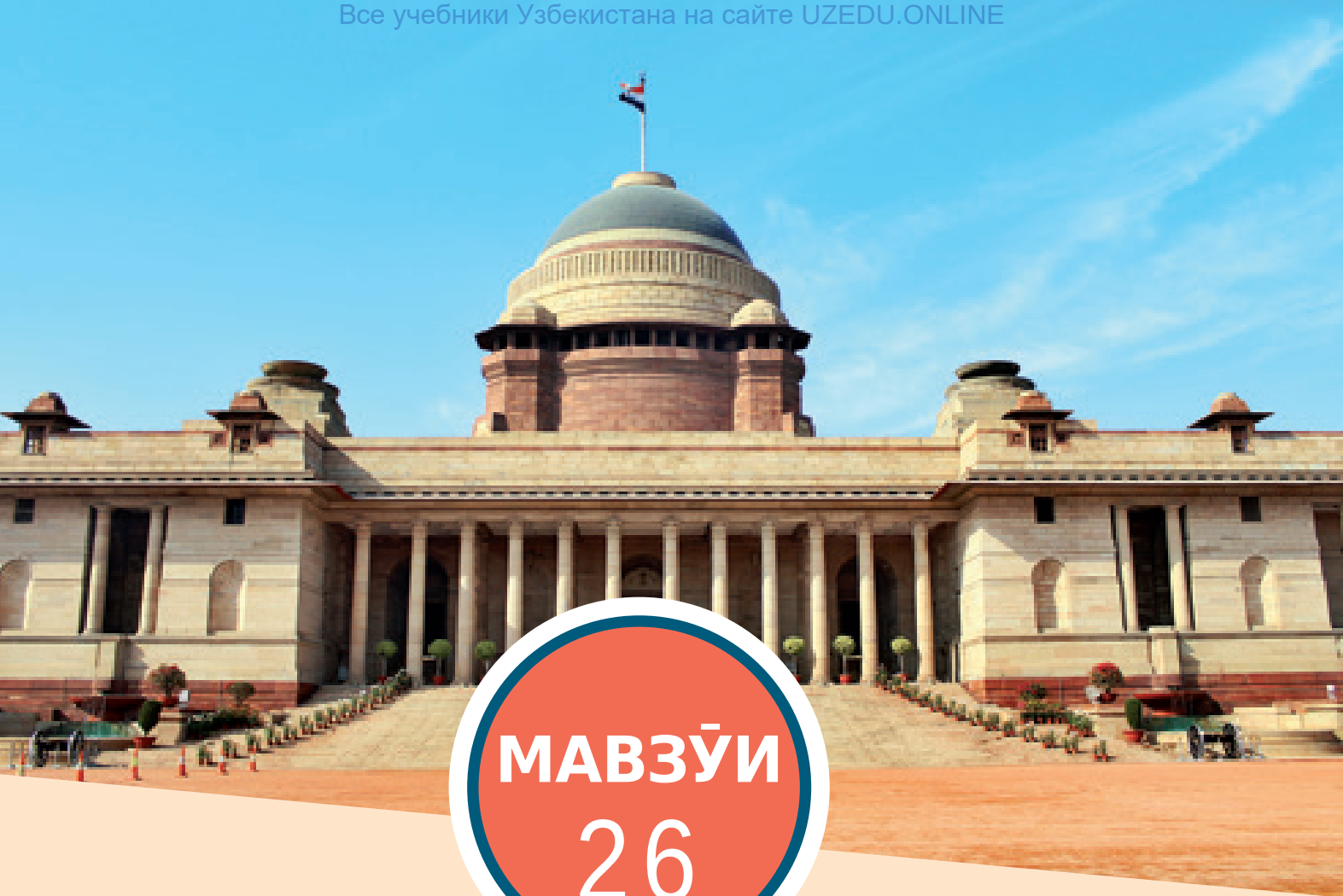
Тамаддуни постиндустриалӣ – марҳилаи нави рушди иҷтимоӣ мебошад, ки дар давлатҳои пешрафта дар нимаи дууми асри XX ба вуҷуд омада буд.

Антисоветизм – ин системаи ақидаҳоест, ки ба муқобили ҳокимияти шӯравӣ, тарзи ҳаёти шӯравӣ ва ё Иттиҳоди Шӯравӣ нигаронида шудааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Бо туфайли кадом омилҳо инфрасохтори иқтисодиёти бозор дар Япония ташаккул ёфта, дар ҷаҳон даври “мӯъҷизаи иқтисодии япон” оғоз ёфт?
2. Ҷанги шахрвандӣ дар Хитой бо кадом натиҷаҳо ба охир расид?
3. Мао Сзэдун ва Ден Сяопин барин шахсиятҳои таърихӣ дар таърихи Хитой чӣ гуна мавқеъ доранд?
4. Дар бораи роҳи ба худ хоси тараққиёт ва марҳилаҳои ривҷоёбии иқтисодии Республикаи Корея нақл карда диҳед.

МАВЗЎИ 26

Роҳи мураккаби мустақилӣ дар Ҳиндустон ва Покистон

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Аз харитаи сиёсии ҷаҳон давлатҳои Ҳиндустон ва Покистонро пайдо кунед.
2. Аз давлатҳои асримиёнагии дар ҳудудҳои Ҳиндустон ва Покистон мавҷудбуда кадомҳояшро медонед?
3. Аз харита ҳудудҳои сулолаи Бобуриёнро дар даври Акбаршоҳ пайдо кунед.

ЭЪЛОН ГАРДИДАНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

БА ЁД ОРЕД

Ширкати “Ост-Индия” кай ва бо кадом мақсад таъсис ёфтааст?

Бо ба охир расидани Ҷанги дуҷуми ҷаҳон, ихтилофҳо байни ҷамъиятҳои динии ҳиндуҳо ва мусулмонон дар Ҳиндустон шадидтар шуданд. Бар замми ин инқирози озуқавории баъд аз ҷанг Ҳиндустонро ба вазъияти қариб гуруснагӣ оварда, вазъиятро хеле мураккаб гардонд. Дар чунин шароити мураккаб **15 августи соли 1947** барпо гардидани ду давлати мустақил – **Ҳиндустон** ва **Покистон** эълон карда шуд. Ҳукумати Ҳиндустонро **Ҷавоҳарлал Неру** ва ҳукумати Покистонро бошад, **Лиакат**

Алихон идора кард. Аммо куштори дастаҷамъии одамон дар ҷараёни низоҳо ҷангоми тақсими Ҳиндустон солҳои тӯлонӣ дар байни Ҳиндустон ва Покистон эҳсоси хусумати мутақобиларо ба вуҷуд овард. Давлати худро тарк карда, ба ҳудудҳои дигар кӯчидан ҳам ба ҳаёти миллионҳо нафарҳо таъсир расонд.

Ташаккулёбии сохти сиёсии муосир

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Ба назари шумо дар ин давра сабабҳои аслии бӯҳрони озуқаворӣ ва гуруснагӣ дар Ҳиндустон аз чиҳо иборат буд?

Дар байни давлатҳои Осиё ва Африка, ки дар асри XX истиқлолият ба даст овардаанд, Ҳиндустон ягона давлате буд, ки тавонист **демократияи парламентарӣ** ташаккул диҳад. Дар соли 1949 конституцияи нави Ҳиндустон қабул карда шуд. Мувофиқи он Ҳиндустон республикаи дунёвӣ эълон карда шуд. Конституция тамоилҳои озодиҳои асосии демократӣ, ҳуқуқи инсон, баробарии кастаҳо ва тақсимои ҳокимиятро эълон кард. Ҳиндустон ба федератсияи штатҳои калони дорои ҳуқуқи автономӣ ва иттиҳоди ҳудудҳо табдил ёфт. Ҳиндустон иқтисодиёти душворро аз даври мустамликадорӣ мерос гирифт. Ҳукумати Ҷ. Неру баланд бардоштани роли давлатро дар иқтисодиёт ҳамчун роҳи ҳалли муаммоҳои иқти-

содӣ ва амалӣ гардондани навсозӣ интиҳоб кард. Сиёсати молиявии давлат, корхонаҳои бузурги миллий ва объектҳои инфрасохторӣ, сиёсати хориҷӣ, мудоғи ва ғайра таҳти назорати ҳукумати марказӣ қарор гирифт. Ҳиндустон аз рӯи хусусияти забонӣ ба штатҳо тақсим шудааст. Пас аз марги Ҷ. Неру дар соли 1964 ба ҷойи ӯ **Лаъл Баҳадур Шастрий** нишаст. **Моҳи январи соли 1966** баъди гуфтушуниди байни Ҳиндустон ва Покистон дар **Тошканд “Декларатсияи Тошканд”** имзо карда шуд. Л. Б. Шастрий, ки ба ин муносибат ба Тошканд омада буд, ногаҳон вафот кард.

ДАР ЁД ДОРЕД

15-уми августи соли 1947 ду давлати мустақил – Ҳиндустон ва Покистон ташкил ёфт.

Соли 1949 Конституцияи нави Ҳиндустон қабул карда шуд.

Моҳи январӣ соли 1966 баъди гуфтушуниди байни Ҳиндустон ва Покистон дар Тошканд “Декларатсияи Тошканд” имзо гардид.

Духтари Ч. Неру **Индира Ганди** ба сари ҳокимият омад. Вай дар мамлакат сиёсати нави аграрию бо номи “*инқилоби сабз*” ба амал ҷорӣ кард. Дар натиҷа дар соли 1970 ҳосилнокии ғалла ва шолӣ хеле афзуд. Савдои яклухти ғалла, биринҷ ва қанд пурра натионализатсия (миллӣ) кунонда шуд. Ҷараёни натионализатсия дар саноат низ ба амал омад. Аммо дар мамлакат норозигӣ аз сиёсати И. Ганди зиёд шуд. Электрикунонии қишлоқҳо аҳамияти махсусан калон пайдо кард. Аммо Ҳиндустон ҳанӯз давлати камбизоатии оммавӣ буд. Ҳукумат тадбирҳои тадриҷан паст кардани сатҳи камбизоатиро амалӣ намуд. Дар натиҷа ба якбора паст шудани сатҳи камбизоатӣ ноил гардид. Дар ин вазъият Р. Ганди 21 майи соли 1991 аз дасти террористи тамил кушта шуд. Нарасимха Рао, ки ба сари ҳокимият омад, ҳукумати он барои гузаронидани марҳилаи нави ислохотҳои бозор маҷбур гардид.

МУШОҶИДАИ ТАЪРИХӢ

Ба назари шумо натиҷаҳои ҷараёни натионализатсия дар мамлакат чӣ таъри анҷом ёфт? Фикратонро асоснок намуда, дар синф ба гурӯҳҳои хурд тақсим шуда, аз технологияи органайзери графикаи нақшаҳои Т истифодаи бурда тақдирот омода кунед.

ПОКИСТОН

Соли 1947 дар натиҷаи тақсимшавии Ҳиндустон давлати нав – доминиони Покистон таҳти назорати Британияи Кабир ташкил карда шуд. Ба таркиби давлати нав ғайр аз ҳудуди Покистони имрӯза, инчунин **Банголаи Шарқӣ**, ки дар соли 1971 ҳамчун давлати нав – **Бангладеш** ҷудо шуда буд, дохил мешуд. Покистон асосан ба аҳолии мусулмон истиқоматкунанда ва як қатор ҳудудҳои бо ҳам пайвастанашуда соҳиб гардид. Чунин тақсимои дар байни ду давлат муаммоҳои доимии сарҳадию ба вучуд овардааст.

Соли 1951 Покистон истиқлолияти худро эълон кард. Маҷлиси таъсиси соли 1956 Конституцияро қабул кард. Мувофиқи он барпо гардидани **Республикаи**

ДОНИСТА ГИРЕД

Соли 1964 ...

Соли 1951 ...

Нимаи дуҷуми

солҳои 1980 ...

Соли 1977 ...

Аввалҳои солҳои

1990 ...

Фаъолияти генерал

Зиё ул-Ҳақ ...

Покистон эълон карда шуд. Аммо миёни нерӯҳои сиёсии давлат якдигар набуд. Дар натиҷа зиддияти сиёсӣ боиси чандин табaddулотҳои ҳарбӣ шуд.

Дар Покистон вазъияти ноустувори сиёсӣ боқӣ монд. Пас аз табaddулотҳои дигари ҳарбӣ дар соли 1977 ҳарбиён кӯшиш карданд, ки бо роҳи исломикунонии ҷомеа давлати баробарӣ ва некӯаҳволии умумӣ бунёд кунанд. Суди шариат таъсис ёфта, он ба мувофиқати қонунҳои қабулшуда ба Қуръон ва шариат назорат мекард. Исломикунонии иқтисод низ оғоз ёфт. Дар мамлакат вазъияти ғавқулодда ҷорӣ карда шуда, тамоми ҳудуд ба 5 тақсим карда шуд ва ба онҳо роҳбарони ҳарбӣ таъин карда шуданд. Барои нигоҳ доштани тартибот трибуналҳо ташкил гардид.

Диктатори ҳарбӣ генерал **Зиё ул-Ҳақ** соли 1988 парламентаро пароканда кард, сарвазирро аз кор озод кард ва интихоботи озод эълон кард. Аммо ҳамон

сол вай дар оқибати фалокати автомобилӣ вафот кард. Дар натиҷаи интихоботи баъдӣ **Беназир Бхутто** сарвазирӣ мамлакат шуд. Вай ба тамоми арбобҳои сиёсии дар замони режими ҳарбӣ ҳабсшуда афв эълон кард. Вазъияти ноустувори сиёсии Покистон ба иқтисодиёт таъсири манфӣ расонд. Покистон давлати тараққиқардаистодаи аграрӣ-индустриалӣ буда, қисми калони аҳоли бо хоҷагии қишлоқ шуғл меварзид. Ба молҳои асосии содироткунанда текстил, маҳсулотҳои пӯст, ашёҳои спортӣ, моддаҳои кимиёвӣ ва қолинҳо дохил мешаванд.

Солномаи муборизаи сиёсӣ дар Покистон

САВОЛҲОИ РОҶНАМО

1. Бо тараққиёти иқтисодии Ҳиндустон ва Покистонро баъд аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон мустақилона шинос шавед.

2. Ба донишҳои аз фанни география азхудкардаатон таъя карда, мавқеи ҷойгиршавии географӣ, пойтахтҳо, асҳори Ҳиндустон ва Покистонро, инчунин ба донишҳои аз фанни ҳуқуқ азхудкардаатон таъя карда, идоракунии давлат ва маълумотҳои оиди хизмҳои сиёсӣ корҳои амалигардондаи шахсони ба сари ҳокимият омадаро дар шакли ҷадвал ба дафтаратон қайд кунед.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Ҷиҳатҳои муҳими тараққиёти иқтисодӣ-иҷтимоии мамлакатҳои Ҳиндустон ва Покистонро, ки дар шароити мураккаби баъд аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон ба вуҷуд омадаанд, таҳлил кунед.

Дар мавзӯи “Тараққиёт ва муаммоҳои Ҳиндустон ва Покистон дар назари ман” эссе нависед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲҶО

Кастаҳо – сохти иҷтимоии мураккаб буда, табақабандиро ифода мекунад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Баробари ба охир расидани Ҷанги дуҷуми ҷаҳон дар Ҳиндустон дар байни ҷамоаҳои ҳинд ва мусулмонон боз ҳам зиёд шудани ихтилофҳо бо кадом натиҷаҳо ба охир расид?
2. Мувофиқи Конститутсияи нави соли 1949 дар Ҳиндустон қабулгардида дар мамлакат ҷи гуна дигаргуниҳои кулӣ ба амал омаданд?
3. Конститутсияи соли 1956, ки Маҷлиси таъсиси Покистон баъд аз эълон карда шудани истиқлолият қабул карда буд, дар мамлакат чиҳоро таъмин карда натавонист?
4. Дар таърихи Покистон даври ҳукмронии генерал Зиё ул-Ҳақ ва Беназир Бҳутто бо чиҳо эзоҳ дода мешавад?

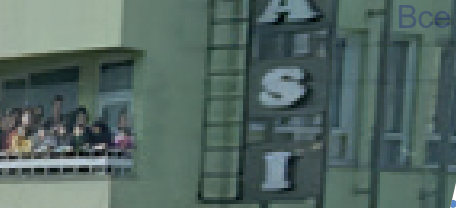
МАВЗЎИ 27

Туркия, Эрон ва Афғонистон: қадриятҳои динӣ ва муаммоҳои рушди муосир

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Туркия дар Ҷанги дуҷониба қадим ба қадим давлатҳо дар иттифок ба ҷанг дохил шудааст?
2. Ҷанги дуҷониба қадим ба иқтисодиёти Эрон то чӣ андоза таъсир расондааст?
3. Аз харита давлатҳои ҳамсарҳади Афғонистонро нишон диҳед.

ТУРКИЯ ДАР СОЛҲОИ 1945–1980

Баъди Чанги дуҷуми ҷаҳон президенти Туркия **Исмет Инёню** роҳи Оттатуркро пеш гирифт ва давлат диктатураи якҷизбӣ боқӣ монд.

Дар давоми солҳои ҷанги сард Туркия бо Ғарб ҳамроҳ буд. Британияи Кабир, баъдан ШМА ба Туркия кӯмаки молиявӣ иқтисодӣ расонд. Туркия ба “Речаи Маршалл” дохил шуда, аъзои НАТО гардид. Ҳамкорӣ бо давлатҳои Ғарб, сарфи назар аз ёрии онҳо то солҳои 1980 суръати афзоиши иқтисодии Туркия паст буд. Ҷараёнҳои демократӣ сусти инкишоф ёфта, роли армия дар сиёсат баланд мемонд. Ин ба як қатор табaddулотҳои ҷарбӣ оварда расонд.

Моҳи сентябри соли 1980 генерал **Кенан Эврен** боз як табaddулотҳои ҷарбӣ кард ва ҷарбиён дубора ҳокимиятро ба даст оварданд. Тартиб дар давлат, гарчанде бо усулҳои хеле саҳт ва ҳатто даҳшатнок бошад ҳам, муқаррар карда шуд. Референдуми **ноябри соли 1982** гузаронидашуда конститутсияи навро тасдиқ кард. **Турғут Ёзол**, ки соли 1983 сарвазири Туркия шуд, дар ислоҳоте, ки дар охири асри XX дар Туркия суръат гирифт, нақши бузург бозид. Вай феврал ба ислоҳоти иқтисодӣ дар Туркия шурӯъ кард. Нақши давлат дар иқтисодиёт коҳиш ёфт, хусусигардонии васеъи бахши давлатӣ оғоз гардид, қонунҳо дар бораи мусоидат ба содирот ва ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ қабул гардиданд. Дар натиҷа Туркия ба роҳи тараққиёти тез дохил шуд. Бартариҳои сектори давлатӣ дар иқтисодиёт хусусияти хоси Туркия баъдиҷангӣ буд. Танҳо ислоҳотҳои Т. Ёзол ба ин хотима гузошт ва вазъияти сиёсии мамлакат ба самти мусбат тағйир ёфт. Дар интиҳоботи **соли 1989** Т. Ёзол президенти Республикаи Туркия интиҳоб шуд. Аз соли 1990 боз як сиёсатмадори ботаҷриба **Сулаймон Демирел** сарвазир гардид.

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Дар бораи давлати туркони Усмонӣ чиҳоро медонед?

ЭРОН

Соли 1946 қўшунҳои англис ва шўравӣ аз Эрон бароварда шуданд. Дар нимаи аввали солҳои 1950 сиёсати Эрон асосан ба милликунони саноати нафти ин давлат бахшида шуда буд.

Шоҳи Эрон **Муҳаммад Ризо Паҳлавӣ** як шахси муосир ва босавод буд. Вай барои мубориза бо коррупсия ва навсозии иқтисодиёти мамлакат як қатор тадбирҳо ба амал овард. Дар соли 1963 референдум гузаронда шуд, ки дар он шоҳ таклифи гузарондани ислоҳотҳоро дар мамлакат пешниҳод кард. Дар референдум аҳоли таклифҳои шоҳро дастгирӣ намуд. Ин ислоҳот ба номи умумӣ “**Инқилоби сафед**” номида шуд. Дар тӯли даҳсолаи “Инқилоби Сафед” Эрон ба баландтарин нишондодҳои рушди иқтисодӣ дар ҷаҳон ноил шуд. Даромади нафти Эрон низ ба таври назаррас афзоиш ёфт. Мошинсозӣ, дастгоҳсозӣ ва дигар соҳаҳои саноат бо суръати тез тараққӣ кард.

Сарнагуншавии ҳокимияти шоҳ

Сарфи назар аз муваффақиятҳои ислохотҳо аксарият аз режими шоҳ норозӣ буданд. Ин ҳол боиси шӯришҳо гардид. Дар натиҷа дар **моҳи феввали соли 1979** ҳукумат ба истеъфо баромад. Режими шоҳ сарнагун карда шуда, Республикаи Ислонии Эрон эълон карда шуд. Шӯрои аз шахсони диндор ташкил ёфта ба тартиб додани Конституцияи нав оғоз кард. Бо зудӣ меъёрҳои динии ахлоқу рафтор қорӣ карда шуд: истеъмоли нӯшоқиҳои спиртӣ манъ карда шуд. Занҳо маҷбур карда шуданд, ки тибқи анъанаҳои исломӣ либос пӯшанд. Мамлакатҳои Ғарб бар зидди Эрон санксияҳо эълон карданд. Аҳолии иқтисодии мамлакат торафт вазнин мешуд. Дар ин ҳолат **соли 1980** қўшунҳои Ироқ ба Эрон зада даромаданд. Ҷанги Эрону Ироқ то соли 1988 идома кард. Дар Эрон дар таъминоти озуқаворӣ душвориҳо сар шуд, тартиби карточка қорӣ карда шуд, иқтисод ба бӯҳрон рӯ овард. Дар солҳои 1990 иқтисод барқарор гардида, суръати ривқи МУД тез гардид.

АФҒОНИСТОН

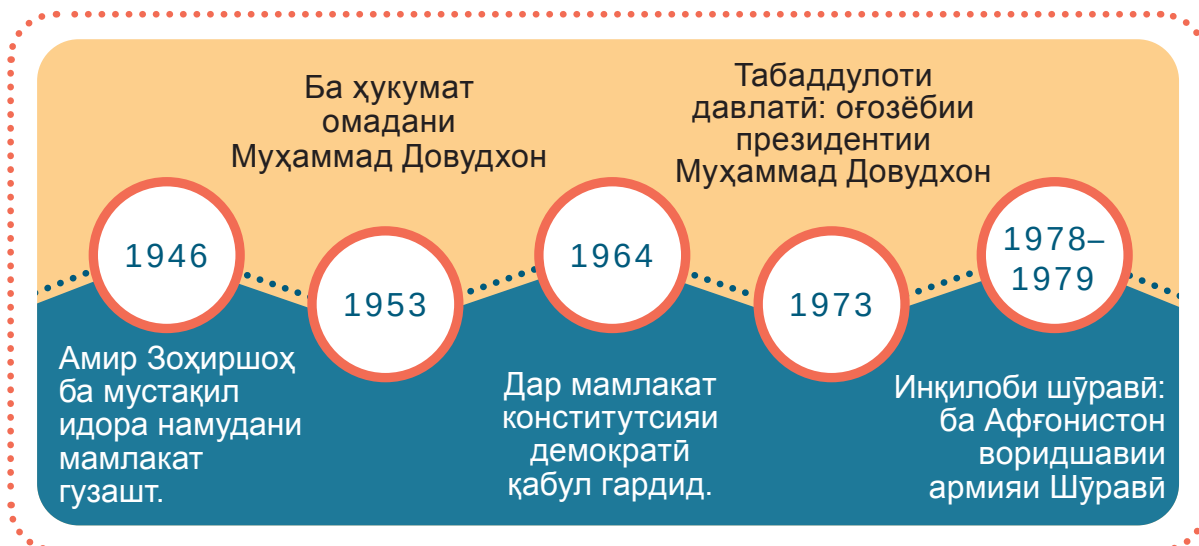
Шоҳи Афғонистон **Муҳаммад Зоҳиршоҳ**, шахси илмдор буда, ҷамъияти афғонро хуб медонист ва аҳамияти навсозиро амиқ эҳсос мекард.

Дар ин давр дигаргуниҳои ҳаёти иҷтимоӣ суғай ба амал омаданд, ислохотҳои қатъӣ ба амал қорӣ нашуд. Ин тағйиротҳо тарафдорони сарнагун кардани шоҳро ғаъол карданд. Шоҳ **соли 1973** аз тахт сарнагун карда шуд. **Муҳаммад Довуд** президент эълон карда шуд.

М. Довуд як қатор ислохотҳоро ба амал баровард. Аммо инҳо ба тақдири қисми ками халқи афғон таъсир карду халос. Яке аз тадбирҳои муҳимтарин ташкил кардани идораи давлатӣ оид ба бартаараф намудани бесаводӣ шуд. Соли 1977 конституцияи нав қабул карда шуда, мувофиқи он М. Довуд умрбод президент эълон карда шуд. Аммо М. Довуд аз болои армия ҳукмронии худро устувор карда натавонист.

27-уми апрели соли 1978 ҳарбиён таббаддулоти давлатиро ба амал оварда, М. Довудро аз ҳокимият дур карданд. Шӯрои инқилобӣ таъсис дода шуд. Ба шӯро **Нур Муҳаммад Тараққӣ** сарварӣ намуд. Дар дохили гурӯҳе, ки ба сари ҳокимият омада буд, ягонагӣ набуд. Дар натиҷа Н. М. Тараққӣ кушта шуд. Ҳокимиятро Ҳафизулло Амин ба дасти худ гирифт. У ба СССР муроҷиат карда, ба Афғонистон даровардани қўшунҳои шӯроиро пурсид. Дар чунин шароит **моҳи декабри соли 1979** ба Афғонистон қўшунҳои шӯравӣ дароварда шуд. Ҳ. Амин кушта шуд. Дар мамлакат аҳвол вазнин шуд. Миллионҳо нафар мамлакатро тарк карда дар мамлакатҳои ҳамсоя ба гуреза табдил ёфтанд. Муҷоҳидҳои ҷангараи ба Ҳизби халқии демократии Афғонистон (ҲХДА) рақиббуда қисми калони мамлакатро назорат мекарданд.

Соли 1986 ба сари ҳокимият **Муҳаммад Начибулло** омад. Сиёсати ӯ хеле бомуваффақият буд. Соли 1989 СССР қўшунҳои худро баровард, ШМА ва Покистон бо аслиҳа таъминкунии исёнчиёро боздоштанд. М. Начибулло ҳокимиятро нигоҳ дошта тавонист.

Солномаи давраи ҷанги сарди Афғонистон

КОР КАРДАН БО ИНТЕРНЕТ

Аз манбаҳои интернетӣ романи “Бачаҳои аҷиб”-и Азиз Несинро пайдо карда хонед, дар ин замина лоиҳаи хурди таълимӣ омода кунед ва дар машғулияти маҳфил тақдирот кунед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲО

“Инқилоби Сафед” – маҷмӯи ислохотҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодӣ аст, ки аз ҷониби Шоҳ Муҳаммад Ризо Паҳлавӣ дар солҳои 1963–1979 дар Эрон амалӣ карда шудааст. Онҳо дигаргуниҳои сектори маданият ва аграрӣ, васеъ намудани ҳуқуқи интихоботии аҳоли ва саноатикунони мамлакатро дар бар мегирад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Ислохотҳои дар Туркия дар солҳои 1945–1980 ба амал бароварда шуда, ба кадом натиҷаҳо овард?
2. Дар бораи ислохотҳои Т. Ҷул, ки Туркияро ба роҳи инкишофи босуръат андохтааст, нақл кунед.
3. “Инқилоби сафед” дар Эрон кадом мақсадҳо дошт ва ба кадом натиҷаҳо овард?
4. Соли 1979 сарнагун карда шудани режими шоҳ дар Эрон ва эълон шудани Республикаи Исломии Эрон ба кадом омилҳо сабаб шуд?
5. Инқилоби соли 1979 дар Афғонистон ба амал бароварда шуда дар ҷамъияти афғон кадом тағйиротҳоро ба амал овард?

МАВЗЎИ
28

Мамлакатҳои Сурия, Ироқ ва Осиёи Ҷануби Ғарбӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Аз харитаи сиёсии ҷаҳон давлатҳои Сурия, Ироқро пайдо кунед.
2. Пеш аз Ҷанги якуми ҷаҳонӣ Сурия ва Ироқ мустамликаи кадом давлат(ҳо) ҳисобида мешуданд?
3. Кадоме аз мамлакатҳои Осиёи Ҷануби Ғарбиро медонед?

СУРИЯ

Сурия пеш аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон таҳти мандати Франция буд. Соли 1943 сарфи назар аз муқобилияти Де Голл, Сурия истиқлолияти худро эълон кард. Аммо истиқлолияти ҳақиқӣ соли 1946 баъди аз ҳудуди давлат берун шудани қўшунҳои хориҷӣ ба даст омад. Расман ба эълон шудани республикаи парламентӣ нигоҳ накарда, дар Сурия анъанаҳои устувори демократӣ ташаккул наёфт, барои ҳокимият муборизаи тезу тунд ба амал омад.

Дар нимаи дуҷуми солҳои 1940 ҳукуматҳои буржуазияи миллӣ, ки дар назди худ мақсади дар Сурия барпо намудани давлати буржуазӣ-демократиро гузошта буданд, якдигарро иваз карданд.

Ҳизби бедоршавии сотсиалистии араб, ки дар ҳаёти сиёсии ҷамъият роли пешқадамро мебозид, дар соли 1957 ба тарафдории ба мамлакат даъват намудани қўшунҳои Миср баромад. Моҳи феввали соли 1958 Сурия ва Миср ба иттифок муттаҳид шуда, Республикаи **Муттаҳидаи Арабро (РМА)** эълон карданд.

Баъди як қатор намоишҳои норозигӣ афсарони армия дар моҳи сентябри соли 1961 табaddулоти ҳарбӣ карданд. Дар ҳуди ҳамон рӯз ҳаёти фармондеҳии ҳарбӣ дар бораи аз таркиби РМА баровардани Сурия ва барпо намудани **Республикаи Сурияи Арабро** эълон карданд.

Баъди табaddулоти ҳарбӣ дар моҳи ноябри соли 1970 ҳокимият дар мамлакат ба дасти вазири мудофия генерал Ҳафиз Асад гузашт. Дар референдуми соли оянда Ҳ. Асад президенти Сурия интиҳоб гардид. Дар Сурия муддати дароз яккаҳукмронии Ҳ. Асад барпо гардид. Солҳои 1980–1990 Сурия роҳи сохтмони сотсиализмро давом дод. Дар охири солҳои 1980 сектори давлатӣ қисми зиёди МУД-ро ташкил меод. Дар сиёсати берунӣ Сурия ба муқобили Исроил мавқеи қатъиро ишғол кард. Ба Ливия наздик шуд. Сурия дар ҷанги Ироқу Эрон дар солҳои 1980–1988 Ироқро дастгирӣ кард. Соли 1990 дар замонҳои таҷовузи Ироқ алайҳи Қувайт Сурия дар тарафи Қувайт буд ва ба он кўмакҳои дипломатӣ, моддӣ ва маънавӣ расонд.

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Ба фикри шумо, дар ин давр сабабҳои табaddулоти ҳарбии дар Сурия ба амал омада аз ҷиҳати иборат буд?

ИРОҚ

Соли 1932 **Ироқ**, ки истиқлолияти худро эълон карда буд аз бисёр ҷиҳат ба Британияи Кабир вобаста боқӣ монд. Соли 1958 дар таҳти роҳбарии

генералҳо **Абдул Карим Қосим** ва **Абдул Салим Ареф** табaddулоти давлати ташкил карда шуда, шоҳ Фейсал, сарвазир ва аъзоёни оилаи шоҳро куштанд. Аммо баъдтар аз сабаби ҷангҳои ҳамдигарӣ Абдул Карим Қосим ва Абдул Салим Ареф низ кушта шуданд. Дар мамлакат мубориза барои ҳокимият, табaddулоти давлати давом карданд. Баъди табaddулоти дигари давлати дар соли 1968 ҳокимияти ҳақиқӣ ба дасти вазири мудофия **Саддам Ҳусайн** гузашт.

Дар иқтисодиёт ислохот ба амал бароварда, дараҷаи некӯаҳолии аҳоли баланд гардид. Дар сиёсати иқтисодӣ ба мустаҳкам намудани сектори давлати диққати махсус дода шуд. Ба соли 1973 омада, қисми асосии даромади содиротро даромади нефт ва маҳсулоти нефт ташкил мекард.

Соли 1979 Саддам Ҳусайн расман президенти Ироқ интихоб шуд. 22 сентябри соли 1980 Ироқ ба зидди Эрон ҷанг оғоз кард. Ҷанги Эрону Ироқ тўлонитарин муноқишаи ҳудудии асри XX буд. Ҷанг то соли 1988 давом кард ва талафотҳои калон дод.

Соли 1990 Ироқ ба Қувайт зада даромада, ҳудуди онро ишғол кард. Шўрои Амнияи СММ талаб кард, ки бо зудӣ қўшунҳои Ироқ аз Қувайт бароварда шавад. Моҳи январӣ соли 1991 нерӯҳои байналмилалӣ амалиёти "Тўфони саҳроӣ"-ро барои озод кардани Қувайт оғоз карданд. Дар муддати кӯтоҳ армияи Ироқ тамоман торумор карда шуд.

МУШОҲИДАИ ТАЪРИХӢ

Ба назари шумо пас аз амалиёти "Тўфони саҳроӣ" дар сиёсати берунӣ чӣ гуна тағйиротҳо содир шуданд? Фикратонро асоснок намуда, бо истифода аз ТИК тақдимот омода кунед.

Мамлакатҳои Осиёи Ҷанубӣ Ғарбӣ

Дар минтақаи Осиёи Ҷанубӣ Ғарбӣ 16 давлати мустақил ҷойгир буда, мо бо баъзеи онҳо шинос мешавем.

ЛИВАН

Баъд аз Ҷанги дуҷониба сарфи назар аз барҳам додани ҳукмронии сиёсии мамлакатҳои Ғарб ва аз ин мамлакат бароварда шудани қўшунҳои хориҷӣ монополияҳои хориҷӣ мавқеи худро дар Ливан нигоҳ медоштанд. Соли 1948 Ливан "мамлакати озод" эълон карда шуд. Моҳи май соли 1958 дар мамлакат ҷанги шаҳрвандӣ сар шуд, ки дар натиҷа 3000 кас ҳалок гардид. Баъди ин ҳукумати нави Ливанро, ки ба сари ҳокимият омада, сиёсати мустақилро гузаронд, ҳама дастгирӣ карданд. Дар солҳои 1960 иқтисодиёти Ливан асо-

сан ба соҳаи хизматрасонӣ нигаронида шуда буд. Аммо таҷовузи Исроил дар Ливан шиддати иҷтимоӣ, сиёсӣ ва этноконфессионалиро тезу тунд кард. Соли 1975 задухӯрд миёни ҷанговарони фаластинӣ ва отрядҳои насронӣ дар Байрут ҷанги шаҳрвандиро дар Ливан оғоз кард, ки то соли 1990 идома кард.

ИОРДАНИЯ

22 соли 1946 дар Лондон истиқлолияти **Трансиордания** эълон карда шуд ва дар моҳи майи ҳамон сол номи давлат ба **Иордания** иваз карда шуд. **Амир Абдуллоҳ I ибни Ҳусайн** шоҳи (малик) мамлакат шуд. Пас аз он ки Иордания дар ҷанги соли 1967 шикаст хӯрд ва соҳили ғарбии дарёи Ҷордан аз ҷониби Исроил тасарруф шуд, садҳо ҳазор гурезаҳои фаластинӣ дар Иордания маскан гирифтанд. Шоҳ аз ҳуқуқҳои Иордания ба соҳили ғарбии дарёи Иордания ба нафъи фаластиниҳо даст кашид. Аммо таҳти таъсири Исроил, дар соли 1988 Иордания ҳама равобитро бо соҳили Ғарбӣ қатъ кард. Дар натиҷа ӯ аз кӯмаки молиявии давлатҳои арабӣ маҳрум шуд. Танҳо бо дастгирии Иттиҳоди Европа ва созмонҳои молиявии байналмилалӣ Иордания тавонист ба охири соли 1991 омада аз бӯҳрони молиявӣ берун шавад.

АРАБИСТОНИ САЪУДӢ

Пас аз ба даст овардани созиш дар бораи истихроҷи нафт бо ширкати амрикоии "Арамко" мамлакат ба рамзи сарват табдил ёфт. Дар нагузашта, дар Арабистони Саъудӣ конҳои нафт ба қор даромада, симои мамлакат тағйир ёфт. Дар солҳои 1960 нуфузи шоҳи Арабистон Фейсал дар дунёи мусулмон боло рафт. Вай ба беҳбудии равобит бо Эрон шурӯъ кард, шоҳи Эронро дар Макка қабул кард. Ташкилоти **"Конференсияи ислом"** бо таклифи **Фейсал** дар назди Шӯрои роҳбарони мамлакатҳои араб дар Работ таъсис ёфт. Аз соли 1973 сар карда, нархи нафт якбора боло рафт ва сарвати Арабистони Саъудӣ ба сатҳи бесобиқа расид. Ба соли 1990 омада саъудӣҳо 1/3 захираҳои молиявии ҷаҳонро дар дасти худ ҷамъ карданд. Дар ин ҷо 1/4 ҳиссаи захираҳои аниқшудаи нафти ҷаҳон воқеъ гардидаанд. Ҳамаи ин боиси афзудани нуфузи шоҳигарӣ дар байни мамлакатҳои мусулмон гардид.

САВОЛҲОИ РОҲНАМО

Ба донишҳои аз фанни география азхудкардаатон таъя карда, мавқеи ҷойгиршавии географӣ, пойтахт, аъзори мамлакатҳои Осиёи Ҷануби Ғарбӣ, инчунин ба донишҳои аз фанни ҳуқуқ азхудкардаатон таъя карда, идоракунии давлат ва маълумотҳои оиди ҳизбҳои сиёсӣ қорҳои амалигардондаи шахсони ба сари ҳокимият омадаро дар шакли ҷадвал ба дафтаратон қайд кунед.

АМОРАТҲОИ МУТТАҲИДАИ АРАБ

Соли 1971 баъди рафтани қўшунҳои англис дар қисми шарқии нимҷазираи Арабистон федератсияи **Аморатҳои Муттаҳидаи Араб (АМА)** ташкил карда шуд. Ба он 7 аморат – Абу Даби, Дубай, Шарча, Аҷман, Умм ул-Қайвайн, Ал-Фуҷайра ва Раъс ул-Хайма шомил шуданд. Дар байни ин аморатҳо калонтаринаш Абу Даби ва Дубай ҳисобида мешавад. Аз сабаби ғоидаи бузурги нефт, мамлакат аз ҷиҳати даромад ба сари ҳар аҳоли дар дунё яке аз ҷойҳои аввалинро ишғол мекунад. Барои ҷалби сармояи хориҷӣ минтақаҳои озоди саноатӣ таъсис дода шудааст. АМА бузургтарин маркази тиҷоратии молиявӣ ва транзитӣ дар Шарқи Наздик ҳисобида мешавад.

КОР КАРДАН БО ИНТЕРНЕТ

Бо воситаи интернет сафари виртуалӣ ба федератсияи Аморатҳои Муттаҳидаи Араб (АМА) ташкил кунед ва воқеияти таърихиро дар асоси маводи дар мавзӯ омӯхташуда таҳлил кунед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲО

Санксия – чораи муқозоте (иқтисодӣ, молиявӣ ё ҳарбӣ) мебошад, ки аз ҷониби давлат (ё гурӯҳи давлатҳо) нисбат ба давлатҳое, ки ӯҳдадориҳои байналмилалӣ ё меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалиро вайрон кардаанд, татбиқ карда мешавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Дар нимаи дуюми солҳои 1940 дар таърихи Сурия чӣ гуна ҷараёнҳои сиёсӣ мушоҳида мешуданд?
2. Ироқ соли 1932 истиқлолияти худро эълон кард, аз чӣ сабаб дар ҷиҳатҳои зиёд вобаста ба Британияи Кабир боқӣ монд?
3. Кадом омилҳоро медонед, ки боиси тағйирёбии симои Арабистони Саъудӣ шуданд?
4. Баъди кадом воқеаҳо дар қисми шарқии нимҷазираи Арабистон федератсияи Аморатҳои Муттаҳидаи Араб (АМА) ташкил карда шуд?

МАВЗЎИ 29

Ислоҳоти миллӣ ва роҳҳои дигари тараққиёт дар Америкаи Лотинӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Ба давлатҳои Америкаи Лотинӣ кадом давлатҳо дохил мешаванд?
2. Пеш аз Ҷанги дуҷониби ҷаҳон Америкаи Лотинӣ мустамликаҳои кадом мамлакатҳо ҳисобида мешуданд?

Пас аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон дар мамлакатҳои Америка Лотинӣ барои гузаронидани ислохотҳои иқтисодӣ шароити мусоид ба вуҷуд омад: онҳо соҳиби захираҳои калони асфур гардиданд, дар савдои ҷаҳонӣ саҳми онҳо афзуд. Ин ҳол дар мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ барои ташаккули режимҳои оммавӣ, аммо авторитарӣ муҳити мусоид офарид.

Дар охири солҳои 1970 ва аввалҳои соли 1980 дар мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ мубориза бар зидди режимҳои

БА ЁД ОРЕД

Дар бораи иштироки Америкаи Лотинӣ дар Ҷанги дуҷуми ҷаҳон чӣ ҳолат мебарояд?

диктаторӣ фаъол гардид. Ин ҳол соли 1979 дар Никарагуа ба инқилоб, дар Салвадор ва Гватемала ба пурзӯр шудани ҳаракати исёнгарӣ овард. Дар давлатҳои Америкаи Ҷанубӣ – Эквадор, Перу, Боливия, Аргентина, Бразилия ва Уругвай режимҳои ҳарбӣ бо ҳукуматҳои шаҳрвандӣ иваз карда шуданд. Дар асри XX се шакли барои мамлакатҳои Америкаи хосбудаи наврозӣ ба назар мерасид – *инқилобӣ, неоконсервативӣ* ва *ислохотгарӣ*. Ин вариантҳо дар мисоли сето давлат дида мебароем.

*Роҳбари Куба
Фидел Кастро*

КУБА – ВАРИАНТИ ИНҚИЛОБИИ НАВРОЗИ

Дар охири солҳои 1950 воқеаҳои дар ҷазираи хурдакии баҳри Кариб – **Куба** рӯйдода эътибори тамоми дунёро ба худ ҷалб кард. Куба роҳи инқилобии наврозии ҷамъиятро интихоб кард. **1 январӣ соли 1959** исёнгарон тахти сарвари Фидел Кастро ба Гавана дароманд, инқилоб ғалаба кард. Ҳукумати Ф. Кастро фикр мекард, ки фақат дигаргунии куллии сифат Куба аз ақибмондагӣ бароварда метавонад ва ҷамъиятро ба дараҷаи муосири таъриқӣ мебардорад, аз ин рӯ сиёсати қатъии иҷтимоӣ-сиёсиро ба амал ҷорӣ кард. Баъди аниқ шудани муносибати душманонаи ШМА нисбат ба ҳукумати нави Куба, ҳукумати Ф. Кастро тавассути созиш бо СССР ба мустақам намуни қудрати мудуфиавии давлат сар кард. Ин бошад **соли 1962** ба **“Бӯҳрони Кариб”** овард. Куба дар даврҳои аввал дар наврозии қариб тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъият ба муваффақиятҳои калон ноил шуд. Куба, ки мамлакати софи аграрӣ буд, роҳи ба мамлакати аграрӣ-индустриалӣ табдил доданро интихоб кард. Аммо солҳои 1980 дар варианти Кубагии наврозии ҷамъият камбудихо ба ҷашм расидан гирифтанд. Суръатҳои афзоиши иқтисодӣ, дараҷаи зисти аҳоли паст шуд. Пош хӯрдани СССР барои Куба зарбаи калон шуд. Соли 1990 аксарият сарнагуншавии режими Ф. Кастроро башорат карда буданд, аммо ин тавр нашуд.

ЧИЛИ – ВАРИАНТИ НЕОКОНСЕРВАТИВИИ НАВСОЗЌ

Баъди Чанги дуҷуми ҷаҳон мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ варианти муносиби навсозии ҷамъиятро меҷустанд. **Солҳои 1960** дар Чили ҳукумат ба навсозии мамлакат ҳаракат кард. Дар ин амал ҳукумат ба сохтори ислоҳоти дар мамлакатҳои пешқадами аз таҷриба гузашта таъямуд. Аммо ислоҳотҳои оғозшуда торафт тақсимшавии ҷамъиятро пурзӯр намуда, дар ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсии мамлакат зиддиятро ба вуҷуд овард. Пеш аз интиҳоботи наवбатии президентӣ блоки **Ягонагии халқ** ташкил шуда, ба он коммунистҳо, сотсиалистҳо, радикалҳо ва “Ҳаракати ягонаи фаъолияти халқӣ” дохил шуданд. **Соли 1970** номзоди ҳамин блок – **Салвадор Аљенде** президенти Чили интиҳоб шуд. Ҳукумати С. Аљенде ислоҳотҳои амиқро оғоз намуд. Аммо чун ҳар як чораи ба манфиатҳои ҷамъият таъсиркунанда, вайронкунандаи тарзи ҳаёти одатӣ ва алоқаҳои иҷтимоии анъанавӣ ислоҳотҳои ҳукумати С. Аљенде ҳам назарияҳои гуногун ва зиддиятҳо ба миён овард. **Соли 1973** табaddулоти ҳарбӣ ба амал бароварда шуда, ба сари ҳукумат хунтаи ҳарбӣ зери сарвари генерал **Августо Пиночет** омад. Дар Чили ҳолати муҳосира эълон карда шуд. Конститутсия ва қариб тамоми озодиҳои демократӣ бекор карда шуд. Варианти интиҳобкардаи ҳукумати Пиночет навсозии неоконсервативӣ ба муаммоҳои калони иҷтимоӣ сабаб шуд. Пеш аз ҳама музди кор, хусусан дар давраҳои аввали ислоҳотҳо хеле паст шуда, бекорӣ аз ҳад зиёд гашт. Дар интиҳоботи президентии соли 1989 сарвари Ҳизби христианӣ-демократӣ (ҲХД) П. Эйлвин ғолиб шуд. Даври диктатура итмом ёфт.

МЕКСИКА – ВАРИАНТИ ИСЛОҲОТЧИГИИ НАВСОЗЌ

Соли 1958 Мексика аз рӯйи ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар Америкаи Лотинӣ ба ҷойи аввал баромад. Дар инкишофи бомуваффақияти иқтисодии мамлакат сектори пурқудрати давлат нақши асосӣ бозид. Инқилоби Куба, ки дар Америкаи Лотинӣ сабабгори овозаҳои зиёд гашта буд, роҳбарҳои Мексикаро низ барои ба соҳаи иҷтимоӣ эътибори ҷиддӣ додан маҷбур намуд. Доираҳои ҳукмрони Мексика аз роҳи либералӣ-ислоҳотчигӣ қафо нагаштанд.

Бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонии солҳои 1980 барои Мексика санҷиши калон буд. Гарчи бӯҳрон паси сар шуда бошад ҳам, бекорӣ, қарзи беруна якбора баланд шуд, вобастагӣ ба дунёи беруна хусусан ба ШМА низ зиёд шуд.

ДАР ЁД ДОРЕД

1 январи соли 1959 инқилоби исёнчиён таҳти сарвари Ф. Кастро ғалаба кард.

Соли 1970 номзади fronti халқӣ Салвадор Аљенде президенти Чили интиҳоб шуд.

Соли 1958 Мексика аз рӯйи ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар Америкаи Лотинӣ ба ҷойи аввал баромад.

СУПОРИШИ КОРИ ЭҶОДӢ

Маълумотҳоро дар бораи ташрифи роҳбари Куба Фидел Кастро ба Ўзбекистон кофта ёбед ва дар мавзӯи “Шароф Рашидов ва Фидел Кастро” тақдимот тайёр кунед.

СУПОРИШ ОИДИ КОР КАРДАН БО АСАРИ БАДЕӢ

Ҳикояи “Садбарг барои муаллима”-и Алваро Юнкенгро хонда таҳлил кунед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҶҶО

Режими ҶарбӢ – шакли идоракунии давлатӢ буда, дар он ҳокимият пурра дар дасти Ҷарбиён мешавад. Режимҳои ҶарбӢ одатан тавассути табaddулотҳои ҶарбӢ ба вуҷуд меоянд.

Мамлакати аграрӢ-индустриалӢ – мамлакатест, ки боигариҳои асоси-ашро маҳсулоти хоҷагии қишлоқ ташкил карда, саноаташ ба коркарди маҳсулоти хоҷагии қишлоқ ва боигариҳои табиӣ равона шудааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Дар бораи тағйиротҳои сиёсии асосие, ки дар Америкаи Лотинӣ дар нимаи аввали солҳои 1950–1980 рӯй доданд нақл карда диҳед.
2. Оё варианти навсозии Куба самара дод? Аз солҳои 1980 инҷониб, кадом камбудии ин вариант намоён шуд?
3. Чаро дар Чили ислохотҳои ҳукумати С. Аљенде ба муваффақиятҳои алоҳида нигоҳ накарда оммавӣ нашуд?
4. Ислохотҳои даври диктатураи Пиночет дар инкишофи баъдинаи Чили кадом нақшо бозид?
5. Варианти ислохоти ислохотчигии навсозии Мексика аз вариантҳои Куба ва Чили бо чӣ фарқ мекунад?

**МАВЗЎИ
30**

Истиқлолият дар Африка, муаммоҳои қашшоқӣ ва тараққиёт

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. Бо ёрии харита Африка аз чиҳати географӣ ба кадом қисмҳо тақсим шуданашро муайян кунед?
2. Мамлакатҳои Африка дар даври нав мустамликаҳои кадом давлатҳо буданд?
3. Иштироки мамлакатҳои Африка дар Ҷангҳои якум ва дуюми ҷаҳон чӣ тавр буд?

МАМЛАКАТҲОИ АФРИКАИ ШИМОЛӢ

Ба мамлакатҳои араби Африкаи Шимолӣ, Миср, Судан, Ливия, ва давлатҳои Мағриб: Алҷазоир, Тунис, Марокаш ва Мавритания дохил мешаванд. Дар ин мамлакатҳо аҳоли асосан ба дини ислом эътиқод мекунад. Аз ин рӯ, минтақа давлатҳои тамаддуни арабӣ-исломӣ ҳисобида мешаванд.

МИСР

Дар солҳои баъди ҷанг вазъияти сиёсии ва иқтисодии **Миср** ниҳоят ноустувор буд. Соли 1952 дар мамлакат инқилоб ба амал омад ва “**Афсарони ҷавон**” бо сардории **Ҷамол Абдул Носир** ба сари ҳокимият омаданд. Дар аввал он ба табaddулоти маъмулии ҳарбӣ шабоҳат дошт. Аммо ривочи баъдинаи воқеаҳо нишон дод, ки инқилоби зиддиимпериалистӣ ва зиддифеодалӣ буд. Инқилоб ба ҳаракати дуру дарози миллӣ-озодихоҳӣ хотима дода, давраи ҳақиқии истиқлолияти Мисрро сар кард.

Ҳукумати нав дар Миср як қатор ислохотҳоро ба амал овард. Дар мамлакат ҳамаи ҳизбҳои сиёсӣ пароканда карда шуданд. Ягона иттиҳодияи расмӣ сиёсӣ – “**Ташкилоти озодӣ**” таъсис ёфт ва он тақвоҳои режими нав гардид. Дар натиҷаи ислохоти замин бисёр деҳқонон соҳиби замин гардиданд. Аммо ташкилоти “Бародарони мусулмон”-и мутаассиби динӣ ба муқобили фаъолияти ҳукумат ҳаракат кард. Онҳо дар давлате, ки аксарияти аҳоли бесавод буданд, нуфузи қавӣ доштанд. Дар натиҷа соли 1954 баъди задухӯрди хунини тарафдорони “Бародарони мусулмон” ва тарафдорони “Ташкилоти озодӣ” ташкилоти “Бародарони мусулмон” торумор карда шуд. Ҳукумати Ҷ. А. Носир дар тараққиёти Миср ба ёрии СССР таъя мекунад. Пас аз марги Ҷ. А. Носир дар соли 1970 **Анвар Садат**, ки президенти Миср интиҳоб шуд, ҳама робитаҳоро аз СССР қанда, ба ШМА наздик шуд ва бо кӯмаки он ба рушди иқтисодӣ шурӯъ кард. Ҳатто 6 октябри соли 1981 кушта шудани Анвар Садат ҳам роҳи нави иқтисодиро тағйир дода натавонист. Пас аз интиҳоб шудани **Ҳуснӣ Муборак** ба мақоми президент, Миср дар тӯли солҳои 1980 ва аввали солҳои 1990 босуръат рушд кард.

СУДАН

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Ба фикри шумо муаммоҳои тараққиёти Африкаи имрӯза аз ҷиҳати иборат аст?

Соли 1956 Судани истиқлолият ба даст оварда, республикаи демократии унитарӣ эълон шуд. Пас аз он дар байни ҷонибдорони роҳи дунёвӣ ва динӣ як қатор задухӯрдҳо суръат гирифт.

Дар натиҷа Судан роҳи исломии тараққиётро интиҳоб кард. Ислом – дини давлатӣ, забони арабӣ – забони давлатӣ, шариат – асоси ҳамаи қонунҳо эълон гардид. Соли 1969 ташкилоти “Афсарони

озод” ин режимро сарнагун кард. Ҳокимият ба шӯрои инқилобӣ (ШИ) бо сардории полковник **Чаъфар Нимейрӣ** гузашт.

Мамлакат **Республикаи Демократии Судан** эълон карда шуд. Режими шахсии Ч. Нимейра муқаррар карда шуд. Дар мамлакат ҳуқуқҳои инсон поймол карда шуданд.

Баъди муборизаи дуру дароз соли 1985 режими Ч. Нимейра сарнагун карда шуд. Баъди ин дар ҷануби давлат миёни ҷонибдорони давлати исломӣ ва ҳукумат ҷанг оғоз шуд. Дар натиҷа, Судан дар охири асри XX ҳам ақибмондтарин давлати минтақа боқӣ монд.

ЛИВИЯ

1

Аввали асри XX мустамликаи Туркия буд, пас аз ҷанги Туркия-Италия мутеъғӣ ба Италия оғоз ёфт

2

Дар даври Ҷанги дуҷуми ҷаҳон англисҳо ва франсузҳо ишғол карданд. Соли 1952 СММ ба Ливия истиқлолият дод.

3

Шоҳигарии Муттаҳидаи Ливия сарнагун карда шуда, Республикаи Ливияи Араб таъсис ёфт (1969).

4

Соли 1977 – Ҷамхирияи Халқии Сотсиалистии Ливияи Араб ба ҷойи РЛА эълон карда шуд

Муаммар
Қаззофӣ

Солномаи асри XX Ливия: аз мустақилӣ ба диктатура

Соли 1949 мустамликаҳои собиқи Италия – **Фессан, Киренаика** ва **Триполитания** муттаҳид шуда, шоҳигарии Ливия ташкил ёфт. Ливия соли 1951 давлати мустақил эълон шуд. Дар соли 1950 дар ҳудуди Ливия захираҳои калони нафт ва газ аниқ карда шуданд. Ин боигарихоро компанияҳои хориҷӣ, пеш аз ҳама аз компанияҳои ШМА азхуд карданд. Дар солҳои минбаъда саноати истихроҷи нафт босуръат ривож ёфт. Тараққиёти босуръати саноати нафт дар ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодии Ливия ҳам тағйиротҳои куллии ба амал овард. Ин чараён на танҳо боиси хеле кам шудани аҳолии деҳот гардид, балки тарзи анъанавии ҳаёти динӣ, ки асоси таъғоҳи сохти монархия дар мамлакат буд, барҳам хӯрд, роли армия тадриҷан баланд мешуд. Дар натиҷа соли 1969 ташкилоти “Афсарони ҷавон” бо сардории **Муаммар Қаззофӣ** 29-сола шоҳро сарнагун карда, мамлакатро **Республикаи Ливияи Араб** эълон кард. Дар замони ҳукмронии М. Қаззофӣ давлат дар рушди иқтисодӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли ба пешравиҳои бузург ноил гардид, вале ҳуқуқи шахрвандон таъмин нагардид, норозигии як қисми аҳоли афзуд.

МАМЛАКАТҲОИ АФРИКАИ ТРОПИКӢ ВА ҶАНУБӢ

Моҳи октябри соли 1945 дар шаҳри Манчестери Англия конгресси V Панафрика шуд. Дар он рӯҳи зиддимустамликадорӣ, зиддиимпериалистӣ устувор буд. Конгресс талабҳои нави инқилобӣ ба миён гузошт, ки ба тамоми қитъа ва ҳамаи минтақаҳои бузург ва мамлакатҳо нигаронда шудаанд. Барои аксарияти мамлакатҳои Африка солҳои баъд аз ҷанг давраи ташкил ёфтани ҳизбҳои сиёсӣ буданд. Ҳоло онҳо бевосита ба омма муроҷиат карда метавонистанд. Митингҳо, ташвиқотҳои беитаъӣ гузаронданд, молҳои хориҷиро бойкот карданд. Дар охири солҳои 1940 ва аввали солҳои 1950 намоишҳои оммавӣ ва задухӯрдҳои хунин бо полис як хусусияти хоси ин давр гардиданд. Баромадҳои мусаллаҳона, шӯриши мусаллаҳонаи халқҳои **Мадагаскар, Соҳили Кот-Дувуар, Кения** ва **Камерун** ба муқобили мустамликадорӣ авҷ гирифт. Нимаи дуюми солҳои 1950 давраи мубориза барои сарнагун кардани режимҳои мустамликавӣ буд. Мустамликаи Британияи Кабир Соҳили Тиллой истиқлолияти худро эълон карда, худро мамлакати Гана номид. Мустамликаи Франция Гвинея низ истиқлолияти худро эълон кард. Ин қадамҳои аввалинро тамоми Африка ҳамчун рамзи аз ҳукмронии мустамликадорон озод кардани қитъа қабул карданд.

Нуқтаи баландтарини ҷараёни озодшавӣ аз мустамликадорӣ ба соли 1960 рост омад. Он ба таърих ба сифати **“Соли Африка”** дохил шудааст. Дар ҳаритаи ҷаҳон 17 давлати нави Африка пайдо шуд. Дар солҳои минбаъда қариб ҳамаи давлатҳои ба Британияи Кабир мансуб истиқлолияти худро эълон карданд. Соли 1975 баъди дар Португалия рӯй додани инқилоб мустамликаҳои он ҳам ба сифати мамлакатҳои мустақил ташкил ёфтанд.

МУШОҶИДАИ ТАЪРИХӢ

Ба фикри шумо конгресси V Панафрика ва “Соли Африка” дар таърихи халқҳои Африка чӣ гуна аҳамият доранд? Фикратонро асоснок намуда бо истифода аз технологияи Т тақдирот тайёр кунед.

Ба таври васеъ боварӣ доштанд, ки зиндагӣ қариб дарҳол пас аз истиқлолият беҳтар мешавад. Аммо дар аксари мавридҳо давлатҳое, ки роҳи рушди ғайрикапиталистиро интихоб кардаанд, вазъиятҳои душворро аз сар гузаронидаанд, сарварони дирӯз ва ҳизбҳои ҳукмрон, ки барои истиқлолият мубориза бурданд, ҷангоми ба сари ҳокимият омаданашон ба золиму диктатор табдил ёфтанд, ҷангҳои шаҳрвандӣ боиси хунрезии зиёд гардиданд. Дар як қатор дигар мамлакатҳое, ки роҳи капиталистиро муқаррар медонистанд, қариб ҳамин гуна муаммоҳо пайдо шуданд.

Дар як қатор мамлакатҳои Африка аппарати бюрократии бисёрнафара, бетаҷриба ва бесамар, ба коррупсия ғўтидамонда, тороҷгари боигарии давлатӣ ва дар ҳамин асос якдигарро дастгиркунанда ба вучуд омад. Дар чунин шароит ташкилоти ягонаи тартиб ва қуввадор армия шуда монд. Барои раҳой ёфтани аз қашшоқӣ, ҷанг ва генотсид, ба туфайли набудани саноат, бекорӣ ва ноилоҷӣ миллионҳо нафар африкоӣён қитъаи худро тарк кардан маҷбур шуданд.

МУБОРИЗА БАР ЗИДДИ РЕЖИМИ АПАРТЕИД

Дар қисми ҷанубии Африка ба режими нажодпарастӣ асосёфта **Республикаи Африкаи Ҷанубӣ (РАҶ)** мавҷуд буд. Ин режим аз нажодҳои гуногун талаб мекард, ки одамони нажоди гуногун алоҳида зиндагӣ кунанд, омехта на-шаванд, дар зиндагӣ ва ҷараёни меҳнат бо ҳамдигар алоқаи кам дошта бошанд. Ин нуқтаи назар ба ғояи бартариӣ шахсони сафедпӯст асос ёфта буд. Сиёҳпӯстон ҳуқуқи иштирок дар интиҳобот надоштанд. Ҳатто системаи таҳсилоти ибтидоӣ тарҳрезӣ шуда буд, ки ба онҳо дониши алоҳида, камтар диҳад. Ташкилотҳои сиёсӣ, ки ба ин гуна тартибот муқобил буданд, таъқиб карда мешуданд.

Ба муқобили режими апартеид на танҳо аҳолии сиёҳпӯсти беҳуқуқ ва як гурӯҳи сафедпӯстон эътироз мекарданд, балки аз тарафи ҷамъияти ҷаҳон ба ин беадолатӣ низ мубориза мебуданд. СММ як қатор тадбирҳоро амалӣ кардааст, ки ба бойкот кардани режими апартеид нигаронида шудааст. Дар натиҷа ҳукумати РАҶ маҷбур шуд, ки тадбирҳои демократиро ба амал барорад, манъи фаъолияти ҳамаи ғизҳои сиёсӣ бекор карда, маҳбусони сиёсӣ озод карда шуданд. Пас аз интиҳоботи соли 1994 **Нелсон Мандела**, аввалин роҳбари сиёҳпӯст дар таърихи Африкаи Ҷанубӣ, президенти ин давлат шуд.

Баробари сарнагун карда шудани режими апартеид мустамликадорӣ дар Африка пурра ба охир расид.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲО

Генотсид – як навъи ҷинояти байналмилалӣ мебошад: ҳаракате, ки ба пурра ё қисман нобуд кардани ҷисмонии гурӯҳҳои аҳолии аз рӯи нажод, миллат, дин, таркиби этникӣ нигаронида шудааст.

Апартеид – шакли шадидтарини пастзании нажодӣ.

САВОЛ ВА СУПОРИШО

1. Дар солҳои баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳон дар Миср сабабҳои ноустувор будани муҳити сиёсӣ ва иқтисодӣ аз ҷиҳати иборат буд?
2. Дар бораи сохтор ва рушди минбаъдаи шоҳигарии Ливия дар солҳои 40-уми асри XX ҷиҳати медонед?
3. Конгресси V Панафрика, ки моҳи октябри соли 1945 дар шаҳри Манчестери Англия барпо гардид, дар таърихи ҷиҳати ҷиҳати калон дорад?
4. Хусусиятҳои ба худ хоси намоишҳои оммавӣ ва задухӯрдҳои хуни-ни бо полис дар охири солҳои 1940 ва аввали солҳои 1950 аз ҷиҳати иборат аст?

МАВЗЎИ 31

Инкишофи илму фан ва маданият дар нимаи дуюми асри XX

САВОЛ ВА СУПОРИШҲОИ ФАЪОЛКУНАНДА

1. То нимаи дуюми асри XX дар соҳаи илмҳои дақиқ кадом ихтироъҳо ба амал омаданд?
2. Мамлакатҳои ҷаҳон дар Ҷангҳои якум ва дуюми ҷаҳон кадом аслиҳаҳоро истифода бурданд?
3. Дар ибтидои асри XX дар адабиёт дар кадом равияҳо асарҳо навишта шудаанд?

ИНҚИЛОБИ ИЛМӢ-ТЕХНИКӢ ВА НАТИҶАҶОИ ОН

Инкишофи фан дар садсолаи охир ба нимаи дуюми асри XX омада ба инқилоби илмӣ-техникӣ оварда расонд. Аломатҳои асосии ин инқилоб аз истеҳсоли оммавии молҳои аз маводи синтетикӣ ва табиӣ тайёршуда, истифодаи васеи мошинҳо, офаридани хатҳои конвейерӣ, завод-автоматҳо ва роботҳои саноатӣ иборат буд. Инқилоби илмӣ-техникӣ иқтисодиёти ҷаҳонро ба давраи постиндустриалӣ баровард.

Дар баробари ин инқилоби илмӣ-техникӣ як қатор оқибатҳои манфӣ низ овард. Махсусан, дар натиҷаи автоматӣ кунонидан ва компютеркунонии истеҳсолот ҷойи кор кам шуда, бекорӣ авҷ гирифт. Ба кор андохтани ҳелҳои нави энергия ва маводҳои сунъӣ имконияти истифодаи сарватҳои табииро васеъ кард, вале ба табиат зарари он ҳам зиёд шудан гирифт.

Комёбиҳои илму фан

Ба охири асри XIX – ибтидои асри XX омада, дар асосҳои тафаккури илмӣ дигаргуниҳои бузург ба амал омаданд. Ҷаҳонбинии механикӣ, ки аз Исаак Нютон оғоз шуда буд, имкониятҳои худро ба охир расонд ва ин даври нав боиси бӯҳрони фан гардид. Ба он кашфи электрон ва **радиоактивӣ** такони калон бахшид. Дар ҷараёни рафъи инқирози фан инқилоби илмӣ-техникӣ аз физика оғоз ёфта, тамоми соҳаҳои фанро фаро гирифт. Ин пеш аз ҳама бо номҳои олимони **Макс Планк** ва **Алберт Эйнштейн** алоқаманд аст. Кашфи **электрон** ва **радий**, трансформатсияи элементҳои кимиёвӣ, офаридани **назарияи нисбият** ва **назарияи квантӣ** дар соҳаҳои микролам ва суръати баланд навоварии азим буд. Назарияи квантӣ табиати пайвандҳои кимиёвиро шарҳ дода, дар пеши фан ва истеҳсолот барои трансформатсияи кимиёвӣ моддаҳо дари имкониятҳоро кушод. Ба соҳаи қонунҳои ирсият ворид шудан оғоз ёфта, илми генетика инкишоф ёфт, назарияи **хромосома** ташаккул ёфт.

БА ЁД ОРЕД

Дар ҷаҳон аввалин роҳи оҳан кай сохта шуд ва ӯ барои чӣ хизмат кардааст?

ФИКР КУНЕД ВА ХУЛОСАИ МАНТИҚӢ БАРОРЕД

Ба назари шумо дар охири асри XIX ибтидои асри XX кадом омилҳо боиси ба сатҳи нав баромадани илму фан шуданд?

КАШФИЁТИ ТОП-7-И ДАВРИ “ЌАНГИ САРД”

Боз кадом кашфиёт ва ихтироъҳоро ба рӯяхати мазкур дохил мекардед? Фикратонро бо шарҳ додани даллелҳо ҳаракат кунед.

КОМПЬЮТЕР

ENIAC
(ШМА, Донишгоҳи Пенсилвания, 1946)

ПЛАСТИК

Ба вувуд омадани саноати пластикӣ (солҳои 1950)

КОСМОНАВТИКА

Парвози нахустини инсон ба коинот (1961)

ТЕЛЕФОНИ МОБИЛӢ

“Моторола” (1984)

ИНТЕРНЕТ

АРПАНЕТ (1969)

ТЕХНОЛОГИЯҲОИ АТОМӢ

Обнинск ИЭА (1954)

МУҲАНДИСИИ ГЕНӢ

Стенли Коҳен,
Ҳерберт Бойер (1973)

Дар ҳамин солҳо яке аз муваффақи-
ятҳои калонтарини фанҳои дақиқ кашф
намудани лазер шуд. Ин кашфиёт дар
фанни физикаи асри XX чун яке аз каш-
фиётҳои барҷастатарин тан гирифта
шудааст. Соли 1960 физикҳои шӯравӣ
Н. Г. Басов, **А. В. Прохоров** ва олими
америкой **Ч. Таунс** лазер – (англисӣ
*light amplification by stimulated emission
of radiation* – аз сарҳарфҳои “пурзӯрша-
вии рӯшноӣ дар натиҷаи нурафкании
маҷбурӣ” гирифта шудааст) – навъи
мутлақо нави нурро офариданд. Ба
ҳар сеи ин олимон **мукофоти Нобел**
дар соҳаи физика дода шуд.

Боз як навигарии вобаста ба исти-
фодаи техника ва технологияҳои нав
ихтироъ шудани компютер гашт. Ком-
пютер дар аввал (англисӣ *computer* –
“ҳисобкунанда”) барои азнавкоркунии
ахборот ва ҳисобкунӣ офарида шуда
буд, мошинаи электронии ҳисобкунӣ –
МЭҲ номида шуда, ҳаҷмаш хеле калон
буд. Соли 1959 аз тарафи муҳандисони
америкой **Д. Килби** ва **Р. Нойс** офарида
шудани **микросхемаҳои интегралӣ**
нимноқил ба хурдшавии ҳаҷми ком-
пютерҳо ва васеъ шудани соҳаи фаъ-
олияти он овард. Офарида шудани ми-
кросхемаҳои интегралӣ нимноқилро
олимони ихтироӣ машҳуртарини 50 соли
охири асри XX номиданд. Телефонҳои
мобилӣ, ки ҳоло қариб ҳамаи мо исти-
фода мебарем, низ ихтироӣ асри XX
аст. Компанияи Televerket-и Шветсия
дар охири солҳои 1940 дар бораи офа-
риниши телефонҳои мобилӣ корро сар
карда буд. Алоқаи нахустини оммавии
мобилии аз тарафи шведҳо тақлифшу-
да МТА – *mobile telefon system* (сохтори
телефони мобилӣ) номида шуд. Дар
соли 1970–1980 аз тарафи **Ericsson**,
Philips ва дигар компанияҳои зиёди
машҳур намудҳои нави телефонҳои
мобилӣ офарида шуданд. Дар ҳамин
солҳо аппаратҳои ба намудҳои муосир
наздик офарида шуд. Ходимони инс-
титуту технологӣ Массачусетс аз дур
истода тавассути компютер

мавҷуд будани имконияти бастанӣ алоқаро асоснок намуданд ва офариниши интернетро наздик карданд. Соли 1969 намуди нахустуни интернет – **Арпанет** офарида шуд.

Ҷанги сарди баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳон сар шуда, пойгаи мусаллаҳшавӣ дар байни ШМА ва СССР ба соҳаи кайҳон ҳам кӯчид. **4 октябри соли 1957** дар Иттиҳоди Шӯравӣ аввалин радифи маснӯи Замин ба кайҳон парронда шуд. Аз тарафи гурӯҳи таҳти сарвари академик **С. П. Королев** барои моҳ фиристодани киштии кайҳонӣ тадқиқотҳо бурда шуд. Дар натиҷаи ин **12 апрели соли 1961** дар дунё бори аввалин **Ю. А. Гагарин** дар киштии кайҳонии “Восток” ба кайҳон парвоз кард. Даври кайҳоннавардӣ сар шуда, он донишҳои моро дар бораи кайҳон васеъ намуд.

Дар соҳаи **назарияи иқтисодӣ** ҳам дигаргуниҳои ҷиддӣ ба амал омаданд. Муҳимтарин тағйирот дар назарияи иқтисодӣ аз ҷониби иқтисоддони англис **Ҷон Кейнс** дар нимаи аввали асри XX ба амал омад. Вай амалан дар назарияи иқтисодӣ самти нав – макроиқтисодиётро ба вуҷуд овард. Назарияи Ҷ. Кейнс дар илм номи **кейнсизм**ро гирифтааст. Пас аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон назарияи иқтисодие, ки дар заминаи кейнсизм ба вуҷуд омадааст, неокейнсизм номида шуд. Ин назария ба он нигаронида шуда буд, ки иқтисодиёт ба талаботи давраи нав мутобиқ карда шавад.

Тағйиротҳо дар системаи арзишҳо

Инкилоби илмӣ-техникӣ дар нимаи дуҷуми асри XX ва дигаргуниҳои ба он алоқаманд ба тамоми ҷабҳаҳои ҳаёти инсон таъсир расониданд. Тағйироти системаи арзишҳо бори аввал дар санъат ва адабиёт инъикос ёфт.

Дар санъат самти **абстрактсионизм** (*мавҳумӣ*) маъмул гардид. Абстрактсионизм ҳамчун як навъ посух ба рушди санъати фотография пайдо шуд. Намояндагони абстрактсионизм акнун кӯшиш мекарданд, ки ҳаракат ва эҳсосро дар тасвир ифода кунанд, зеро ба ақидаи онҳо, инъикоси ин ҷиҳатҳо дар фотография ғайримкон буд. Бар хилофи абстрактсионизм **поп-арт** (*санъати оммавӣ*) пайдо шуд ва зуд ба Европа паҳн шуд. Ба фикри дӯстдорони поп-арт, ки ҳама гуна ашё дар ҷаҳон метавонад арзиши ибтидоии истеъмолии худро гум карда, сифати бадеӣ, эстетикӣ пайдо кунад.

Набудани мантиқ ва дақиқ дар тасвири олам дар ин самтҳои санъат нишонаи он буд, ки марҳилаи модернизм дар санъат имкониятҳои худро тамоми кардааст. Акнун услуби **постмодернизм** пайдо шуд, ки унсурҳои санъати Ғарб ва Шарқ, услубҳои гузашта ва муосир, фолклор ва фарҳанги оммавино муттаҳид мекард.

Адабиёт

Баъди ҷанг романҳои як қатор нависандагон тавассути усулҳои бадеӣ ба дарк кардани ҷанг бахшида шуд. Агар дар ин давр аксарияти асарҳо дар рӯи зиддифашистӣ, патсифистӣ навишта шуда бошад, аз солҳои 1960 реализм ба аслиҳаи нишондиҳандаи муаммоҳои нави ҷамъият мубаддал мешавад. Дар онҳо ба фурумоҷии ҷамъият ва инсон овардани вобастагии узвии байни инсон ва табиат, ҳалокатҳои табиӣ тавассути образҳои бадеӣ хеле таъсирпазир ба таври возеҳ ифода карда мешавад.

Шакли реалистии баён дар равиҳои нави адабиёти асри XX – дар **адабиёти оммавӣ** ба худ роҳ ёфт. Чунин адабиёт ба хонандаи оммавӣ равона шуда, асарҳое, ки дар асоси андозаҳои аниқ навишта мешавад ва аз ҷиҳати бадеӣ

чандон баланд набуда, аз чихати мафкуравӣ ба дастгирии тартиби мавҷуда ҳама вақт равона карда шудааст.

Асари дар ин равия навишташуда моли адабиест, ки ба тамоми қонунҳои бозор риоя намуда, ба қабатҳои гуногуни харидорон равона шудааст. Ин бо характери тиҷории худ, бо функцияи дилкушоӣ ва бо маълум будани рафти воқеаҳо аз пеш, аз адабиёти нимаи якуми асри XX фарқ мекунад.

СУПОРИШ ОИДИ ҚОР ҚАРДАН БО АСАРИ БАДЕЙ

Асарҳои бадеӣ-таърихӣ дар маҷаллаи “Адабитӯи ҷаҳон” нашршударо пайдо намуда, дар давраи таътил мутолиа намуда, дар мавзӯи “Таътил ва мутолиа” портфолиои таълимӣ тайёр кунед.

МАЗМУНИ ИСТИЛОҲО

Конвейер – як дастгоҳи махсуси нақлиётӣ тасмашакл мебошад, ки барои интиқоли бор, васл кардани мошин ё пайваста аз як ҷойи қор ба ҷойи дигар интиқол додани ашёи қорӣ беист ё давра ба давра давр мезанад.

Постмодернизм – як равияест, ки дар миёна ва охири асри XX инкишоф ёфта, асосан дуршавӣ аз анъанаҳои модернизм дар фалсафа, санъат, меъморӣ ва адабиётшиносиро ифода мекунад. Истилоҳ асосан барои тавсифи давраи таърихӣ истифода мешавад, ки пас аз модернизм омадааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Тараққиёти илмӣ-техникии даври постиндустриалии капитализм кадом зинаҳоро дар бар мегирад?
2. Дар офаридани МЭҲ, компютерҳо ва шабакаи алоқаи мобилӣ ихтироъ шудани микросхемаҳои интегралӣ кадом нақшо бозид?
3. Кадом назария барои пайдоиши шабакаи интернет асос шуд?
4. Кадом равияҳои адабиёт ва санъати асри XX-ро тавсиф карда метавонед? Таъсири адабиёт ва санъат ба ҳаёти иҷтимоӣ дар ҷаҳон намоён мешавад?
5. Кадом омилҳо ба кашф гардидани кашфиётҳои илмӣ дар нимаи дуюми асри XX сабаб гардид?

МУНДАРИҶА

Муқаддима	3
-----------------	---

БОБИ I

МАМЛАКАТҲОИ ҶАҲОН ДАР ОХИРИ АСРИ XIX – ИБТИДОИ АСРИ XX: ТАСМИМГИРИИ ТАМАДДУНИ ИНДУСТРИАЛӢ

Мавзӯи 1.	Ба вучуд омадани тамаддуни индустриалӣ.....	6
Мавзӯи 2.	Барои "Британияи Кабири бузугтарин": пайдо шудани сохти нави иқтисодӣ ва мафкуравӣ.....	11
Мавзӯи 3.	Франсия ва Германия: мубориза барои пешсафӣ дар Европа.....	16
Мавзӯи 4.	Европаи Шарқӣ ва Руссия: муаммоҳои ислоҳ намудани ҷамъият	22
Мавзӯи 5.	Ду намуди Америка: самтҳои тараққиёт дар Америкаи Шимолӣ ва Америкаи Ҷанубӣ.....	27
Мавзӯи 6.	Япония, Хитой ва Ҳиндустон: ислохотҳои роҳи осӣёӣ.....	32
Мавзӯи 7.	Дар мамлакатҳои тамаддуни исломӣ муборизаи байни анъанавигӣ ва ислохотпарастӣ	38
Мавзӯи 8.	Муаммоҳои мустамликадорӣ ва тараққиёт дар мамлакатҳои Африка	43

БОБИ II

ДУ САМТИ ИНКИШОФИ ТАМАДДУН БАӢНИ ҶАНГҲОИ ҶАҲОН: ДЕМОКРАТИЯИ ЛИБЕРАЛӢ ВА ДИКТАТУРАИ ТОТАЛИТАРӢ-АВТОРИТАРӢ

Мавзӯи 9.	Сабабҳои саршавии Ҷанги якуми ҷаҳон ва оқибатҳои он	50
Мавзӯи 10.	Муаммоҳои нави тараққиёт дар давлатҳои либералӣ-демократӣ	56
Мавзӯи 11.	Мамлакатҳои диктатураи тоталитарӣ ва авторитарӣ: ба вучуд омадани минтақаи нави ҷанг.....	61
Мавзӯи 12.	Муаммоҳои истиқлолият ва тараққиёт дар мамлакатҳои Осиё.....	67
Мавзӯи 13.	Ба вучуд омадани ғояҳои бедоршавии миллӣ ва истиқлолият дар Африка.....	73
Мавзӯи 14.	Сабабҳои пайдоиши Ҷанги дуюми ҷаҳон ва оқибатҳои он.....	77

БОБИ III

МАМЛАКАТҲОИ ЕВРОПА ВА АМЕРИКАИ ШИМОЛӢ ДАР СОЛҲОИ 1945–1991

Мавзӯи 15.	Самтҳои асосии тараққиёти мамлакатҳои Европаи Ғарбӣ ва Америкаи Шимолӣ.....	86
Мавзӯи 16.	Самтҳои асосии ривожёбии мамлакатҳои СССР ва Европаи Шарқӣ	91
Мавзӯи 17.	ШМА: пайдо шудани роҳбари нав.....	95
Мавзӯи 18.	Британияи Кабир ва Франция: сохтани Европаи нав	100
Мавзӯи 19.	Германия ва Италия: тараққиёти баъди мағлубият.....	106
Мавзӯи 20.	Ҷараёнҳои интегратсияи иқтисодӣ ва сиёсӣ дар Европаи Ғарбӣ.....	112
Мавзӯи 21.	Мамлакатҳои Европаи Ҷанубӣ ва Шимолӣ: диктатура ва демократия.....	118
Мавзӯи 22.	Ислоҳотҳо ва бӯҳрон дар Иттиҳоди Шӯравӣ: хотиماи империя	124
Мавзӯи 23.	Мамлакатҳои Европаи Марказӣ ва Шарқӣ дар байни тоталитаризм ва демократия.....	130

БОБИ IV

ДУНӢИ БЕДОРШУДА ИСТОДА: МАМЛАКАТҲОИ ОСИЁ, АФРИКА ВА АМЕРИКАИ ЛОТИНӢ ДАР СОЛҲОИ 1945–1991

Мавзӯи 24.	Самтҳои асосии ривожёбии мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ	138
Мавзӯи 25.	Япония, Хитой ва Кореяи Ҷанубӣ: тамаддуни Осиё маҷмӯи арзишҳо ва усулҳои истеҳсоли ғарбӣ	143
Мавзӯи 26.	Роҳи мураккаби мустақилӣ дар Ҳиндустон ва Покистон	149
Мавзӯи 27.	Туркия, Эрон ва Афғонистон: қадриятҳои динӣ ва муаммоҳои рушди муосир	154
Мавзӯи 28.	Мамлакатҳои Сурия, Ироқ ва Осиёи Ҷануби Ғарбӣ	158
Мавзӯи 29.	Ислоҳоти миллӣ ва роҳҳои дигари тараққиёт дар Америкаи Лотинӣ.....	163
Мавзӯи 30.	Истиқлолият дар Африка, муаммоҳои қашшоқӣ ва тараққиёт	167
Мавзӯи 31.	Инкишофи илму фан ва маданият дар нимаи дуҷуми асри XX	172

Таърихи ҷаҳон 10 [Матн]: китобӣ дарси барои синфи 10-ум / Ш. Эргашев
[ва диг]. – Тошканд: Маркази таълимии республика, 2022. – 180 саҳ.

ISBN 978-9943-8460-6-7

УЎК 94(100)(075.3)

КБК 63.3(0)я72

O'quv nashri

JAHON TARIXI

*Umumiy o'rta ta'lim
maktablarining 10-sinfi uchun darslik
(Tojik tilida)*

Тарҷумон Равшанбек Адаш

Муҳаррир Боҳодирхон Элибоев

Мусаҳҳиҳ Ризомат Каримов

Муҳаррири техникӣ Акмал Сулайманов

Саҳифабанд-дизайнер Артур Нуруллаев

Рассом Ойбек Абдусаматов

Ба чопаш иҷозат дода шуд: 15.08.2022. Андозаи 60x84 1/8

Гарнитурани “Ариал”. Кегли 12 шпондор. Чопи офсетӣ.

Ҷузъи чопии шартӣ 20,93. Ҷузъи нашриву ҳисобӣ 15,30.

Адади нашр _____. Фармоиши №_____.

Ўадвали нишондиҳандаи ҳолати китоби дарсии
ба иҷора додашуда

T/p	Ному насаби хонанда	Соли хониш	Ҳолати китоб ҳангоми гирифтан	Имзои роҳбари синф	Ҳолати китоб ҳангоми супоридан	Имзои роҳбари синф
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						

Ўадвали болой ҳангоми ба иҷора дода шудан ва дар охири соли хониш
баргардонида гирифтани китоб аз тарафи роҳбари синф аз рӯйи
меъёрҳои зерини баҳогузори пур карда мешавад:

Нав	Ҳолати китоб ҳангоми бори аввал супоридан
Хуб	Муқова бутун, аз қисми асосии китоб ҷудо нашудааст. Ҳамаи варақҳояш ҳаст, надаридааст, ҷудо нашудааст, дар саҳифаҳо навишт ва хатҳо нест.
Қаноатбахш	Муқова қач шудааст, канорҳояш қоҳида, якчанд хатҳо қоҳида ҳолати аз қисми асосӣ ҷудошавӣ дорад, аз тарафи истифодабаранда қаноатбахш таъмир шудааст. Варақҳои ҷудошуда аз нав таъмир гаштааст, дар баъзе саҳифаҳо хат қоҳида шудааст.
Ғайриқаноатбахш	Муқова даридааст, хат қоҳида шудааст, аз қисми асосӣ ҷудо шудааст ёки умуман нест, ғайриқаноатбахш таъмир гаштааст. Саҳифаҳо дарида, варақҳо намерасанд, хат қоҳида, ранг карда шудааст, китоб барқарор карда намешавад.